

Néprajzi Hírek

A Magyar Néprajzi Társaság tájékoztatója

Társaságok, egyesületek, szervezetek	(3)
Kutatások	(5)
Tudományos rendezvények, konferenciák	(14)
Múzeumok, gyűjtemények	(36)
Téka	(47)
Évfordulók, megemlékezések, köszöntések	(51)
In memoriam	(81)
Mindenféle	(87)

NEGYVENEDIK ÉVFOLYAM

2011/1.

Szerkesztők:

Hála József (felelős szerkesztő)
Máté György

A kiadást támogatta az

nka

Nemzeti Kulturális Alap

ISSN 0133 - 8021

Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság
Felelős kiadó: Bodó Sándor
Engedélyszám: III/Sz1/426/1980

Terjeszti a Magyar Néprajzi Társaság

Megrendelhető:
1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Nyomdai munkálatok:
Innova-Print Kft.
1047 Budapest, Baross u. 92-96.
Felelős vezető: Komornik Ferenc

Tartalom

TÁRSASÁGOK, EGYESÜLETEK, SZERVEZETEK	3
Szablyár Péter: A Magyarországi Tájházak Szövetsége VIII. Országos Találkozója (Kiskőrös, 2010. szeptember 23–26.)	3
KUTATÁSOK.....	5
Füreder Balázs: Jankó János nyomában. A Balaton gasztronómiája napjainkban (Kutatási beszámoló)	5
Sári Zsolt: Kultúra és természet: a juhtartás és a pásztorkodás európai öröksége	12
TUDOMÁNYOS RENDEZVÉNYEK, KONFERENCIÁK	14
Száz évvel ezelőtt hunyt el Katona Lajos.....	14
A szerk.: Emlékünnepség Katona Lajos halálának századik évfordulója alkalmából (Vác, 2010. május 12.).....	14
Voigt Vilmos: Távkép Katona Lajos mai jelentőségéről	16
Reisinger János: Katona Lajos száz éve.....	20
Hála József: A magyar néprajztudomány két nagy alakja. Adalékok Katona Lajos és Herrmann Antal kapcsolatához	22
Herrmann Antal: Dr. Katona Lajos életrajzi adatai.....	28
Zomborka Márta: Katona Lajos emlékének ápolása Vácott	30
MÚZEUMOK, GYŰJTEMÉNYEK	36
Megnyílt az Észak-magyarországi falu tájegység (Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 2010. június 25.).....	36
Cseri Miklós: A főigazgató ünnepi beszéde az Észak-magyarországi falu tájegység megnyitóján	36
Sólyom László: A köztársasági elnök beszéde az Észak-magyarországi falu tájegység megnyitóján	39
A szerk.: Palotából látogatóbarát múzeum.....	42
Szarvas Zsuzsa: Megnyitóbeszéd a Palotából látogatóbarát múzeum című projektzáró rendezvényen	43
TÉKA	47
Cservenyák László: Könyv a hortobágyi pásztorkalapról és készítőiről ...	47
A Néprajzi Múzeum 2010-ben megjelent kiadványai.....	49

ÉVFORDULÓK, MEGEMLÉKEZÉSEK, KÖSZÖNTÉSEK.....	51
Évfordulók, köszöntések 2010.....	51
Szilágyi Miklós: Száz éve született Erdei Ferenc	51
Barsi Ernő kilencvenéves.....	55
A szerk.: A 90 éves Barsi Ernő köszöntése.....	55
Barsi Ernő: Levél a születésnapj ünnepség szervezőihez	56
Lilik Ferencné: Ünnepség Barsi Ernő kilencvenedik születésnapja alkalmából.....	56
Barsi Hajna: Gyerekkori emlékeim.....	60
Voigt Vilmos hetvenedik születésnapja.....	63
A szerk.: Tudományos tanácskozás és publikációk Voigt Vilmos tiszteletére	63
Liszka József: A Tanár Úr. A hetvenéves Voigt Vilmos köszöntése.....	65
Vincze Kata Zsófia: Voigt Vilmos nem 70 éves!	67
Paládi-Kovács Attila hetvenedik születésnapja.....	69
A szerk.: Ünnepségek Paládi-Kovács Attila hetvenedik születésnapja alkalmából.....	69
Kocsis Gyula: Az ELTE Néprajzi Intézete köszönti Paládi-Kovács Attilát.....	70
Balogh Balázs: A hetvenéves Paládi-Kovács Attila köszöntése.....	73
Évfordulók, köszöntések 2011	76
Balogh Jánosné Horváth Terézia: Száz éve született Dorogi Márton.....	76
Balogh Jánosné Horváth Terézia: Dorogi Márton publikációi	79
IN MEMORIAM	81
Tari Lujza: In memoriam Jerko Bezić (Kranj, 1929. június 10.–Zágráb, 2010. január 9.)	81
Turai Tünde: Búcsú Major Miklóstól (1933–2010).....	83
Hajnal Jenő: Elhunyt Bodor Anikó (1941. június 15.–2010. július 9.).....	85
MINDENFÉLE	87
Hála József–Máté György (összeáll.): Rövid hírek, tudósítások	87

TÁRSASÁGOK, EGYESÜLETEK, SZERVEZETEK

A Magyarországi Tájházak Szövetsége VIII. Országos Találkozója (Kiskőrös, 2010. szeptember 23–26.)

A Magyarországi Tájházak Szövetsége VIII. Országos Találkozóját 2010. szeptember 23–26. között tartották Kiskőrösön. A találkozó alap gondolatát A felemelő 19. század lenyomata a tájházakban – Egyéniségek és dinasztiak a paraszti közösségekben témakör adta. Vendégeink a Magyar Irodalmi Emlékházak Egyesülete és a Petőfi Irodalmi Múzeum voltak.

Szeptember 23-án délutántól működött a regisztráció a Petőfi Emlékmúzeum bejáratánál. Ugyanitt 19.00 órakor a kiskőrösi Petőfi Sándor Gimnázium és Kertészeti Szakközépiskola Vincellérképző Tagozata szerepelt kitűnő borok bemutatásával és a hazai szőlészet-borászat mai helyzetének ismertetésével.

Szeptember 24-én Kiskőrös Városházának dísztermében – az óvodások és a Hagyományörző Énekkar énekesei és citerásai megható dalai után – Domonyi László polgármester, E. Csorba Csilla főigazgató (Petőfi Irodalmi Múzeum), Bereczki Ibolya elnökünk és Kispálné Lucza Ilona igazgató asszony (Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum) házigazdánk köszöntötte a több mint 60 résztvevőt.

Ezt követően Bereczki Ibolya elnökünk és Füzes Endre tiszteletbeli elnökünk átadta az *Év tájháza 2010* kitüntető címet a csökmői tájházat létrehozó és fenntartó Nagy Tibornak és feleségének.

Az előadóiülés Flórián Mária *A paraszti öltözetek és a falusi kultúra változásai a 19. században* című előadásával vette kezdetét, amelyet E. Csorba Csilla *Jókai alakja emlékházaink tükrében*, majd Kispálné Lucza Ilona *A Petőfi család szerepe a kiskunsági közösségekben* címet viselő előadásai követték. A szünetben lehetőség volt a Magyar Néprajzi Társaság kiadványainak megvásárlására.

A szünetet követően Nagy Molnár Miklós *A Badár család Mezőúton*, Szablyár Péter *Kis Dánieltől a Klein családig – Jószafeő meghatározó személyiségei*, Szonda István *Iparos dinasztiak a hajdani Endrődön* és Danter Izabella *Jeles személyiségeknek emléket állító kiállítóhelyek Dél-Szlovákiában* című előadásai hangzottak el.

A délutáni kávészünet után Bereczki Ibolya adott összefoglaló értékelést a *Vendégváró tájházak* pályázat eredményeiről, majd a bátai tájház vezetője, Balogh Imréné, valamint Stallenberger József (nagyományoki tájház) és Nagy Tibor (csökmői tájház) mutatták be pályázati eredményeiket. A tájházak bemutatkozásában részt vett továbbá Verböczi Gyuláné (ócsai tájház), Horváth

Attiláné (fertőszéplaki tájházak) és Tóth Imre (érkörtvélyesi tájház – Partium, Románia).

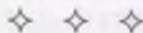
Délután 17.00 órakor a Petőfi Emlékmúzeum Galéria Kiállítótermében Vígh Annamária főosztályvezető (Nemzeti Erőforrás Minisztérium Közgyűjteményi Főosztály) nyitotta meg a *Nemzeti jelképeink és a paraszti polgárosodás tárgyai tájházainkban* című vándorkiállítást, amellyel párhuzamosan Szonda István kézművesbemutatója szórakoztatta az ifjú résztvevőket festett láda készítéssel. Két napig az Emlékmúzeum mellett parkolt a Petőfi Irodalmi Múzeum „1800-as járata”, melyet sokan felkerestek.

Ezt követően autóbusszal a Kiskőrös határában üzemelő BORANAL Kft.-hez utaztunk, ahol a borászati üzem bemutatása után borkóstolón vettünk részt. Innen a szlovák tájházba mentünk, ahol egy kemencében készült töltöttkáposzta költeményt fogyaszthattunk el kiváló borokkal leöblítve, frissen sült kaláccsal „lenyomatva”. A gazdag program az evangélikus templomban ért véget, ahol Petőfi anyakönyvi bejegyzését láthattuk.

Szeptember 25-én (szombat) az autóbuszos kirándulás során délelőtt felkerestük a Közúti Gyűjteményt Kiskőrösön, a hartai tájházakat (itt Gotschall Péter és munkatársai fogadtak és tartottak vezetést), és a hartai Duna-partot, majd Dunapatajon a Pataji Múzeum és a tájház megtekintése után egy halászlé-túróslepeny-rétes „kompozíciót” fogyaszthattunk el. Szalkszentmártonban Farkas Lajos helyettes megyei múzeumigazgató kalauzolta a társaságot az újrendezett Petőfi Emlékmúzeumba. Kiskőrösre visszatérve egy pazar vacsora fogadta a megfáradt csoportot. Itt mondhattunk köszönetet Kiskőrös polgármesterének és a kiváló szervezést és példás vendégszeretetet biztosító Kispálné Lucza Ilonának és munkatársainak.

Előzetes bejelentés hangzott el arról Horváth Attiláné részéről, hogy a 2011. évi IX. országos találkozó helyszínei a fertőszéplaki tájházak lehetnek! Köszönjük! Ott leszünk!

SZABLYÁR PÉTER

KUTATÁSOK

Jankó János nyomában A Balaton gasztronómiája napjainkban (Kutatási beszámoló)

A kutatás előzményei

A Veszprémi Akadémiai Bizottság (VEAB) Néprajzi Munkabizottsága által megnyert *A Balaton az ezredfordulón – Jankó János nyomában* pályázat kutatási periódusa 2008 végén lejárt.¹ A kutatás vezetői, Gráfik Imre és Schleicher Veronika megbízásából feladatunk közvetlenül a tóparton fekvő települések gasztronómiai sokszínűségének felmérése volt. Kutatásaink alapjául Jankó Jánosnak az érintett térségről írott néprajzi monográfiája (1902)² szolgált. Az elmúlt években a Balaton-parti településeket végigjárva, interjúk, fényképek készítésével és kérdőívek kitöltésével tettünk kísérletet arra, hogy hitelesen felmérjük a tó gasztronómiai sokszínűségét. A helyi lakosság szokásainak megismerésén és a turisták igényeinek megkérdezésén kívül vizsgálódásunk során megpróbáltunk eljutni minden olyan vendéglátóipari egységhez, melyeknek köze lehet a gasztronómiához. Így az éttermek, szállodák mellett a kávézók, cukrászdák, borozók, kocsmák, strandi és állomási büfék stb. étel- és italkínálatát is vizsgáltuk.

A kutatás nehézségei

Talán a legnagyobb problémát a tóparti települések nagy száma és ezek egyidejű bejárása jelentette. Munkánkat ugyan főiskolai hallgatók is segítették,³ de ennek ellenére sem sikerült egy adott évben eljutni minden potenciális településre. Így előfordult, hogy egy korábban vizsgált étterem a következő évben már nem létezett. Az adatgyűjtés során a helyi lakosság és a turisták általában készségesen segítettek munkánkat, ellenben a vendéglősök jelentős hányada elzárkózott az adatszolgáltatástól. Ezt a következőkkel indokolták:

¹ Kutatásainkat az OTKA T 48831 *A Balaton az ezredfordulón – Jankó János nyomában* pályázat támogatta.

² Jankó kutatásai a népi táplálkozásra fókuszáltak, így a polgárság gasztronómiájába vagy a vendéglátóipar kínálta fogásokba nem nyerhetünk általa betekintést (Jankó 1902. 219–222.).

³ Itt szeretnénk köszönetet mondani minden hallgatónak (Kodolányi János Főiskola), akik munkájukkal hozzájárultak a kutatás eredményességéhez.

- A balatoni turizmus szezonalitása,
- A médiában felbukkanó lejárató kampányok,
- Félelem az esetleges hiányosságok kiderülésétől.

A balatoni turizmus szezonalitása⁴ az utóbbi években megfigyelhető pozitív törekvések ellenére⁵ még élő probléma. 2000 előtt a szezon már május vége felé elkezdődött és augusztus 20-ig tartott. Ezt követően a vendéglősök elmondása szerint a kezdet június, majd július közepén indult, de az augusztus 20-ai „zárás” megmaradt, így a korábbi három hónap 5–6 hétre szűkült. Ebből adódóan a vendéglősök egy része talán joggal hivatkozott a megélhetésére és tagadta meg az interjúadását.

A médiában felbukkanó lejárató kampányok a hazai bulvársajtó és a kereskedelmi televíziók megjelenésével és ezek felemelkedésével kezdődtek. A közölt interjúk, cikkek nem minden esetben a korrekt tájékoztatásra helyezték a hangsúlyt, és általában az érem egyik oldalát mutatták be, minek következményeként sok esetben csak a negatívumokkal ismerkedhetett meg a hazai és nemzetközi közvélemény. Természetesen nem állítjuk, hogy a negatív példákat nem kell feltárni! Azonban – tapasztalatunk szerint – jó pár tisztességes vendéglátós „úzi az ipart” a tónál és ezzel az ő munkájuk is értéktelenné vált, válik (igaz, a pozitív élményeknek nincs hírértéke). Ezért az évek során több százszor tapasztaltuk azt, hogy az interjúalanyok a különböző televíziós csatornákra, újságokra hivatkozva utasítottak el minket.

A félelem az esetleges hiányosságok kiderülésétől is számos esetben felmerült a „szakmával” foglalkozók fejében. Sajnos ez egyértelmű bizonyítéka annak, hogy a vendéglátósok bizonyos hányada nem a törvényekben előírt, vagy a vendéglátás íratlan szabályaiban megtalálható normák szerint dolgozik. Véleményünk szerint ezek a visszautasítások ürügyként jelentek meg a kutatás végzőivel kapcsolatban, mivel a könyvelést, vagy az élelmiszerbiztonságot vizsgáló szakembereket nem lehet csak úgy távozásra felszólítani.

A kutatás eddigi eredményei

A helyi lakosság szokásai

A helyi lakosság szokásait kérdőívekkel és interjúkkal mértük fel.⁶ Ezen belül először az életkorra, nemre, születési helyre, állandó lakhelyre, iskolai vég-

⁴ A balatoni turizmust meghatározó elemének tekinthetjük a térség éghajlatát, időjárását, a tó vízminőségét és vízszintjét, melyek nagyban befolyásolhatják a klasszikus nyaralóturizmus keresletének alakulását (Rátz 2006. 42.).

⁵ Ilyennek tekinthetjük például a zenei és gasztronómiai fesztiválok bővülését, vagy újfajta szálláshelyek megjelenését, melyek a wellness- és konferenciaturizmust segítik.

⁶ Eddig 317 db kérdőív, illetve interjú feldolgozása történt meg.

zetségre és a havi jövedelemre kérdeztünk rá, majd a hétköznapok és ünnepnapok általános fogásai és italai után érdeklődtünk. Végezetül kíváncsiak voltunk arra, hogy milyen gyakran látogatják a különböző vendéglátóipari egységeket, mi alapján választanak és mit fogyasztanak a legszívesebben.

Az adatfeldolgozást követően megállapíthatjuk, hogy a lakosság mindennapi étkezési szokásait – ugyan nem jelentősen, de – befolyásolja az életkor (idős, fiatal), a származási hely (a Balaton-parton született, Magyarországon született és betelepült, más országból települt be⁷), és az állandó lakhely (falú, város). A nem, az iskolai végzettség és a havi jövedelem pedig inkább a vendéglátóipari egységek látogatottságánál tekinthető lényegesebb elemnek.

A hétköznapok és ünnepnapok általános fogásai és italai között az elmúlt száz évben óriási változás következett be. A Jankó János által kiemelt mindennapok népi ételeinek többsége a feledés homályába merült, például: *katrabóca* vagy *kudari leves*, *keszőce*, *lábatlan tik*, *görheny*, *málé* (Jankó 1902. 221–222.), néhány kivételtől eltekintve, például: *tócsi*, *csuszko*,⁸ *paradicsomleves* vagy néhány *halétel*. A 21. században az emberek életét a globalizáció irányítja hazánkban is. A változás a hetvenes években kezdődött, amikor 1976-ban megjelent az első főzőlap, a *Magyar Konyha*, majd a nyolcvanas, kilencvenes évektől elindultak a televíziós főzőműsorok és a gasztronómiai fesztiválok hazánkban (Sári 2008. 42–43.). Nagyjából a kilencvenes évek második felétől élvezhetjük a szuper-, és hipermarketek terjeszkedésének eredményeit, miszerint már nem csak a fővárosban tudjuk beszerezni a francia, olasz, mexikói, kínai vagy indonéz receptjeink nyersanyagait (Fehér-Füreder-Várvi 2010. 124.).

Napjainkban az előzőekből adódóan a balatoni emberek hétköznapi ételei a hagyományosnak tekinthető *húsleves*, *zöldség- és gyümölcslevesek*, *pörkölt*, *rizses hús*, *krumplis tészta*, *töltött káposzta* és *paprika*, *rántott és sült hússok*, *főzelékek* (*krumpli*, *zöldborsó*, *bab*, *tök*) mellett kiegészültek a különböző *olaszos tésztákkal*, *pizzákkal*, *chilis babbal* és *tengerihal-ételekkel*. Az italoknál az *ásványvizek*, *szörpök*, időnként a *szénsavas* és *rostos gyümölcslevek*, a *sörök* és a helyi *borok* a meghatározóak. A fiatalabb korosztályoknál jobban megjelennek a nemzetközi konyhák fogásai, de a választásukat elsődlegesen a gyorsan és könnyen elkészíthető ételek határozzák meg. Az idősebbek a mindennapokban inkább a tipikusabb magyaros ételeket készítik, fogyasztják, azonban a televíziós főzőműsorok, gyermekeik és unokák hatására már ők is „nyitottabb konyhát vezetnek”.

A származási hely vizsgálata során minimális eltéréseket tapasztalhatunk a lakosság körében és a különbségek csupán néhány hagyományosnak mon-

⁷ A más országból betelepültek egy része magyar vagy magyar gyökerekkel rendelkezik, azonban ezen csoport sem homogén, ugyan nagyobb részük nyugdíjas, de vannak köztük olyan aktívak is, akik Magyarországon szeretnének új életet kezdeni (Illés 2007. 53.).

⁸ *Csuszko* = túrós vagy darás csusza (Jankó 1902. 222.).

dott étel megjelenésében mérhető. Például általában a *tócsit* előszeretettel készítik a Keszthelyen születettek, a *dödöle* a Nagykanizsáról betelepülteknél közkedveltnek tekinthető, az Erdélyből érkezők között a *tárkonyos raguleves* teljesen elfogadott, míg a Hollandiából áttelepülteknél a *stamppot* viszonylag gyakran van terítéken. A városban vagy falun élők közti étkezési eltérések a 21. században szinte már nem léteznek. A különbségeket a saját kert (friss gyümölcsök és zöldségek), a háztáji (disznóvágás) és a hagyományokhoz való erősebb ragaszkodásban tudjuk mérni.

Az ünnepi ételeknél száz évvel ezelőtt karácsonykor *kocsonya* mindenki asztalára került (Jankó 1902. 221.). Manapság az eddig feldolgozott adatok alapján ezt senki nem említette meg. Az átlag *halászlével*, *rántott hallal*, *diós* és *mákos bejglivel* ünnepel⁹ és ezek közé „csúsztatja” be a családja éppen aktuális kedvenc fogásait, ezért találkozhatunk például a következő ételsorral is: „*rengeteg saláta, halászlé, töltött pulyka zöldséges rizzsel, gombával-kukoricával töltött csirkemell vajas tészta burkolva, diósaláta, diós-mákos bejgli és néger szelet*”.¹⁰ Az italoznál a hétköznapi és ünnepnapok közti eltérés az árban és a minőségben rejlik, ugyanis ünnepeken a mindennapi *ásványvizei*, *szörpjei* mellett jobban megjelennek a bolti *szénsavas*, *rostos üdítők* és a kommersz *söröket*, az *asztali borokat* felváltják a magasabb kategóriájú *sörök*, *borok*, *égetett szeszek* és *pezsgők*.

A vendéglátóipari egységek látogatásának gyakorisága leginkább a havi jövedelem függvénye, amely általában összefüggésben van a végzettséggel is.¹¹

A nemek tekintetében a hölgyek gyakrabban keresik fel a kávézókat, cukrászdákat, míg az urak inkább a sörözőket és borozókat részesítik előnyben.

Az étterem és a fogások kiválasztásánál nagyjából kétféle „típusú” fogyasztót figyelhettünk meg. Az elsőbe tartoztak azok, akik nyitottabbak az újdonságok és különlegességek felé, ezért ők inkább a számukra ismeretlen vagy otthon ritkán talált ételek közül választanak (általában ezek a fogások a

⁹ A válaszadók között több vegetáriánussal is találkoztunk. Ők karácsonykor az indiai konyha zöldség- és gyümölcsételeit fogyasztják.

¹⁰ A változatos karácsonyi menü nem tekinthető a balatoni emberek sajátosságának, hanem inkább országos jelenségről beszélhetünk. Például a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében található Cserépfaluban karácsonykor a következő ételeket fogyasztotta az egyik család: „*Anyukám mindig csinált halászlét, de mi nem szeretjük. Anyukám főz töltött káposztát is egy kondérral. Abból ad nekünk is, meg kalácsot is, süteményeket. Én pulykát szoktam sütni, sült krumpli, franciasaláta, krumplisaláta. A halat elhagytuk, a gyereket félttem a szálka miatt, inkább pulykamellet sütök, krumplipüré, saláta.*” (Báti 2008. 187.).

¹¹ A magasabb iskolai végzettség nem feltétlenül jelent magasabb fizetést és gyakoribb étterem-, kávézó- vagy sörözőlátogatást. A felméréseink szerint a szakmunkások jövedelme általában meghaladja például a tanárok jövedelmét, és ők többször fordulnak meg ezekben a vendéglátóipari egységekben.

különböző nemzetek konyháiból kerülnek ki). A másik táborot erősítők valamivel zárkózottabbak és az általuk ismert ételeket választják, melyek tartozhatnak a magyar vagy a világkonyhához egyaránt (például: *rántott hús, borjúpaprikás, rántott sajt, milánói spagetti, gyros-tál*).¹² Azonban szokásaik átalakulását legjobban az a tény támasztja alá, hogy a megkérdezettek közül összesen 18-an említették a *balatoni halászlévet* mint étteremben gyakran kért fogást.

A vendéglátóipari egységek kínálata és a térségbe érkező turisták igényei

A vendéglátóipari egységek kínálatát és a térségbe érkező turisták igényeit együtt érdemes vizsgálni, mert a kettő között szoros összefüggés van. Egy, a Kodolányi János Főiskola által 2006-ban végzett kutatás szerint „*a magyar tenger turisztikai miliójében nem a vízfelület, hanem a büfék világa jelenti a domináns tájelemet*” (Rátz–Michalkó 2008. 13.). Tehát az emberek többségének a büfékben kapható *fagylalt, lángos, sült hal* és *palacsinta* nyújtotta élmények szinte egyet jelentenek a Balatonnal (Rátz–Michalkó–Kovács 2008. 135.) és nem feltétlenül vágnak ennél többre. Valószínűleg ezekből adódóan is hazánk étteremkritikusai az utóbbi években csupán a balatonszemesi Kistücsök Étterem által nyújtott szolgáltatásokkal voltak töretlenül megelégedve a tóparti éttermek közül (Kertész 2006. 101.; Kertész 2007. 24.; ÉBK 2008. 141.; Wiszkidenszky 2008. 43.; Sárkány 2009. 39.; Mautner 2010. 19.).

A vendéglátóipari egységek adatfeldolgozása folyamatban van, jelenleg 103 egység felmérése zárult le. Ebből 57 étterem, 6 szállodai, fogadói étterem, 4 cukrászda, 5 kávézó, 5 söröző, 2 borozó, 24 büfé. Az adatokból messzemenő következtetéseket így levonni még nem tudunk, azonban néhány érdekességre talán érdemes kitérni.

A vendégkör összetételénél a válaszadók szerint általában a magyarok 60–70%-ban képviseltetik magukat, míg a külföldiek aránya 40–30%. Ettől lényegesen különbözik a balatonfüredi Zoe Espresso, a balatonakarattyai Gyula Művek és a Zamárdiban található Viktória Étterem, ahová csak 1%-ban térnek be a külföldiek. A magyar vendégek hiányát viszonylag kevés vendéglátós érzékeli, közéjük tartozik a Balatonszárszón működő Szárszó Étterem, ahol a hazaiak aránya 30%-os, hasonlóan a Fonyódon működő Gulya Csárdához. Ennél kevesebb magyar vendéggel a széplaki El Capo (20%) és a balatonfüredi Hordó Csárda (10%) vendéglősei találkoznak.

Korábban a legtöbb külföldi turista Németországból és Ausztriából érkezett a tóhoz. A vendéglősök elmondása szerint a német vendégek szinte teljesen eltűntek az éttermeikből, kávézóikból, és a helyüket inkább a szláv turisták vették át (ennek ellenére a 103-ból 74 helyen sorolták őket az első számú

¹² A vendéglátóipari egységek látogatásával kapcsolatos eredményeket véleményünk szerint nem tekinthetjük a tóparti emberek sajátosságának.

vendégek közé). A német és szláv (orosz, szlovák, cseh, lengyel, ukrán, szlovén, szerb) vendégek mellett a hollandok közül keresik fel a legtöbben a Balatont, de mellettük találkozhatunk dánokkal, osztrákokkal, svájciakkal, angolokkal, franciákkal, belgákkal, olaszokkal, spanyolokkal, norvégokkal, finnekkel, svédekkel, románokkal, izraeliekkel, kínaiakkal és japánokkal is.

Az ételkínálat tekintetében a magyaros 30, a magyaros és nemzetközi 36 és a nemzetközi jelleg 37 helyen dominál. A magyaros vonás a magyaros jellegű éttermekben és borozókban figyelhető meg leginkább. A magyaros és nemzetközi kínálat mindentípusú egységénél találkozhatunk, de talán a büféknél tekinthető általánosnak. A nemzetközi fogások kiemelkedő színterei a mediterrán éttermek és a sörözők.

Egyéb, a gasztronómiai sokszínűséget erősítő tényezők

A Balaton gasztronómiai kínálatát növelik a különböző fesztiválok, borutak és egyéb rendezvények, lehetőségek, melyeken a helyiek mellett a turisták is feltűnnek. A fesztiválok és rendezvények étel- és italkínálatánál a szokásos büféjelleg tapasztalható leginkább, azonban a borutaknál már mást is megfigyelhetünk. Véleményünk szerint az utóbbi években ezen a téren jelentős előrelépés történt a helyi borosgazdák, vendéglősök és szállodatulajdonosok összefogásának köszönhetően. Borút és borút között természetesen találhatunk eltéréseket. Mindegyiknek van gyengesége és egyben erőssége is. Például látogatásunk során a Dél-Balaton Borút állomásairól helyben alig kaptunk tájékoztatást, de Balatonszemesen a borúthoz tartozó Bujdosó Pince Étteremben és később a Kistücsök Étteremben tett kóstolásunk ezt szerencsére teljesen feleltette velünk. Badacsonyan ellenben egyből több tucattal a Badacsonyi Borvidéki Borút Egyesület tagjait bemutató szórólappal, térképpel láttak el minket, azonban itt sajnos néhány kiemelt étteremben, illetve borozóban ért minket csalódás.

Összegzés

A „paprikás magyar gasztronómia” korszaka véget ért¹³ és egy új fejezet első évtizedeit éljük a 21. század elején, e fejezet legfontosabb meghatározójának a globalizáció tekinthető. A rendszerváltást megelőző néhány évtized és az azt követő időszak kiútkeresését követően már tapasztalhatunk előrelépést, melynek egyik mozgatórugója lehet a belföldi turizmus folyamatos fejlődése is. Az ország legjelentősebb turisztikai desztinációja a főváros mellett a Balaton, melynek főbb vendégkörét évről évre egyre inkább a hazai turisták adják. A tópart gasztronómiája a 21. század elején változatos képet mutat. A balatoni

¹³ A „paprikás magyar konyhakultúra” korszaka a 19. század elejétől, közepétől körülbelül a 20. század végéig tartott (Füreder 2008. 317.).

emberek táplálkozásában nagyon kevés helyi, specifikus fogást találhatunk és inkább az országban, világban megfigyelhető trendek alapján étkeznek. A turisták jelentős többsége a szezon és pénztárcája szerint választ magának fogást, italt, mely igényeknek a vendéglősök megpróbálnak megfelelni.

Szerencsére az elmúlt évtizedek „pusztítását” követően számos helyen találkozhatunk nagyon magas színvonalú vendéglátással, pompás ételekkel és nemes borokkal. Ennek ellenére sokan gondolják még úgy, hogy az ide érkező vendégek kulináris igényeit messzemenőig kielégíti a *hamburger*, *gyros*, *lángos* vagy a menüben kínált *gulyás*, esetleg *milánói* és ezekhez természetesen a „ház” által ajánlott ihatatlan löre dukál.

Reményeink szerint az adatok feldolgozását követően az eddigieknél pontosabb következtetések levonására leszünk képesek. Összességében azonban megállapíthatjuk, hogy a tópart gasztronómiai kultúrája talán jó irányba fejlődik, de még hosszú időnek kell eltelnie, mire újból elismert és „izgalmas” lehet a balatoni konyha.

FÜREDER BALÁZS

Irodalom

- Báti Anikó
2008 *Régi és új elemek a cserépfalui konyhán.* Néprajzi Értekezések 1. Budapest.
- ÉBK
2008 *Étterem és Bor Kalauz 2008.* Pécs.
- Fehér Patrik–Füreder Balázs–Várvidi Péter
2010 Válság és megújulás a magyar vendéglátásban a 21. század elején. In *Budapesti Gazdasági Főiskola Tudományos Évkönyv 2009.* 122–139.
- Füreder Balázs
2008 Szekula Teréz 1892-es szegedi új szakácskönyve. In *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Történeti Tanulmányok. Studia Historica* 11. 315–321.
- Illés Sándor
2007 Polgármesteri szemmel a turizmusról és a migrációról. *Comitatus* 17. 10. 50–66.
- Jankó János
1902 *A Balaton-melléki lakosság néprajza.* Budapest.
- Kertész György (szerk.)
2006 *A 100 legjobb magyar étterem 2006.* Népszabadság Topkiadványok. Budapest.
2007 *A 100 legjobb magyar étterem 2007.* Népszabadság Topkiadványok. Budapest.

- Mautner Zsófia (főszerk.)
 2010 Superbrands top lista. *Gasztronómia* 2010. 1. 1.
- Rátz Tamara
 2006 Az éghajlati és időjárási tényezők szerepe az utazási magatartás befolyásolásában. *Turizmus Bulletin* 10. (különszám) 42–53.
- Rátz Tamara–Michalkó Gábor
 2008 A Balaton turisztikai miliője: a magyar tenger sajátos atmoszférájának turizmusorientált vizsgálata. *Turizmus Bulletin* 11. 4. 13–19.
- Rátz Tamara–Michalkó Gábor–Kovács Balázs
 2008 The influence of Lake Balaton's tourist milieu on visitors' quality of life. *Tourism* 56. 2. 127–142.
- Sárkány Bence (szerk.)
 2009 *A 100 legjobb magyar étterem 2009*. Népszabadság Topkiadványok. Budapest.
- Sári Zsolt
 2008 Mai divatok. In Csapó Katalin–Füreder Balázs–Sári Zsolt (szerk.): *Reneszánsz ételek – Ételek reneszánsza*. 41–67. Budapest.
- Wiszkidenszky András (szerk.)
 2008 *A 100 legjobb magyar étterem 2008*. Népszabadság Topkiadványok. Budapest

Kultúra és természet: a juhtartás és a pásztorkodás európai öröksége

2010 szeptemberében vette kezdetét az Európai Unió Kultúra 2007-13 keretprogramjának társfinanszírozásával megvalósuló transznacionális pályázata, a CANEPAL (*Culture and nature: the european heritage of sheep farming and pastoral life*, azaz *Kultúra és természet: a juhtartás és a pásztorkodás európai öröksége*), mely egészen 2014. augusztus 30-ig tart, s az európai juhtartás és pásztorkodás örökségével foglalkozik. A program nemzetközi projektvezető intézménye a Szabadtéri Néprajzi Múzeum.

A Skanzen új, nemzetközi programja nem előzmények nélküli, hiszen 2006 és 2009 között már részt vehettünk egy hasonló nemzetközi kutatási programban, melynek központi témája a vidéki kulturális örökség és a fenntartható fejlődés kapcsolata volt. Az itt megszerzett tapasztalataink alapján és nemzetközi kapcsolatainkat felhasználva készült el az új pályázat, amelyben a korábbi partnerek (a Francia Mezőgazdasági Múzeumok Szövetsége és a Marquez-i Ökomúzeum, PRISMA Centre for Development Studies, Bolgár

Nemzeti Múzeum, Kresow Múzeum) mellett új intézmények (Institute of Agricultural and Environmental Sciences, Estonian University of Life Sciences, Academy of Athens, Hellenic Folklore Research Centre, Research Unit of Tourism & Cultural Economics University of Valencia és az IMAGINARY SRL) is közreműködnek. A program összköltsége 1 814 985 euro.

A projekt legfőbb célja, hogy a szakma és a laikusok figyelmét az európai juhtenyésztés és pásztorkodás felé fordítva elősegítse ennek a közös kulturális örökségnek megismerését és megőrzését. A projekt során megvalósuló nemzetközi kiállítások, kulturális rendezvények, a megszülető oktatási programok és a megjelenő publikációk hozzájárulhatnak a juhászathoz kapcsolódó turizmus fellendítéséhez, támogathatják, sőt, erősíthetik a juhtartó területek és társadalmi csoportok identitását, fenntarthatják a pásztorkodáshoz kapcsolódó kulturális és gazdasági tevékenységeket, valamint erősíthetik a témához kapcsolódó művészi és szakmai kreativitást, illetve együttműködést. A tervezett programok nagy hangsúlyt fektetnek a juhászok természet közeli életmódjára, a tájjal való sajátos kapcsolatukra és arra a számos kulturális elemre, melyekben mindezek a jellegzetességek visszatükröződnek, úgymint a zenében, a szokásvilágban, a viseletben, az építészetben, vagy éppen a táplálkozáskultúrában.

A projekt nyolc európai ország (Franciaország, Görögország, Lengyelország, Bulgária, Észtország, Spanyolország, Olaszország és Magyarország) részvételével, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum vezetésével valósul meg. A négy év során hat workshop, két nagyszabású, nemzetközi konferencia, hét tematikus tárlat és egy nemzetközi, zárókiállítás kerül majd megrendezésre. Emellett számos, a projekt során végzett kutatások eredményeit tartalmazó publikáció, népszerűsítő kiadvány, kiállítás-katalógus, zenei DVD, valamint a témához kapcsolódó oktatási program és virtuális anyag megjelentetése várható, amelyekről a későbbiekben is beszámolunk a *Néprajzi Hírek* oldalain.

SÁRI ZSOLT

TUDOMÁNYOS RENDEZVÉNYEK, KONFERENCIÁK

Száz évvel ezelőtt hunyt el Katona Lajos

Emlékünnepség Katona Lajos halálának századik évfordulója alkalmából
(Vác, 2010. május 12.)

Katona Lajos
(Katona Lajos Városi Könyvtár, Vác)

Tartalmas és az ünnepelthez méltó rendezvénnel emlékeztek meg Vácon 2010. május 12-én Katona Lajos irodalomtörténész és folklorista, a város nagy szülöttje halálának századik évfordulójáról.

Délelőtt a Városháza dísztermében megtartott emlékkonferencián Mándli Gyula, a Katona Lajos Városi Könyvtár igazgatója, az ünnepi esemény fő szervezője köszöntötte a megjelenteket, majd Bóth János polgármester megnyitóbeszéde után a következő (az alábbiakban olvasható) előadások hangzottak el. Voigt Vilmos: *Távkép Katona Lajos mai jelentőségéről* (az előadó távollétében felolvasta: Smál Gábor, a Fónay Márta Önképzőköri Színház tagja); Reisinger János: *Katona Lajos száz éve*; Hála József: *A magyar néprajztudomány két nagy alakja – Adalékok Katona Lajos és Herrmann Antal kapcsolatához*; Zomborka Márta: *Katona Lajos emlékének ápolása Vácott*.

*Katona Lajos sírja a budapesti Fiumei
úti temetőben*
(Fotó: Mándli Gyula)

*Katona Lajos emléktáblája szülő-
házán*
(Fotó: Mándli Gyula)

A Katona Lajos-emlékkiállítás megnyitása
(Fotó: Cservenák Péter)

Balról jobbra: Reisinger János, Ungvári Ilona, Kővári Gyözőné és Mándli Gyula

Ezt követően megkoszorúzták a Katona Lajos szülőházán lévő emléktáblát, majd a könyvtárban Reisinger János, számos érdeklődő, valamint az ünnepelet unokája, Ungvári Ilona és dédunokája, Kővári Gyözőné jelenlétében megnyitotta a *Katona Lajos-emlékkiállítás*t, Tomori Pál önkormányzati képviselő pedig felavatta az intézmény főhomlokzatán elhelyezett díszes „cégér”-t és *Bibliotheca* feliratot, Seregi György iparművész alkotásait.

A SZERK.

Távkép Katona Lajos mai jelentőségéről

A halála óta eltelt egész évszázad távlatából – úgy látszik – könnyű megítélni jelentőségét. Vagy mégsem?

A sokoldalú, kitűnően tájékozott és precíz filológus voltaképpen már életében is felismert és elismert volt – noha éppen képességei miatt életútja cikkcakkjait sem felejthetjük. Környezete pedig végképp nem felejtette nem egyszer kritikus megjegyzéseit, szkepticizmusát. Száraz, pedáns stílusa olykor szecessziós szóvirágokat is termelt, a szerző egyéniségéhez mégsem olyan könnyen lehet közel jutni. Noha (főleg a mai gerontológia szemszögéből) fiatalon, 48 éves korában hunyt el, életművének terjedelme (nemcsak minősége) imponáló. Szerencsére hamar megjelent összegyűjtött tanulmányainak két kötete, benne megbízható életrajz és jó bibliográfia. (Nyilván mindkettő alapját Katona saját kéziratái, illetve pályázati folyamodványai adták.) Szakmánkban szinte egyedülálló módon tudományos szakkönyvtárának (amely a Magyar Tudományos Akadémiára került) jegyzékét is kinyomtatták. A magyar néprajztudomány sosem felejtkezett el róla, nem kellett időről időre „újra felfedezni”. Ehhez munkásságának személyes tudományos értékén túlmenően arra is szükség volt, hogy a maga ideje két szempontból is fénykora volt a magyar tudományosságának.

Katona a klasszikus filológia újjáalakulásának, a komparatív irodalomtudománynak nemcsak tanúja, hanem egyik létrehozója volt. Ehhez akkor a kibontakozó összehasonlító folklorisztika is hozzá tartozott. Szövegkiadások, motívum- és típusvizsgálatok módszere alakult ki ekkor. Minthogy ma sincs jobb, voltaképpen máig ezt követik – már akik követik. Ugyanakkor az „új” társadalomtudományok is megjelentek Katona látóhatárán. Jóllehet ezt a mi Katona-interpretációink nem szokták kiemelni, neki személyes kapcsolata is volt Steinthal és Lazarus, majd Wundt pszichológiájához. A kibontakozó francia szociológiát ugyan személyesen nem követte, ám a reformkatolikus folyóiratok szerkesztőjeként ilyen törekvésekről tudott. Noha nem vagyok biztos abban, hogy ő volt Nietzsche és Ibsen magyarországi fő lanszírozója, és

hogy az utóbbi Budapestre meghívása vitte volna csődbe az *Élet* folyóiratot – ám olyan modern törekvések mellett állt, amelyekről korabeli „ethnographus” kollégái alig tudtak (kivéve Vikár Bélát és talán a színjátszás miatt Solymossy Sándort). Az újabb magyar irodalom kritikájának legalább feltételei megte-remtésén maga is fáradozott. Ezt egy negyedszázada nálunk megemlégtették (először Németh G. Béla), ám itt további, tüzetes kutatás is elkelne.

Ha bizonyos témaköröket veszünk sorra, azt mondhatjuk, úgy látszik, több téren is megmaradtak eredményei.

Minthogy a Magyar Néprajzi Társaság és ennek orgánuma, az *Ethnographia* megformálódásában jelentős része volt, itteni programadó terminológiai tanulmányait ma is kötelező idézni. Minden magyar néprajzi bevezetés ma is ezzel indul. (Noha, aki kézbe veszi Andrásfalvy Bertalan, Bálint Sándor, Fél Edit, Gunda Béla, Ortutay Gyula vagy Vargyas Lajos „nép-fogalmát” – azonnal látja, hogy a szavak citálásán kívül ezeknek nincs sok közük Katona Lajos nézeteihez.) Ez természetes dolog, és szép, hogy ma is (nyilván a jövőben is) az „*ethnographia, ethnologia, folklore*” Katonát idézve jut új meg új néprajzos generációk kezébe.

Katona precízsege, olvasottsága szinte predesztinálta lexikonszócikkek írására. A *Pallas nagylexikona* egyik ékessége (sok ilyen van!) az ő szócikk-anyaga. Amikor *Révai új lexikon*ként megjelent, ezeket átvették, minimális kiegészítéssel. E címszavak hatása máig érezhető, és nemcsak néprajzi lexikonunkban. Olykor kis tudományos miniatűrök a címszavak. Ezt a megoldást az utókor nem mindig követte. És azt is megkockáztatom, annak ellenére, hogy tucatnyi „kortársi” lexikonba írtak címszavakat kollégáim – néprajzi lexikoncímszavak írójaként máig Katonáé a pálma.

Viszont hiányzik egy áttekintés 19–20. századi lexikonaink folklorisztikai–néprajzi anyagáról, ide érve e lexikonok külföldi forrásait, előzményeit is. Csak ilyen keretben látnánk pontosan Katona lexikográfiai tevékenységének értékeit (és bizonyára korlátait is).

Az a további folklorisztikai tudományterület, ahol a magyar kutatás máig mintaképnek tartja Katona munkásságát – a mesekutatás. Komparatív szöveg-folklór, majd a mesetípusjegyzék nálunk az ő találmányai. Ebben még a későbbi Aarne–Thompson–Uther- (mesetípus-) jegyzékek előtt járt. Persze, nem egyedül. Például angol és román mesetípuskatalógus-kísérletek már Katona előtt is megfogalmazódtak. Ezek legtöbbször volt ismerete. Ami „követőit” illeti, sokkal árnyaltabb a kép, mint gondolnánk. Katona bevallott tanítványa Berze Nagy János volt, aki mesetípus-katalógusában pontos és hasznos munkát végzett. Maga nem írt típus-monográfiát, vallástörténettel fűszerezett ősmagyar mitológiája pedig egyenesen annak a karikatúrája, amit Katona elutasított és kigúnyolt. Solymossy Sándor több ízben is készített mesetípus-monográfiát. Ezek mára nemcsak tényanyagukban teljesen elavultak. Solymossy nem is annyira Katonától vette a magyar mesekutatás módszertanát, hanem Róheim Gézától és Braun Somától. (Egyiket sem ismerte el soha.)

Ami pedig a történetiséget illeti, itt Solymossy elődje nem a komparatív-medievista Katona Lajos, hanem a hungarológus Sebestyén Gyula volt. Róheim mindenkitől tanult – akitől érdemes volt. Katona Lajoshoz személyes kapcsolat viszont nem fűzte. A csuvas mesékhez készített mesetípusjegyzék azonban egészen pontosan Katona Lajost követi. Hogy érdekességet is mondjak, ugyanitt az állatmeséket Jellinek Morton katalogizálta. Életrajzi kutatás nélkül nem tudom: ő is Katonától, vagy Aarnétól és Róheimtől vette a (különböztető) típuszámokat? Róheim egyébként több „mesetípus” világszerte megjelenését pszichoanalitikus módszerrel mutatta be. Kiváló anyagismerete és zseniális felismerései ellenére azonban mindezt nem nevezhetjük egy Katona Lajos kezdeményezte típuskutatás folytatásának. (Sokkal inkább olyanok e tanulmányok, mint az őt nagyra tartó és többször is újraközlő Alan Dundes „tematikus” mesevizsgálata.)

Honti János, a *solitair* magyar mesekutató közelebb állt Katonához, mint gondolnánk. Nemcsak diákkori magyar népmesetípus-katalógusa miatt, hanem például a középkori történetek, a nem-magyar mesék iránti érdeklődése révén is. Azt hiszem, használta Katona áttekintéseit is a népmeséről. (Amit Solymossy nem tett meg.) Ha e rokonszenv egyszerű magyarázatára gondolok: *qualitas qualitati gaudet*.

A magyar népmesekutatás egyébként sem jeleskedik mesetípus-monográfiákban. Sztár-mesekutatóink (Dégh Linda, Kovács Ágnes, Faragó József, Nagy Olga, Benedek Katalin, Boldizsár Ildikó, Raffai Judit stb.) közül az előbbi kettő legalább kitért ilyen témára (Dégh Linda éppen az „égigérő fa” történetére) – ám a nehéz témákról nem adtak önálló képet. Vargyas Lajos és Demény István Pál más műfajokról írván sokkal „hagyományosabb” komparatív mesetípus-kutatói módszereket érvényesítettek.

A közelmúlt egyetlen „katona lajosi” magyar mesekutatója Dömötör Ákos volt. Ő írt típus-monográfiát is, és a magyar „tündérmese/varázsmese/stb.” típusmutatója nemcsak igen hasznos segédeszköz, hanem módszerében is kiváló munka. Valódi mesekutatás, méltó az általa különben mindig is nagyra tartott Katona Lajos színvonalához.

Ami engem illet, hovatovább egy hosszú életet töltöttem el a magyar és nemzetközi mesekutatás szolgálatában. Minthogy magam választottam e témakört (körülbelül 1959-ben, előbb ugyanis a magyar népbaladaszövegek érdekeltek), az első perctől kezdve tudtam, nem fogok mesekatalógust, nem fogok egyéniség-monográfiát csinálni – mivel ezt mások úgymint megcsinálják, és jobban. Legfeljebb segítem az ilyen munkákat is – sőt, ez talán sikerült is. Úgy véltem, majd olyasmire hívom fel a hazai mesekutatók figyelmét, amire egyébként nem gondolnának. *Meseszó* című kötetem jelzi, mire gondoltam, és a kötet végi irodalomjegyzék még azt is, ezen túlmenően is.

Középkor(vég)i exemplumaink kutatása ma is Katona Lajosé. Egy emberöltővel ezelőtt, Tubach jegyzékének bemutatásakor már utaltam ennek európai távlatokban is nyilvánvaló fontosságára – mindmáig „hiába”. Azóta a

nemzetközi exemplumkutatás módszertanilag sokat fejlődött. A hazai (Madas Edit és alig mások jóvoltából) – szintén. A barokk és a még későbbi szövegek vizsgálata megelégnékül – ez azonban már nem volt Katona közvetlen szakterülete. A középkorhoz kapcsolható szövegeknél viszont még mindig Katona Lajos munkássága a kiindulópont. Nagyon is célszerű lenne, ha Vác mielőbb adna helyet egy ilyen témájú – egyetlen napos – szakmai tanácskozásra. Tucatnál biztosan nem több exemplumkutató résztvevő méltó etetéséhez kellene ehhez csak pénzt találni. No meg majd az előadásszövegek kiadására!

Adná a Mindenható, hogy ne tévedjek!

Szerencsére az utóbbi időben a népszokásokat címszavakban oly találó módon összegező Katona Lajost is használja az utókor. Verebélyi Kincső, talán még mások is.

Sajnos, a magyar mitológiáról szóló kiábrándult és megkerülhetetlen munkáit csak én szoktam követni – és, ahol tudtam, napjainkig elvinni. Ellenpéldát pedig százat is tudnék felhozni: újra meg újra olyan ötletek kerülnek elő, amelyeket Katona már réges-régen megcáfolt. Érdekes, hogy ennek ellenére Katona nem jutott a „magyarellenések” szégyenpadjára. Viszont amit Katona a vallásokról általában írt – máig olvasatlan, következőképpen hatástalan maradt. Legalább egy részletes tanulmány készülhetne a témakörrel, még a következő évszázados ünneplés előtt!

Nem veszem észre, hogy mai „kutatóink” tudják, mit írt Katona Lajos Shakespeare-ről és Petrarcaról. Itt hatás azért nincs, mivel ők tudatlanok. Nem hiszem, hogy például a zseniális Nádasdy Ádám olvasta volna Katona Lajos Shakespeare-kommentárjait. (A legkésőbb, már a szerző halála után publikáltat már csak azért sem, mivel ez nem szerepel Katona bibliográfiájában.)

Sok ilyen tudatlan grasszál ma köztünk. Magam is közéjük tartozom. Tudom ugyanis, hogy a mindenhez csakugyan értő csoda-filológus (K. L.) mi minden más témáról, még mondjuk Molière-ről is írt. Mégsem emlékszem, hogy ezt olvastam volna. Őszintén remélem, a következő jubileumra pótlom hiányosságomat.

Addig viszont vigasztaljon mindenkit az a tudat, hogy Katona Lajos azon kevés magyar folklorista és filológus sorába tartozik, akit az utókor nem felejtett el és nem dehonesztál. Erdélyi János tartozik még ide.

És, ha megengednek egy személyes megjegyzést!

Szerencsés a magyar folklorisztika, hogy ennyi kiválósága élt. Ha bárki közülünk fáradt vagy pesszimista, ajánlom, olvassa Honti János, Róheim Géza és bizony Katona Lajos dolgozatait! Élvezni fogja. És ez az igazi halál utáni lét, a vigasztalás a hamar elhunyt nagy magyar folklorista évszázadfordulóján.

Katona Lajos száz éve

Száz éve távozott, s nagyon is idejekorán, az élők sorából Katona Lajos, a sokáig elfelejtett tudós, akinek egyszerű nevét először hajlamosak vagyunk összekeverni Katona Józseffel, szintén el-elfelejtett drámaköltőnkkel, az addig legjobb magyar színjáték szerzőjével. Katona Lajos emlékéért a legtöbbet Vác városa tehet, s hogy néhány éve a helybeli könyvtár végre fölvette nevét és dicséretesen ápolja is szellemi örökségét, van reményünk rá, hogy életműve ne vesszék egyszer s mindenkorra az ismeretlenség homályába.

Milyen tudós, minek a tudója volt Katona Lajos?

Egyszerűen, s mindenki számára közérthetően így nevezhetnénk: a problémamegoldó tudományé. Föltűnt-e például valakinek, hogyan is került Buddha a keresztény szentek sorába? Ott van Katona Lajos tanulmánya a Barlám és Jozafát történetének, legendájának világirodalmi pályafutásáról, abból megtudhatja. Vagy: honnan ered a Lúdas Matyi meséje? Ki a „kedd asszonya”, akit Ipolyi Arnold még a Boldogságos Szűzzel vél azonosítani? Katona azonban kimutatja, hogy nem más, mint Szent Anna, a nagymama, a családösztető mitoszképzés középkori terméke.

Katona Lajos problémamegoldó irodalomtörténész volt, aki munkásságát egy ízben így igazolta: *„alig van tudományág, amelyben az elhamarkodott tegnapi és mai vélemények nagyobb számban várnák a holnap, vagy a későbbi jövő dementijét [helyreigazítását], mint az irodalomtörténetírásban”*.¹

A szellemi problémák megnyugtató megoldásához sok irányú érdeklődés, több szaktudományban szerzett jártasság szükséges. Katona Lajos ázsiai nyelvek tanulmányozásába is belefogott (szanszkrit, szír, héber), de a görög, latin, francia, német, angol nyelvben való jártassága közismert. Művelte a folklór- és néprajz- (néprajz), a klasszika-filológia, a mediavisztika, az esztétika, az összehasonlító irodalomtörténet tudományát. A humboldti küllő és kerék hasonlata alapján fogalmazta meg már 1890-ben a maga tudományos credoját: *„mindegyik tudományág annyira összefonódik a többiekkel, hogy hol ez szorul amannak, hol meg amaz ennek a segítségére: bármelyik juthat a többivel szemben középponti helyzetbe, vagy lehet egy másiknak, mint középpontinak, a küllője”*.²

Katona nem végzett gyűjtési munkálatokat, mint a 19–20. század fordulóján táján oly sokak, vagy mint ugyanez időben elkezdve Bartók és Kodály. Katona Lajos az irodalomtörténet egységesítő szempontjából tekintett vissza ezer év kultúrtörténetére. Kultúr-morfológiát művelt akkor, amikor nálunk a fogalom is úgyszólván ismeretlen volt. A maga kifejezésével: *„egyetem*

¹ Pesti Napló 1894. IV. 5. In *Folklór-kalendárium* 1982. 201.

² *Folklór-kalendárium* 1982. 5.

filológiát” sürgetett, olyasfélét, amit évtizedekkel őutána Hamvas Béla, Tarnai Andor, Németh G. Béla fejlesztett tovább.

A korán meghalt váci fegyőr fia 1862-ben született, a kiegyezés utáni felpezsdülő Osztrák–Magyar Monarchiában végezte sok helyütt és sok irányú tanulmányait Váctól Esztergomon és Budapesten át Grazig. Amikor 1910-ben már haláláról kellett megemlékezni, egyszerre gyászolta az *Ethnographia*, az *Egyetemes Philologiai Közlöny*, az *Irodalomtörténet*, az *Irodalomtörténeti Közlemények* és a *Nyugat*. Egyetemi magántanárként, az Akadémia levelező tagjaként hunyt el. Szívbeteg, de szikár alakját megragadóan idézi élénk Laczkó Géza:

„Tömött, fekete bajusza alól megfontolva, lassan, kissé ropogtatva ejtette a szavakat. A katedra mögül alig magaslott ki alacsony derekán nagyméretű, nyugodt koponyája, amit mintha sziklából vágtak volna ki. Széles, ráncatlan homloka kupolaszerűen domborodott fölfelé. Apró, világos, enyhe tüű, komoly szemei elvonatkoztatva csillogtak mindig fényes pápaszeme mögött. Hajviseletében is ugyanaz a nyugodt tisztaság, szerénység, rend és komolyság nyilatkozott, ami egész személyéből áradt. Az asztalon nyugvó kezének hosszú, sápadt ujjait összefonta.

Folyékonyan beszélt, szónoki cifrák nélkül. Megelégedett az egyszerű, közérthető, talán kissé színtelen előadásával annak a sokféle és nehéz tudnivalónak, amit egy-egy órát egészen kitöltő, kerek egészé tudott csoportosítani.

Ez a megjelenés és ez az előadási mód inkább csodálkozást és tiszteletet keltett hallgatóiban, mint rajongó szeretetet. Egyetemi törtetők tolakodása és lármás tömjénezése nem zavarta; tőle csak tudományt vártak s rendes hallgatói a komolyak közül kerültek ki.

Bejött a terembe, leült, beszélt. Hihetetlen mennyiségű adatba vitt rendet, tett felfedezéseket feltűnés nélkül, bizonyos udvarias szerénységgel, mintha azt mondta volna: »Bocsássák meg, hogy ilyen sokat tudok.« S ha előadott, semmivel sem törődött. Egy kis moccanás, egy hangosabb szó nem zavarta meg, sőt, észre sem vette. Fel-felvetette világosan csillogó szemét és körülnézett, de hideg nyugodtsággal. S ettől a hideg tekintettől a betolakodott idegen, aki nem tudta, milyen órán van s hangosabban viselkedett, elszégyellte magát és elhallgatott.”³

Katona Lajosig Toldy Ferenc volt a magyar irodalomtörténet-írás atyja. Mellette Gyulai Pál, Riedl Frigyes kevéssé szaktudományos munkásságukkal tűntek ki. Katona az első igazán tudós és átfogó elméjű magyar irodalomtörténész. Az 1930-as években lép fel Barta János, hasonló nagyszabású irodalomtörténész. Az 1960-as évekig kell várni a következőre, ő azonban nagy iskolát is teremt: Németh G. Béla.

Ő hívta fel figyelmünket Katona Lajosra. A magam részéről így jelentetem meg 1982-ben Katona válogatott írásait, valamint a váci Katona Lajos

³ *Nyugat* 1910. II. 1152–1153.

Városi Könyvtár megbízásából 2000-ben *Katona Lajos 1862–1910 – Tanulmány és bibliográfia* címmel a legutóbbi kötetet.

REISINGER JÁNOS

A magyar néprajztudomány két nagy alakja Adalékok Katona Lajos és Herrmann Antal kapcsolatához

Katona Lajos és Herrmann Antal, a két kiváló tudós az 1880-as évek közepén ismerkedtek meg egymással és kötöttek hosszú időre szóló barátságot. A néprajztudományban külön-külön is, s bár különböző habitusú kutatók és emberek voltak, összefogva, egymást kiegészítve, együtt is több területen maradandót alkottak.

Katona Lajos már váci papnövendékként tanúbizonytságot tett a folklór iránti vonzalmáról, amelynek első jelentős eredménye a *Völund kovács és rokonai az árja regevilágban* című¹ „vallástörténeti, pontosabban szólva öszszehasonlító mythologiai tanulmány”-a² volt. Herrmann Antal kolozsvári egyetemistaként, Metzl Hugó professzor hatására már az 1870-es évek közepén érdeklődött a folklórisztika iránt, első terepi gyűjtésére (amelyet az erdélyi sátoros cigányok körében végzett) 1886-ban került sor.³

Katona 1885 és 1887 között a grazi egyetemen tanult, Hugo Schuchardt-tól például a kreol nyelvet (amelyben „*a folklóre javára értékesíthető kincsésbányát*» sejtett”⁴), és Gustav Meyertől „*merített ösztönt, hogy a jövőben a folklóre kérdéseit is a tanulmányozása körébe vonja*”.⁵ Tehát közel egy időben kezdtek a folklór iránt érdeklődni, s hamarosan ennek révén találtak egymásra. Herrmann „*hírét vevén a gráczi magyar tudós munkásságának, nagy figyelemmel tanulmányozta annak minden nyomtatott sorát, úgy hogy mikor fellépett, büszkén vallotta magát Katona tanítványának*”.⁶

1887-ben már bizonyosan kapcsolatban voltak egymással, amit Katona Herrmannhoz annak az évnek áprilisában írt levelei is bizonyítanak.⁷

Amikor Katona 1887-ben a pécsi Állami Főreáliskolába került (ahol 1889-ig német és latin irodalmat tanított), tudományos munkáját nehezítette a

¹ Katona L. 1884.

² Császár E. 1912. 20.

³ Hála J. 2010. 78–79.

⁴ Császár E. 1912. 32.

⁵ Császár E. 1912. 32.

⁶ Császár E. 1912. 39.

⁷ Reisinger J. 2000. 14, 15, 19–20.

könyvtárak, szakkönyvek hiánya, amelyen „*iparkodott jóbarátai segítségével kifogni. Schuchrdton kívül különösen egy új barátja, Herrmann Antal, járt nagyon a kezére a ki a maga könyvtárából s a pesti könyvtárakból egész szál-lítmányokat bocsátott rendelkezésére.*”⁸

Ugyanerre az évre, 1887-re esett egy fontos esemény, az első magyarországi néprajzi folyóiratnak, az *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn*nak a Katona útbaigazításait figyelembe vevő Herrmann általi megalapítása. A folyóiratalapítás a magyar eredményeknek a nemzetközi tudományos életbe való bekapcsolását célozta,⁹ ezzel az ilyen jellegű kiadvánnyal megelőzték „*mind a vállalkozó szellemű Amerikát, mind az adatokat megbecsülő tudós Németországot*”, „*Az új folyóirat szerkesztője és áldozatra kész kiadója Herrmann, legbuzgóbb munkatársa Katona volt.*”¹⁰

A folyóirat mintegy egyengette a Magyarországi Néprajzi Társaság megalapítását, amelyben ők ketten játszották a legnagyobb szerepet. Katona már Pécssett lépéseket tett a társaság megalapítása érdekében, majd – ahogy Solymossy Sándor írta a Katonáról szóló megemlékezésében – „*Herrmann Antallal 1889-ben megalapítják a Magyar Néprajzi Társaságot. Társa a megalakítás agitáczióanalízis részét intézi, ő rá az intézmény szellemi irányításának tisztje háramlik.*”¹¹ Császár Elemér erről így írt: „*Az ő [Herrmann Antal] érdeme, hogy a Társaság megalakult, ő nyerte meg az eszmének az irányadó köröket, ő simította el az ellentéteket, melyek az ethnológiának tudományos és műkedvelő iránya között kiélesedve az egész vállalkozást romlással fenyegették, végre ő volt, a ki lábát, ajkát és tollát szinte elkoptatva tagokat toborzott az új egyesületnek. A Társaság szellemi berendezése azonban Katona érdeme, övé a kidolgozott terv, ő állapította meg a kereteit, ő körvonalazta a feladatát és rendeltetését.*”¹²

Az 1889 óta folyamatosan működő, ma is virágzó, eredeti nevén Magyarországi, később és jelenleg Magyar Néprajzi Társaságban a következő tisztségeket töltötték be. Herrmann Antal: a megalapításkor titkár (1892-ig, majd 1896 és 1906 között is), a Délvidéki Német Szakosztály és a Cigány Szakosztály előadója, valamint feleségével együtt alapító tag (1500 Ft értékű szakkönyvtár adományozásával), alelnök (1893–1896).¹³ Katona Lajos: az 1889. január 27-én megtartott alakuló közgyűlésen az ideiglenes nagyválasztmány tagja,¹⁴ a megalakuláskor jegyző (1892-ig),¹⁵ valamint a Folklore és

⁸ Császár E. 1912. 39.

⁹ Császár E. 1912. 40.

¹⁰ Császár E. 1912. 40. A Katona által a lapban 1887 és 1895 között írt cikkek jegyzékét lásd: Reisinger J. 2000. 51, 66.

¹¹ Solymossy S. 1910. 259.

¹² Császár E. 1912. 43.

¹³ *Ethnographia* 1890c. 59–60.; Kósa L. 1989. 108.

¹⁴ *Ethnographia* 1890a. 44.

¹⁵ *Ethnographia* 1890b. 47.; Szinnyei J. 1897. 1213.

Néppszichológiai Szakosztály előadója,¹⁶ titkár (1895–1896),¹⁷ választmányi tag 1896-tól,¹⁸ alelnök (1906–1910).¹⁹ 1891-ben és 1892-ben néhány hónapig együtt szerkesztették a társaság és egyben a magyar néprajz (ma is) központi folyóiratát, az *Ethnographiát*.²⁰

Az 1889-ben Pécsről Budapestre került Katona Lajos Vikár Béla, Kúnos Ignác, Bródy Sándor, Lyka Károly, Herrmann Antal és mások mellett tagja lett egy értelmiségi társaságnak, amelynek központi alakja Vajda János volt. 1891. január 1-jén *Élet* címmel egy kéthetente megjelenő irodalmi, művészeti, társadalmi és politikai folyóiratot indítottak (megjelent 1895-ig).²¹ Az első évfolyam minden, illetve az 1892. évi második évfolyam 1–7. számát (az utóbbiakat Vikár Bélával) Katona Lajos szerkesztette,²² majd miután megvált a szerkesztéstől, egy ideig még a munkatársa maradt, majd 1893-ban végleg megvált a laptól.²³

(Megemlítjük, hogy Katonának a „*progresszív jelszavú, félig nietzschei, félig nemzetközi irányzatú, radikális folyóirai*”²⁴ munkálataiban való részvételét a kortársak „*epizódyszerű kilengés*”-nek²⁵ tekintették, „*felforgató célú író*”²⁶ láttak benne és a lap szerzőiről megállapították, hogy „*Törekvésük nem volt hazafiatlan, de nem is gyökerezett a magyarságban [...]*”²⁷ Az utókor kutatói, például Zsigmond Gábor másképp értékeli Katona életének és munkásságának ezen mozzanatát: „*Az Élet éveit nem kitérőt, nem epizódot jelentenek Katona munkásságában, hanem a magyar néprajz, művészetkritika, politikai publicisztika történetének egy jelentős állomását, a mai néprajzi kutatások egyik alapvető pillérét.*”²⁸)

Mint a Néprajzi Társaság tisztségviselői, mindketten részt vettek az 1896. évi millenniumi ünnepi események előkészítésében és megvalósításában. Feladatot vállaltak például az Országos Ezredéves Kiállítás keretében Jankó János irányításával a budapesti Városligetben megvalósított Néprajzi Falu előmunkálataiból²⁹ és Katona Lajos az 1896. július 7-én a Városligetben meg-

¹⁶ *Ethnographia* 1890c. 60.

¹⁷ Szinnyei J. 1897. 1213.; Kósa L. 1989. 108.

¹⁸ Szinnyei J. 1897. 1213.

¹⁹ Kósa L. 1989. 108.

²⁰ Szinnyei J. 1897. 1213.; Kósa L. 1989. 109.

²¹ Részletesebben lásd: Zsigmond G. 1976.

²² Reisinger J. 2000. 72.

²³ Császár E. 1912. 53.

²⁴ Solymossy S. 1910. 259.

²⁵ Solymossy S. 1910. 259.

²⁶ Galcsék Gy. 1910. 3.

²⁷ Császár E. 1912. 52.

²⁸ Zsigmond G. 1976. 91.

²⁹ Herrmann A. é. n. 4.; Hála J. 2003b. 90–91.

rendezett „millenniumi díszülés”-en nagy hatású, máig sokszor idézett előadást (*Ethnológiánk eredményei és feladatai*³⁰) tartott.³¹

Katona Lajos 1910. augusztus 3-án bekövetkezett halála után a Váci Múzeum Egyesület november 21-én megtartott választmányi ülésén elhatározta, hogy megemlékezik róla: „*Katona Lajosról, mint a muzeum tb. tagjáról emlékbeszédet tart Herrmann Antal a muzeum közgyűlésén.*”³² (Az egyesület ezzel valószínűleg némileg enyhíteni akarta lelkiismeretfurdalását, mert Vác nagy szülőltjének a temetésén – nem tudni, mi okból – nem képviseltette magát.³³) A választás nem véletlenül esett Herrmann Antalra, ugyanis ismert volt a két tudós évtizedek óta tartó baráti viszonya és az 1890-es évek óta – feltehetően Katona hatására³⁴ – Váccal és a váciakkal jó kapcsolatban volt, s egy időben mint az Első Váci Sajtó tulajdonosa a városban is élt.³⁵

A Váci Múzeum Egyesület január 6-án megtartott 1911. évi közgyűlésén elhangzott Herrmann Katonáról szóló emlékbeszéde, s mint a helyi lapok írták, a „jó félórás” előadás nem adott lehetőséget a munkásság méltatására, csak az életrajz ismertetése hangzott el.³⁶ A *Váci Közlöny*ben ezt is közölték: „*Az emlékbeszédet, hogy teljességében élvezhessék a tagok, kinyomtatja a múzeum elnöke [Tragor Ignác].*”³⁷ Tragor azonban sohasem tudta kinyomtatni, mert Herrmantól sohasem kapta meg, pedig igazán kitartóan küzdött érte! Egyik levelében még 1926. január 9-én (!) is így írt Herrmannak: „*Vízkeresztkor volt a múzeumi közgyűlésünk, melyet Rózsahegyi emlék-ünneppé tettünk. 13 emlékbeszédem van már együtt, ha megkapom Katona Lajosét, boldog lennék. A nyár folyamán Dercsényi [Dercsényi Dezső, a váci Pestvidéki Nyomda tulajdonosa] kinyomtatja.*”³⁸ Tragor a dolgot akkor sem kapta meg, s nemcsak azért, mert abban az évben Szegeden Herrmann elhunyt, hanem azért sem, mert csak az eleje, az életrajzi rész volt megírva. Bizonyíték erre az előadás kézírata, amelyet a szegedi Egyetemi Könyvtárban, Herrmann Antal hagyatékában találtunk meg.³⁹

A Váci Múzeum Egyesület 1910-ben azt is elhatározta, hogy Katona Lajos szülőházát emléktáblával jelöli meg, azonban erre csak 1962-ben került sor.⁴⁰ Mindenesetre a szülőház azonosításában 1911-ben a családtagok kísére-

³⁰ Katona L. 1896.

³¹ Herrmann A. é. n. 4.

³² *Váci Közlöny* 1910.

³³ *Váci Hírlap* 1910.

³⁴ *Váci Keresztény Újság* 1926.

³⁵ Herrmann Antal váci éveiről és kapcsolatairól lásd: Hála J. 2002. 9–38.; 2003c. A néprajztudós váci vonatkozású cikkei: Hála J. 2002. 39–161.

³⁶ *Váci Hírlap* 1911; *Váci Közlöny* 1911.

³⁷ *Váci Közlöny* 1911.

³⁸ Tragor I. 1926.

³⁹ Herrmann A. é. n.

⁴⁰ Hála J. 2002. 23.; 2003c. 116–117.

tében Herrmann is részt vett, s az ezt az eseményt megörökítő cikkében – egyebek mellett – a következőket írta: „*A tudomány terén a legjelesebbek közé tartozott Katona Lajos, aki 1910. aug. 3-án szállott át a mulandóságok e világából a halhatatlanságba. Katona Lajos legmeghittebb barátom és legbuzgóbb dolgozótársam volt.*”⁴¹ Ez utóbbi mondat fényében sajnálhatjuk csak igazán, hogy Herrmann (így is közlésre méltó és az alábbiakban olvasható, némi posztumusz jóvátételül Tragor Ignácnak is szánva) Katona-émlékbeszéde – ki tudja, mi okból? – csonka maradt. Ha rábírta volna magát annak befejezésére, bizonyára sok értékes és érdekes adatot, részletet találnánk benne az egyik legnagyobb folkloristánk életéről és munkásságáról. S hogy ez miért lenne fontos számunkra? Azért, mert – Sebestyén Gyula megállapítását egyetértőleg idézve – „*A folklóre terén nálunk mindenki Katona Lajos tanítványa.*”⁴²

HÁLA JÓZSEF

Irodalom

Császár Elemér

1912 Katona Lajos élete. In *Katona Lajos irodalmi tanulmányai*. I. 5–103. Budapest.

Ethnographia

1890a Jegyzőkönyv a Magyarországi Néprajzi Társaság alakuló közgyűléséről. (Tartatott 1889. jan. 27-én Budapesten, a m. t. akadémia Kisfaludy-teremben). *Ethnographia* I. 42–44.

1890b Jegyzőkönyv a Magyarországi Néprajzi Társaság 1889. évi október 27-én d. e. 10 órakor a m. t. Akadémia Kisfaludy-termében tartott I. rendes közgyűléséről. *Ethnographia* I. 46–47.

1890c A Magyarországi Néprajzi Társaság szervezete. *Ethnographia* I. 59–68.

Galcsek György

1910 *Emlékbeszéd Katona Lajos Dr. egyetemi tanár, a váci r. kath. lyceum tagja fölött*. Melléklet a „Váci Közlöny” 1910. évi karácsonyi számához. *Váci Közlöny* XXXII. 52. sz. Melléklet. 1–4.

Hála József

2002 *A magyar néprajz „vándorapostola” városunkban. Herrmann Antal váci évei és kapcsolatai*. Váci Füzetek 5. Vác.

2003a *Hogyan gyűjtöttek elődeink? Néhány fejezet a magyar néprajztudomány történetéből*. Marosvásárhely.

⁴¹ Herrmann A. 1912; a cikk újraközlése: Hála J. 2002. 145–146.

⁴² Császár E. 1912. 62.

- 2003b Herrmann Antal és a népi építészet. In Hála József 2003a. 89–110, 285–289.
- 2003c Herrmann Antal váci évei és kapcsolatai. In Hála József 2003a. 111–131, 289–306.
- 2010 Herrmann Antal és a cigányság néprajzi kutatása. In Deáky Zita–Nagy Pál (szerk.): *A cigány kultúra történeti és néprajzi kutatása a Kárpát-medencében. A Bódi Zsuzsanna emlékére rendezett történeti–néprajzi konferencia előadásai (Gödöllő, 2009. február 18–20.)*. 77–95. Budapest–Gödöllő.
- Herrmann Antal
 é. n. [1911] *Dr. Katona Lajos életrajzi adatai*. Kézirat. Herrmann Antal hagyatéka, Szegedi Tudományegyetem, Egyetemi Könyvtár.
- 1912 Katona Lajos szülő házában. *Vác és Vidéke* I. 1–2 sz. 6.
- Katona Lajos
 1884 *Völünd kovács és rokonai az árja regevilágban*. Esztergom.
 1896 Ethnológiánk eredményei és feladatai. *Ethnographia* VII. 246–253.
- Kósa László
 1989 *A Magyar Néprajzi Társaság története (1889–1989)*. Budapest.
- Reisinger János
 2000 *Katona Lajos 1862–1910. Tanulmány és bibliográfia*. Váci Életrajzi Bibliográfia 1. Vác.
- Solymossy Sándor
 1910 Katona Lajos (1862–1910). *Ethnographia* XXI. 257–262.
- Szinnyei József
 1897 Katona Lajos. In *Magyar írók élete és munkái*. V. 1212–1215.
- Tragor Ignác
 1926 [– levele Herrmann Antalhoz]. Kézirat. Kelt: Vác, 1926. január 9. Herrmann Antal hagyatéka, Szegedi Tudományegyetem, Egyetemi Könyvtár.
- Váci Hírlap
 1910 Ki volt Katona Lajos? *Váci Hírlap* XXIV. 62. sz. 1–2.
 1911 Beszámoló a múzeumról. *Váci Hírlap* XXV. 2. sz. 1–2.
- Váci Keresztény Újság
 1926 Dr. Herrmann Antal †. *Váci Keresztény Újság* VIII. 17. sz. 2.
- Váczi Közlöny
 1910 Muzeumegyesületi gyűlés. *Váczi Közlöny* XXXII. 48. sz. 2.
 1911 Közgyűlés a múzeumban. *Váczi Közlöny* XXXIII. 2. sz. 2.
- Zsigmond Gábor
 1976 Katona Lajos és az Élet köre. *Valóság* XIX. 9. sz. 74–92.

F ü g g e l é k

Dr. Katona Lajos életrajzi adatai

Született Vácon, 1862. június 4-én, róm. kat. szülőktől. (Atyja Katona István iparos, anyja Kolleda Karolina, mindkettő váci illetőségű, ottani lakos.) Az elemi iskolát és a gimnázium I–VI. osztályát szülővárosában (piar. gimn.), a gimn. két felső osztályát Esztergomban a bencés rendiek főgimnáziumában végezte, ahol 1880-ban kitűnő sikerrel (*eximius modo*) tett érettségi vizsgálatot.

Főiskolai tanulmányait a budapesti tudományegyetemen kezdette meg az 1880/1881. tanév I. félévében, és két éven át folytatván, 1882 közepén félbeszakította, s egy évig vidéken nevelősködött, majd másfél évig a váci róm. kat. papnevelőintézetben teológiai tanulmányokkal foglalkozott, de 1884 végén ismét előbbi pályára tért vissza. 1885 őszén a grazi egyetem Bölcsészeti Karán iratkozott be, s itt három féléven át különösen Schuchardt Hugo, a hírneves romanista vezetése alatt képezte magát tovább, míg francia nyelvismerteteit néhai Ujfalvy Károly hazánkfiá mellett mint az ő magántitkára tökéletesítette. 1887. július 13-án a grazi egyetemen *sub auspiciis Imperatoris* avatták a filozófia doktorává.

Ugyanezen év október havának 3-án a pécsi Áll. Főreáliskolához neveztetett ki helyettes tanárrá, ahol az 1888/1889. iskola évben egyúttal a latin nyelvnek mint fakultatív tárgynak tanításával is meg volt bízva.

Már 1882-ben kitűnő eredménnyel tett alapvizsgálatát 1888. május havában a francia és német nyelvből és irodalomból, a következő évben pedig a latin nyelvből tett szakvizsgálattal és a pedagógiai szakvizsgálattal egészítette ki, melyek alapján a nevezett tárgyakból és a filozófiából nyert kitűnő fokozatú középiskolai tanári képesítést.

Már pécsi tanárkodása éveiben élénk munkásságot fejtett ki a Magyar Néprajzi Társaság megalakulása érdekében, melynek szervező munkálatait Herrmann Antal mellett végezvén, Pécssett fiókegyesületet alakított, s az ügy iránt népszerű előadások útján is igyekezett érdeklődést kelteni. Sokkal eredményesebb működésre nyílt alkalma e téren, midőn 1889. szeptember havában a budapesti II. Ker. Kir. Egyet. Kat. Főgimnáziumhoz helyeztetett át egyelőre helyettes tanári minőségben. Ugyanez év őszén az akkor már megalakult Néprajzi Társaság jegyzőjévé választatott meg, 1891-ben pedig, s még a következő év pár hónapján át Herrmann Antallal együtt szerkesztette a társaság folyóiratát, az *Ethnographiát*, valamint a Herrmann alapította *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn* című, német nyelvű folyóiratot, amelyekbe számos cikket is írt.

Ugyancsak 1891 elején tizedmagával megindította az *Élet* című szépirodalmi, tudományos, társadalmi és közgazdasági folyóiratot, melynek 1892. április haváig szerkesztője volt.

1891. február 14-én a budapesti II. Ker. Kir. Egyet. Kat. Főgimnázium és a vele kapcsolatos M. Kir. Ferenc József Nevelőintézet rendes tanárává nevezetett ki.

A fővárosba jötté óta szorgalmas dolgozótársa volt *Az Osztrák–Magyar Monarchia Írásban és Képben* című nagy nép- és honismertető munkának, amelynek befejeztekor a többi törzsmunkatársakkal együtt Ő cs. és ap. kir. felsége legmagasabb köszönetében és elismerésében volt része. 1893 végén az akkor megindult *Hazánk* című politikai napilap belső dolgozótársai közé lépett, s egy ideig annak tárcarovatát vezette.

Az 1892–1897. évi időközben számos ismeretterjesztő néprajzi, irodalomtörténeti és egyéb cikket írt a nevezett lapon kívül kivált a *Pesti Naplóba* és a *Pesti Hírlapba* is, továbbá kétszáznál több kisebb-nagyobb cikket az említett szakok köréből *A Pallas nagy lexikona* és utóbb annak pótkötetei számára.

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága már 1892-ben megválasztotta őt segédtagjai sorába, míg az 1901. évi nagygyűlésen a magyar nyelvtudomány és irodalomtörténet terén végzett több mint másfél évtizedes munkássága elismeréséül az M. Tud. Akadémia az I. Osztály levelező tagjainak sorába vette föl. Tagja lett a Nyelvtudományi, Irodalomtörténeti és Szótári Bizottságoknak, s mindegyik minőségében több tudományos feladat végzésére nyert megbízást. 1902-ben az Ipolyi-jutalom bírálóbizottságának, a következő évben a Karácsony-kódex és a rovásírás kiküldött bizottságnak előadója volt. 1905 óta az új *Nyelvemléktár* előkészítő bizottságának tagja volt, amely vállalat legközelebbi megindítását, s benne középkori nyelvemlékeinknek forrásaikkal együtt leendő közlését az ő indítványára határozta el az Akadémia és a sorozat első köteteinek kiadását is reá bízta, különös tekintettel arra, hogy e források egy részét ő fődözte föl vagy helyezte tisztább világosságba. Időközben még a régi *Nyelvemléktár* be nem fejezett sorozatának a XV. kötettel való kiegészítésére kapott megbízást, mely a Székelyudvarhelyi, a Guary-, a Nádor-, a Lázár- és Birk-kódexet tartalmazza.

A Magyar Néprajzi Társaságnak 1896-ban titkára és a Millenniumi Országos Kiállítás Néprajzi Osztályának egyik előadója lett. Nevezetes része volt a kiállítás Néprajzi Falujának berendezése előmunkálataiban, s a nevezett társaság millenniumi díszülésén, mely a kiállítás területén tartatott meg 1896. július 7-én, *Ethnologiánk eredményei és feladatai* címen értekezett. 1906 óta a társaság egyik alelnöke volt.

A budapesti Philológiai Társaságnak a fővárosba jötté óta választmányi és utóbb alapító tagja, 1896-tól 1899-ig másodtitkára, 1899–1901-ig főtitkára, 1901-től 1903 végéig pedig folyóiratának, az *Egyetemes Philológiai Közölny*-nek szerkesztője volt.

A Magyar Nyelvtudományi Társaságnak megalakulása óta (1904) választmányi tagja volt.

A középkori latin irodalom, különösen a legendák és példázó elbeszélések történetének némely homályosabb részletei megvilágításával, főképp As-

sisi Szent Ferenc életére vonatkozó kiadatlan források közlése által tett tudományos szolgálatát méltányolva, 1902-ben az assisi Nemzetközi Szent Ferenc Társaság (Società Internazionale di Studi Francescani), a következő évben pedig a hazai Szent István Társulat Tudományos és Irodalmi Osztálya is tagjává választotta.

Az 1900. év június havában a Budapesti M. Kir. Tudományegyetemen a Bölcsészeti Kar egyhangú hozzájárulásával nyert az összehasonlító irodalomtörténetből magántanári képesítést, amelyet a vallás- és közoktatásügyi miniszter 55586/1900. sz. rend. megerősített. Ennek alapján az 1900/1901. tanévtől kezdve mint magántanár tartott előadásokat, míg 1907. február 4-én Őcsászári és apostoli királyi Felsege legfelsőbb elhatározásával ezen egyetemen a második Magyar Irodalomtörténeti Tanszék nyilvános rendes tanárává neveztetett ki. Még magántanár korában, az 1902/1903. tanévtől kezdődőleg a Modern Philologiai Szeminárium vezető tanára lett. Azóta az előadásaival kapcsolatos szemináriumi gyakorlatok útján is támogatta és irányította tanítványait, minek eredményeképp több értékes doktori értekezés és egyéb számottevő filológiai dolgozat tanúskodott arról, hogy mint másoknak a vezetője és irányítója közvetve is mennyi értékes munkásságot fejtett ki a magyar tudomány előrevitelén, amelyen nagy elfoglaltsága mellett utolsó pillanatáig közvetlenül és szünet nélkül dolgozott. Összehasonlító irodalomtörténeti előadásait és dolgozatait a tárgyismeret meglepő gazdagsága jellemzik. Ezt éles felfogásán, erős emlékezőtehetségén kívül a ritkaságszámba menő rengeteg nagy nyelvismerete magyarázza meg.

1896-ban nőül vette Thuránszky Irént, képzőintézeti igazgatónőt, akitől 1899-ben egy leánygyermek született, s akivel 1910. augusztus 3-án bekövetkezett haláláig a legideálisabb, boldog családi életet élt. Halála egészen váratlanul következett be. Minden előzetes betegség vagy aggasztó tünet nélkül, szívszélhűdés oltotta ki 48 éves korában munkás és áldásos életét.

HERRMANN ANTAL

Katona Lajos emlékének ápolása Vácott

Mai előadásom címének meghatározásán gondolkodva felmerült bennem a kérdés, hogy tulajdonképpen mit is értünk ezen a kifejezésen, valaki emlékének az ápolásán. Tudjuk, mert mind átéljük, hogy mit jelent ez a magánszférában, ahol a családtagok lelki igényük és a társadalmi elvárások szerint, kötelességérzetük alapján alakítják ki saját rítusukat. Őrizgetnek fényképeket, tárgyi emlékeket, létesítenek és ápolnak sírhelyet, síremléket. Egy-két generá-

ciót követően törvényszerűen kopik az emlék intenzitása, áthelyeződnek a hangsúlyok.

De más dimenziók között kell gondolkodnunk akkor, ha egy város nagy fiáról van szó, egy jelentős életművet felmutató személyiségről. Az emlék ápolása ekkor részben kötelesség, részben jól felfogott érdek, hisz egy városban a jeles szülöttekre emlékezés erősíti az identitástudatot. Mindannyian gondolhatunk most néhány névre, akik esetében már a közös lakóhely, a közös származástudat is büszkévé tehet minket. A közösségi emlékezés különbözik a családitól, némelyeknek kultuszt teremt az utókor, másokat méltón idéznek meg, s van, akiknek már egy emberöltő múltán halványul emlékezete. De a közösségi emlékezet intenzitása időben is változó lehet, így az elhalványult, vagy épp módszeresen elhalványított elemek később ismét felerősödhetnek.

Elgondolkodtatott az is, hogy milyen eszközöket ismerünk a közösségi emlékezet fenntartására? Általános gyakorlat a névadás, egy közterület vagy intézmény elnevezése adott személyről, fizikai jelek állítása: mint síremlék, emléktábla vagy szobor, és ide tartozik a személyes tárgyak, dokumentumok gyűjtése, valamint a nyomtatott anyagok megjelentetése és a megemlékezések szervezése.

Katona Lajos példájára rátérve ki-ki eldöntheti megvalósult-e az, amit a róla szóló és nyomtatásban is megjelent emlékbeszédben – tehát az emlékörzés egyik első elemében – Galcsék György kanonok mondott a váci római katolikus líceumban: „*Mi mindnyájan, ezen lyceum s szülővárosa őrizni fogjuk emlékét mindenkoron. De napsugaras fénycsóvaként ragyogni fog az örökké a magyar nemzet történetében is.*”¹

Katona váratlan halálát követően, 1910 nyarán a váci sajtó több cikkben felidézte a szülővárosához és iskolatársaihoz a távolból is kötődő tudós alakját. A *Váci Közlöny* és a *Váci Hírlap* is két-két írásban foglalkozik életrajzával, életművével.² A *Váci Hírlap* cikkírója így fogalmaz: „*Ki volt Katona Lajos, a tudós és nagy ember, arról könyvet fognak írni, mert nem születnek minden időben Katona Lajosok. De azért már méltányolják és a rohanva élő napi sajtó, melynek csak a szenzációk számára van nagyobb területe, cikkekben siratja a nagy tudóst.*”³ A helyi újságcikkek egyként méltatják mint kiváló tudóst és embert, családapát és pedagógust. A fenti idézet folytatása ugyanakkor határozottan elmarasztalja a váciakat: „*Az egész tudományos világ kivonult végtisztességadásra, a hideg koporsón hiányzott a szülőváros koszorúja,*

¹ Az emlékbeszéd elhangzott a líceum 1910–1911. évi ciklusának megnyitó estéjén, megjelent önálló közleményként helymegnevezés és évszám nélkül és lekötölte a *Váci Közlöny* XXXII. évf. 52. sz. (1910. XII. 22.) melléklet 1–4. old.

² *Váci Közlöny* XXXII. évf. 32. sz. (1910. VIII. 4.) 2–3. old. és a 33. sz. (1910. VIII. 11.) 2. old.; *Váci Hírlap* XXIV. évf. 62. sz. (1910. VIII. 7.) 1–2. old. és a 63. sz. (1910. VIII. 10.) 2. old.

³ *Váci Hírlap* XXIV. évf. 62. sz. (1910. VIII. 7.) 2. old.

nem is szólván arról, hogy küldöttség képviselhette volna Vác városát. A váci muzeum-egyesület, mely talán nemcsak cserepeket gyűjt, de a szűkebb otthon nagy fiai emlékét is kell hogy példakép ápolja, hírt sem adott magáról Katona Lajos temetésén.”

A fenti állításnak némileg ellentmond a *Váczi Közlönyben* a temetésről olvasható beszámoló, melyből kiderül, hogy a koporsón csak az özvegy és egyetlen leányuk koszorúja volt elhelyezve, a halottasházat díszítette rengeteg más koszorú. És a továbbiakban: „*A temetésen városunkból Galcsek György dr. apátkanonok jelent meg, hogy mint jóbarát is, de főképp mint a Kath. Lyceum elnöke búcsút vegyen a nagy halottól, egykori kedves osztálytársától.*”⁴

A *Váci Hírlap* következő száma közli le Vietórisz József főgimnáziumi tanár Katona Lajos halálára írott epitáfiumát:

*„Harcba’ dicső a halál; de csapás, ha időnek előtte
A tudomány mezején esnek el a Katonák.”*⁵

Katona barátja és tisztelője, a Váci Múzeum Egyesület és múzeumügy mozgatója, Tragor Ignác tett először komoly lépéseket a Galcsek által megfogalmazott ígéret megtartása érdekében. A családtól életrajzi dokumentumokat és fotókat vitt a Városi Múzeumba, ez a gyűjtemény bővült később Katona Lajos leányának adományával is.

Bár a Katona-hagyaték jelentősebb részét a Magyar Tudományos Akadémia őrzi, a váci kötődés jól dokumentálható a helyi közgyűjteményi anyaggal, s a Püspöki Levéltárban is számos dokumentum található Katona Lajosnak a Szemináriumban és a Hittudományi Főiskolán eltöltött idejéből.

Tragor 1918-ban írta le, hogy utcát kell kapnia sok kiváló szülöttünknek, köztük Katona Lajosnak is.⁶ Könyvében a Görög utca ismertetésénél így fogalmaz: „*Minthogy Vácon nincsenek többé óhitű vallásúak, [...] dr. Katona Lajos nagy tudósunk pedig ebben az utcában látott napvilágot, ezt az utcát az ő nevének emlékére Katona Lajos-utcának kellene hívni.*”⁷ Ami a közterület elnevezéstörténetét illeti, azt ugyancsak Tragornak egy későbbi könyve alapján,⁸ illetve egy újabb, a váci utcanevek változásait taglaló munka⁹ egyes fejezeteiben követhetjük nyomon. Ezek szerint 1928-ban a kialakulófélben lévő Deákvár városrészben több tucat utcát neveztek el, s a tíz évvel korábban még nem is nevesített Kereszt út ekkor kapta hivatalosan a *Katona Lajos ucca* elnevezést. Nem tudjuk okát, hogy a belvárosban született néprajztudósról

⁴ *Váczi Közlöny* XXXII. évf. 33. sz. (1910. VIII. 11.) 2. old.

⁵ *Váci Hírlap* XXIV. évf. 63. sz. (1910. VIII. 10.) 2. old.

⁶ Tragor Ignác: *Vác utcái és terei.* (Váci Könyvek 11.) Vác, 1918.

⁷ Tragor 1918. 61. old.

⁸ Tragor Ignác: *Vác és határának hely- és ingatlannevei.* (Váci Könyvek 22.) Vác, 1935.

⁹ Birk Zoltán: *A váci utcanevek változásai.* (Váci Füzetek 3.) Vác, 1999.

miért az újonnan parcellázott részen neveztek el közterületet, különösen Tragor korábbi írásának és lobbijének ismeretében furcsa mindez. 1951 februárjában a Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága napirendre vette a „korszerűtlen utcanevek” megváltoztatását, és az úgynevezett korszerűtlenek sorában – sok más között – kegyvesztett lett Katona Lajos, megváltoztatták ezen utca nevét is. 1964-ben aztán a Végrehajtó Bizottság hozzájárult ahhoz, hogy a Görög utcát Katona Lajosról nevezzék el, Tragor eredeti javaslata ekkor valósult hát meg, ami nyilvánvalóan az 1962-ben megünnepeelt centenárium eredménye. A rendszerváltás környékén bizonyos javaslatokban felmerült ugyan, hogy a Görög utca nevet is állítsa vissza a város, de a névadományozást segítő szakmai testület ezt nem látta jónak, így erre vonatkozó javaslat végül nem is került a korabeli döntéshozók elé.

A már említett 100 éves évfordulót 1962-ben a Hazafias Népfront Váci Járási és Városi Bizottsága, valamint a Madách Imre Művelődési Ház rendezte. Ennek részleteiről a helyi sajtó mellett a néprajztudomány periodikái is beszámoltak. A centenáriumi ünnepségsorozat több napra terjedt, és illeszkedett az országos megemlékezések sorába. Június 2-án szombaton a váci művelődési házban Dömötör Sándor, a Magyar Néprajzi Társaság választmányi tagja ismertette Katona Lajos életútját. Ennek keretében megemlékezett családjáról, szólt az indíttatásról, a kiteljesedését fékező család szegénységéről, Katona későbbi váci kapcsolatairól is. Az előadást követő eszmecszerén tettek Vác város vezetői ígéretet arra, hogy egy iskolát, valamint egy teret, vagy utcát neveznek el Katona Lajosról, felállítják mellszobrát és méltó ünnepségeket rendeznek tiszteletére.

Másnap, június 3-án, vasárnap délelőtt avatták fel a szülőházon a ma is látható emléktáblát. Az ünnepségen a Hámán Kató Iskola énekkara énekelt a *Himnusz*t, később népdalokat is előadtak. A táblánál avatóbeszédet a Hazafias Népfront váci városi bizottságának titkára mondott, 16 személy koszorúzott, a helyi szervezetek és intézmények mellett a néprajztudomány korabeli jelesei is. Így a Magyar Néprajzi Társaság nevében Ortutay Gyula akadémikus és Bodrogi Tibor főigazgató, az ELTE nevében Székely György rektorhelyettes és Tálasi István dékán, a hálás tanítványok nevében pedig Berze-Nagy János.

Aznap nyílt meg az akkor Vak Bottyán nevet viselő múzeumban a Kőszegi Frigyes múzeumigazgató által rendezett kiállítás. A múzeum Honismereti Köre, tehát a váciak által gyűjtött anyagot, valamint a Katona Irén, a tudós leánya által átadott dokumentumokat használták fel ehhez. Az öt vitrinben bemutatott tárlatot Pozsonyi Béla művelődési felügyelő nyitotta meg. Az egyik tudósító így zárja sorait: „*Vác városa Katona Lajosban legkiválóbb tudós fiát tiszteli. Az évforduló alkalmával példamutató módon áldozott a magyar néprajz legnagyobb teoretikusa emlékének.*”¹⁰

¹⁰ Ényi J.: Váci ünnepségek Katona Lajos születésének 100. évfordulóján. *Ethnographia* LXXIII. 1962. 621–622. old.

Nem váci történés, de ebbe a centenáriumi eseménysorba illeszkedik, hogy a következő napon, hétfőn este a Magyar Tudományos Akadémia ülés-termében a Néprajzi Társaság és az Irodalomtörténeti Társaság rendezett emlékülést.

A városi ígéretet beváltó '64-es utcanévadáson túl a következő évtizedekből nem tudunk olyan eseményről Vácson, ami folytatta volna ezt a méltó ünneplési sort. A születés 120. évfordulóján, 1982-ben aztán már a Váci Múzeum Egyesület szervezett összejövetelt Katona Lajos tiszteletére, ahol Reisinger János tartott előadást. A következő évben a *Váci Hírlapban* Ilon Gábortól jelent meg *Egy váci szerző újjászületése* címmel újságcikk, amiben a Reisinger János szerkesztésében újra megjelentetett Katona-alapműre, a *Folk-lór-kalendáriumra* hívta fel a figyelmet. Az írás zárásaként a szerző megfogalmazza a helyi könyvtár Katona Lajosról való elnevezésének igényét.¹¹ 1985. január 18-án jött el a napja ennek. Vácott talán elsőként ez az intézmény érvényesítette a nyolcvanas évek második felének lehetőségeit a név felvételével. A Katona Lajos Városi Könyvtár névadójáról egy kiadott MTI-közlemény alapján az országos sajtó is bőszégesen beszámolt. A könyvtár a névfelvételtől kezdődően egyre intenzívebben, mondhatjuk példamutató módon ápolja névadója emlékét.

1987-ben a Váci Könyvek 3., a Vak Bottyán Múzeum kiadványsorozatának vegyes kötetében jelent meg a már többször említett, és ma is főszerepet vállaló Reisinger Jánostól a *Katona Lajos pályája* című tanulmány. Mint a továbbiakban is látjuk, az elmúlt harminc esztendőben Vác és Katona Lajos kapcsolatának újraépítésében meghatározó az említett szerző szerepe.

1992 májusában a Magyar Néprajzi Társaság az akkor már Tragor Ignác nevét viselő váci múzeummal közösen szervezte meg városunkban a határon túli magyar néprajzkutatók találkozóját. Katona Lajos születésének 130. évfordulója lévén, a Városháza dísztermében szervezett konferenciát a szomszédos teremben egy alkalmi Katona Lajos emlékkiállítás kísérte. A résztvevők nevében a konferencia zárónapján Voigt Vilmos professzor helyezte el a szülőház emléktábláján a koszorút. Ugyanezen évben a könyvtárban is nyílt emlékkiállítás a 130. évforduló alkalmából, melyet Varga Lajos, akkori püspöki titkár, ma váci segédpüspök nyitott meg. Az intézmény előterében azóta is fotó- és dokumentum-reprodukciókból összeállított, rendszeresen megújított kamarakiállításon ismerhetik meg az olvasók Katona Lajos élet-rajzát, életművét.

2000-ben jelent meg a könyvtár kiadásában a Váci Életrajzi Bibliográfia sorozat 1. számaként Reisinger János tanulmánya és bibliográfiája. A Könyvtári Napok keretében – a minden megemlékezéshez, ünnepléshez kapcsolódó koszorúzás mellett – ennek a könyvnek a bemutatója volt a központi esemény.

¹¹ *Váci Hírlap* XXVII. évf. 36. sz. (1983. II. 12.) 5. old.

A 140. születésnapon, 2002-ben a Helyismereti Könyvtárosok Országos Tanácskozása keretében emlékezett az intézmény. 2004-ben a 100 éves fennállását ünneplő könyvtár októberi rendezvénye keretében avatták fel az előcsarnokban a Katona Lajost ábrázoló plakettet, Kutas László szobrászművész alkotását. Ez alkalommal jelen volt Katona Lajos unokája és dédunokája is, a velük készült interjúban meleg szavakkal méltatták a könyvtár hagyomány-ápoló tevékenységét és a légkört, ami őket itt fogadta.¹²

Nem felejthető el, hogy egy másik közintézményben, a váci Madách Imre Művelődési Központban is van Katona Lajosnak emléke. Az egyik folyosón civil kezdeményezésre létesült váci panteonnak nevezett állandó kiállításban őt is kép és rövid életrajz mutatja be.

A könyvtárban az állandó tárlat mellett a mintegy öt éve folyamatosan terjesztett és időnként megújuló nyomtatott könyvtári tájékoztató is tartalmazza az alapvető ismereteket a névadóról. Természetesen már az intézményi honlapnak is fontos elemét képezik ezek az adatok, dokumentumok.

Az újszerűbb megemlékezési formák közé tartozik a 2006 tavaszán kiadott képeslap a névadó portréjával és a dombormű fotójával. Ugyanakkor a Vácott tartott bélyegnap és nemzetközi bélyegkiállítás alkalmából Katona Lajosról is jelentettek meg bélyeget.

Röviden áttekintve az elmúlt száz esztendő Katona Lajoshoz kapcsolódó váci eseményeit, megállapítható, hogy az idő múlásával, a kortársak távozásával a nevét viselő intézmény szervező ereje vált meghatározóvá emlékeztetének megőrzésében.

Ha tanulságot keresünk az elhangzottakból, és miért ne tennénk, több ilyen is találunk. Egyik az, hogy az emlékőrzés első szakaszában a család és a kortárs tisztelők szerepe a meghatározó. Ha a közvetlen családtagok szándékából közgyűjteménybe kerülhet egy hagyaték, úgy a későbbiekben is van remény az életmű, az életút feldolgozására, megjelenítésére. A későbbiekben felerősödik egy-egy intézmény szerepe. És szól tanulság a későbbi korok embereinek is, hogy ráébredjünk, mit jelent számunkra, mit épít a mi életünkben egy-egy nagy előd emlékének ápolása. Ma itt már elhangzott több javaslat a közelgő 150. születési évfordulóra készülve. Rajtunk múlik, hogy ezekből mi valósul meg, de még inkább az, hogy mit ismerünk és ismertetünk meg Katona Lajos, Vác legnagyobb tudósa életművéből, eredményeiből.

ZOMBORKA MÁRTA

¹² *Váci Napló* XIII. évf. 87–88. sz. (2004. X. 29.) 5. old.

MÚZEUMOK, GYŰJTEMÉNYEK

**Megnyílt az Észak-magyarországi falu tájegység
(Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 2010. június 25.)**

**A főigazgató ünnepi beszéde
az Észak-magyarországi falu tájegység megnyitóján**

Igen Tisztelt Köztársasági Elnök Úr, Erzsébet Asszony, Megyei Elnök Urak, Főtiszteletű Érsek Úr, Nagytiszteletű Püspök Urak, Polgármester Asszonyok és Urak, Megyei Igazgató Asszonyok és Urak, Kedves Megjelentek, Kedves Kollégáim, Hölgyeim és Uraim!

Engedjék meg, hogy a Szabadtéri Néprajzi Múzeum minden dolgozója és a magam nevében szívből köszöntsem Önöket ezen a nagyszerű eseményen. Külön tisztelettel és nagybecsüléssel szeretném köszönteni azokat a településeket, a falvak vezetőit és lakosait, akik Ódor Ferenc és Becsó Zsolt megyei elnök urak vezetésével szinte még egy hete is a megáradt patakok és folyók gátjain dolgoztak, és védték értékeiket. Hölgyeim és Uraim! Önök a hétköznapi igazi hőseiként nagyszerű helytállásról és szülőföldjük iránti elkötelezettségről tettek tanúbizonyságot! Minden elismerésünk az Önöké!

Ha már itt az óriási esőzésekről, az azt követő áradásokról és kártételekről van szó, nem tudom kihagyni azt a végzettszerű párhuzamosságot, amelyet mi magunk is megéltünk itt, Szentendrén. A nagy esőzések kezdetekor, május közepén kiállítási épületeinkben és kiszolgáló helyiségeinkben óriási károkat okozott a vihar. Ez a mellettünk csordogáló patakocska a Bódvához és a többi Borsod megyei kis patakhhoz hasonlóan kilépett medréből, és pusztított el mindent maga körül. Pont akkor, amikor Önök is megtapasztalták az elemek pusztításait. Az elmúlt napok esőzései majdnem meghiúsították e mai ünnepélyes ceremóniát is, hiszen alig 60 órája az udvarok még tocsogtak a sártól, és az utak is járhatatlanok voltak.

Érezve az Önök küzdelme és a mi nehézségeink közötti óriási különbséget, azért merek mégis a párhuzamosságra gondolni, hiszen ennek a tájegységnek a felavatása óhatatlanul megvilágítja intézményünk legfontosabb küldetését. Amikor Edelény, Perkupa, vagy éppen Felsőzsolca környékén nap mint nap láttuk a régi építésű lakóházak és gazdasági építmények százszámra történő összeomlását, akkor különös jelentőségűvé válik e 48 épület felavatása. Míg a helyszínen elpusztul a hagyomány, az épített és tárgyi örökség, a víz által enyészetté válik egy régi világ emléke, addig itt a Skanzenben áttelepítve, hitelesen berendezve megtörténik az értékmentés. Ha a helyszínen már

nem is lehet megmenteni őket, múzeumunkban, mint egy rezervátumban örök időkre fennmarad e hagyományos életmód lenyomata az itt látható épületekben és tárgyakban, illetve a bemutatott szokásokban. Eddig az értékmentést önkéntes alapon végeztük, nem kényszer hatására, tehát csak olyan épületeket hoztunk el, amelyeknek fenntartására helyben már nem volt igény, vagy lehetőség, most a természeti katasztrófa szülte kényszer erősítette fel annak a munkának az értékét, amelyet mi itt végzünk nap mint nap, immár 40 éve.

Külön köszöntöm tehát az itt megjelent mintegy másfél tucatnyi település lakosait, akik azokat a falvakat képviselik, ahonnan az épületeink és tárgyaink származnak. Kedves Honfitársaim, Kedves Észak-magyarországiak! Nagyon szeretnénk hinni és remélni, hogy e kiállítás Önöket is végképp meggyőzi arról: mi nem szegényítettük el az Önök helyi kultúráját és értékeit, hanem segítettünk megőrizni azt az utókor és az örökkévalóság számára. Ezzel együtt lehetőséget is biztosítunk arra, hogy Észak-Magyarországról ne mint hátrányos helyzetű vidékről beszéljenek az országban, hanem egy rendkívül gazdag és értékes kultúrájú vidékről. Különösen kedves az én szívemnek ez a táj, hiszen itt születtem és itt is éltem sokáig, magam is e tájegység néprajzos felelőse voltam egy ideig, és a márianosztrai ház 1992-ben én bonthattam, a novaji ház kerítésén pedig azok a lapos kövek találhatóak, amelyeken gyerekkoromban nap mint nap szaladgáltam legdrágább nagymamám szülőházában.

Ennek a tájegységnek a koncepciója nem ma született, hiszen már az 1967-es alapítást követően dicső eleink kialakították ezt a faluképet, és számba vették az áttelepítésre váró épületeket. Engedjék meg, hogy felsoroljam nevüket, hiszen Flórián Mária, Kecskés Péter, Balassa M. Iván és jómagam néprajzos muzeológusi munkája, Szalai András, Csajbók Csaba, Bálint János, Sabján Tibor és Buzás Miklós tájegységfelelős építészek szakértelme nélkül nem épülhetett volna meg ez a csodás kiállítási egység. A felsorolt elődök munkájának minden értékét átvéve, saját fiatalos, rendkívül ambiciózus jellemüket és tudásukat hozzáadva, adatott meg két fiatal munkatársam számára, Nagyné Batári Zsuzsanna néprajzkutató és Román Árpád építész számára, hogy megvalósíthassák minden skanzenes álmát, a tájegység felépítését. Gratulálok szép munkájukhoz, és köszönet az elődöknek!

Kommunikációs kollégáim „a Skanzen nyolcadik csodája” elnevezéssel illették ezt a tájegységet. Ez egyrészt utal arra, hogy az eredetileg tervezett kilenc tájegységből a nyolcadik is elkészült, tehát nagyon közel a magyar néprajztudomány nagy vállalkozásának, a magyar Skanzennek a végső befejezése. De utal arra is, hogy ez a tájegység már a 21. századi magyar Skanzen és néprajzi muzeológia terméke, mert olyan elemek és interpretációs megoldások alkalmazását vezettük be, amelyek korábban nem voltak megszokottak. A módszertani ház önreflexivitása, az interaktív elemeknek a kiállításokba történő beépítése, hangzó és filmes anyagok plasztikus adaptálása az enteriőrökbe, és a sok-sok aktuális témaválasztás egy újszerű skanzenszemléletről tanúskodnak. A cselédsors, a summások és vándormunkások élete, a kisebb-

ségben élő magyarság életkörülményei, mind-mind olyan kérdések, amelyeknek megválaszolása a ma embere számára is fontos tanulságokkal szolgálnak.

Most már nem csak statikus enteriőrökben gondolkodunk, hanem mindenhol az embert keressük. Az életet mutatjuk be, és azokra a történelmi sorsfordító eseményekre, vagy éppen családtörténeti vonatkozásokra reflektálunk, amelyek érdekesek és tanulságosak lehetnek a mai látogatók számára. Külön ki kell emelnem a nemesradnóti házat, amely a történelmi Gömör megyéből, a jelenlegi Szlovákiából származik, mely 2008 novemberében még eredeti helyén állt és 2009 áprilisában már fogadhattuk a leszármazottak elismerő gratulációit az áttelepítés hitelességét illetően. Köszöntse taps a nemesradnótiakat, hogy itt vannak velünk ezen az ünnepen!

Ez a mai megnyitó ünnepség – ahogy a kerettörténet is mutatja – egy nász kezdete, egy hosszú távú kapcsolat kezdete, amikor is a közönség és a múzeum egymásra talál, és ebből a házasságból az átadott ismeretek elsajátítása, az értékek megőrzése révén gyümölcsöző kapcsolat születhet. Szeretném itt ünnepélyesen bejelenteni, hogy Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, Nógrád és Pest megye érintett települései a 2010-es évben ingyen látogathatják meg múzeumunkat, és ezen belül ezt az új kiállítási egységet is.

Ugyanakkor ez az ünnepség befejezése is egy kétéves kivitelező, megvalósító folyamatnak. 2008. április 4-én írtuk alá a Skanzen Örökség Program támogatási szerződését, mely 2,2 Mrd forintot irányzott elő EU-s fejlesztési keretből a múzeum turisztikai attrakcióinak bővítésére. Büszkén jelenthetem az itt egybegyülteknek, hogy a támogatási szerződésben vállalt határidőre a munkát elvégeztük, a pénzkereteket nem haladtuk túl, és munkánkat nem kísérte botrány és kudarc. Hogy ez a kiemelt kulturális projekt sikeres lehetett, annak két nagyon fontos tényezője van. Az egyik, hogy a támogatásra beadott pályázati anyagunk kiérlelt, megalapozott és kellőképpen előkészített volt. A másik, hogy itt, a múzeumon belül, egy rendkívül jól összeszokott, áldozatvállalásban élenjáró, magas szakmai tudással rendelkező csapat dolgozik, akik megfelelő vezetéssel minden nehézségen úrrá tudnak lenni. Köszönöm minden munkatársamnak az áldozatos munkát! Nem hagyható figyelmen kívül természetesen egy harmadik tényező sem, ez pedig a fenntartó, az Oktatási és Kulturális Minisztérium, majd jogutódja, a Nemzeti Erőforrás Minisztérium illetékes munkatársainak és köztisztviselőinek segítő támogatása, a Pro Régió és a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség illetékes vezetőinek és munkatársainak jó szándéka. Hasonlóképpen köszönettel és tisztelettel kell megemlékeznünk Szentendre város hatóságainak, Polgármesteri Hivatalának segítő támogatásáról is. A kidolgozott ötlet, a jó csapat és a támogató hivatali környezet együttes fennállása szerintünk a siker titka. Köszönöm minden résztvevőnek a munkáját!

*Cseri Miklós főigazgató Sólyom Lászlót és feleségét
kalauzolja az Észak-magyarországi falu tájegységben
(Fotó: Deim Péter)*

Hölgyeim és Uraim, Tisztelt Ünneplő Közönség! A Skanzen Örökség Program lezárása és e tájegység megnyitása mérföldkő intézményünk, de talán túlzás nélkül állíthatom: a magyar muzeológia történetében. Kérem, vigyék a megújult Skanzen hírért, öregbítsék hírnevét, és küldjék ismerőseiket, barátait ide, Szentendrére!

Jó szórakozást és ünneplést kívánok a mai napra! Köszönöm figyelmüket!

CSERI MIKLÓS

A köztársasági elnök beszéde az Észak-magyarországi falu tájegység megnyitóján

Tisztelt Ünneplők!

Mostanában gyakran előfordul velem, hogy visszamegyek olyan helyekre, ahol régebben, fiatakoromban vagy néhány évvel ezelőtt jártam. Nagyon érdekes érzés, a beteljesedés érzése fog el, lehet, hogy az öregkorral jár, és ez mindig örömmel és megelégedéssel tölt el. E megnyitó megtartására szóló

meghívás szintén ilyen érzés, hiszen a korábbi tájegység, a Felföldi mezőváros tájegység megnyitása is már az elnökségem idejére esett, az elnökségem elejére, ez pedig az elnökségem záró eseménye. Örömmel jöttem ide.

Közben a Skanzen dolgozott és produkált egy nagyon szép eredményt. Én megkockáztatom a párhuzamot, én is dolgoztam és produkáltam valamit. Elhoztam ide ezt a frissen megjelent könyvet, nem a reklám kedvéért, hanem mert ez az én testamentumom, benne van, amit csináltam és mondtam. A sok komoly szöveg mellett több, mint hatvan kép van benne, amit a feleségemmel válogattunk azokból az eseményekből, amelyek nekünk kedvesek voltak ebből az időből. És meg akarom mutatni önöknek, hogy itt van benne a négy évvel ezelőtti tájegységmegnyitó, amikor egy nagyon szép napot töltöttünk itt. Annak idején jöttek az unokák is, akkor 9 volt, most már 11 van, ők most mindenfelé táboroznak, nem tudtak eljönni, mi azonban itt vagyunk.

Nincs vége az itteni munkának. Nagyon nagy örömmel konstátálom azt, hogy a nyolcadik tájegység után következik majd a kilencedik, illetve időben is kiterjed majd a kiállítás a 18. századtól egészen a 20. századi falu bemutatójáig. És megint csak kitágítva a kört, különös öröömre szolgál, hogy itt vannak a nemesradnótiak Szlovákiából. Reménykedünk abban is, hogy egyszer meg fog nyílni majd itt az erdélyi tájegység is. És ha mi egész Európában azt próbáljuk elfogadtatni, hogy a magyarság mint kulturális nemzet több, mint Magyarország, és az elnökségem egyik eredménye, hogy az Európai Unióban is elfogadtattuk, hogy mások az országhatárok és mások a nemzetek határai, akkor itt van az egész magyarság néprajzáinak a helye, itt van az összes épület, tárgyi emlék, életmód és kultúra bemutatásának a helye.

Az elmúlt öt évben jártam a világot, nagyon sok Skanzent láttam, meg kell mondanom, ilyen Skanzent még sehol nem láttam. Voltak olyanok, ahol az eredeti épületek fölé, a valóban nagyon szépen újra felépített házak fölé hatalmas csarnokokat építettek, és emiatt az egész voltaképpen halott, nagyon régimódi múzeum lett. Voltak olyanok, ahol felöltöztek több száz éves ruhákba, showman-ek szórakoztatták a turistákat, szórták rájuk a szuvenírt, és viccelődtek velük, és produkálták magukat, az sem volt komoly. Engem ebben a Skanzenben mindig az ragadott meg, hogy megtalálta azt a helyes arányt, ahol a tudományos hitelesség és az élet együtt van, hiszen ez a kettő nem is ellentéte egymásnak.

És mindez beleilleszkedik ebbe a csodálatos tájba. Gondolják meg, hogy ezek a tájegységek nagyok, az Ipolytól a Bodrogig, de akár a Közép-Tisza vagy Nyugat-Dunántúl, ezek óriási területek, és mégis sikerül egy-egy területnek a lelkét megragadni. Különböző helyekről hozták ide a házakat, mégis egységes falvakat tudtak belőlük képezni. Az is különösen szép, ahogy ezeket a tájegységeket elhelyezik magában a természetben. Itt van egymás mellett egy alföldi és egy dombos vidék ezen a pici területen, mégis lehet látni, hogy milyen is az a táj, ahonnan az épületek származnak. Ez egy olyan óriási dolog,

hogy tényleg párját ritkítja a világban is. Úgyhogy szívből üdvözlöm, hogy egy ilyen eszenciát tudnak itt felmutatni.

Ez a Skanzen nem ragad meg egy régi időpontban, nem ragad meg 150 vagy 200 évvel ezelőtt, hanem mutatja, hogy minden változásban van, a népi kultúra is változásban van. Hadd meséljem el egy élményemet, egy igazi csángó tanítónő kifakadását, amikor hallotta, hogy valaki azt mondja, hogy jaj én úgy szeretem a csángókat, milyen szépen őrzik a hagyományt. Azt válaszolta, dehogy őrizzük a hagyományt, mi élni akarunk, fejlődni akarunk, az magától értetődik, hogy van egy saját kulturális otthonunk, amiben élünk, de velünk együtt él és fejlődik. Itt lehet látni ebben a kiállításban, ahogy a régi házban modernebb bútorok vannak, újabb és újabb gépek vannak. Ezt tudomásul kell venni, ezt így jó bemutatni.

Van még valami, ami nagyon tetszik itt nekem. Ha az ember műemlékek között mozog, és látja, hogy miket produkálnak, akkor láthatja a bemutatott és rekonstruált műemlékeken a különféle iskolákat. Volt olyan idő, amikor megkülönböztették élesen, hogy idáig tart a régi, ez a ráépítés. Volt, amikor összemosták a régit és az újat, és nem lehetett őket megkülönböztetni. A Skanzen viszont negyven év óta egységes koncepciót képvisel, ugyanazt az értékrendet, ugyanazt a bemutatási módot. Ez szerintem komoly teljesítmény és nagy érték.

A Skanzen múzeum. A múzeum nagyon komoly közművelődési és tudományos intézmény. Ha nem lenne a kiállítások mögött rendkívüli és minden tiszteletet megérdemlő szakmai munka a levéltárakban, a tárgyi gyűjtésben, a tárgyak dokumentációjában, a konzerválásában, ha nem előzné meg több évtizedes kutatás, hogy mit és hogyan kell felépíteni, mi tartozik egybe és miért, akkor a Skanzen nem lenne más, mint egy kirakat, egy idegenforgalmi látványosság. Örülök annak, hogy megnyílt itt a nyitott múzeumközpont, ez újdonság, amiben az emberek megláthatják, hogy mi a múzeum, és rájöhetnek, hogy mi az érték. Akinek van, fölismerheti otthon az értékeit, itt pedig megtanulhatja, hogyan lehet azt megtisztítani, konzerválni, dokumentálni. Ez sokkal több, mint ide eljönni, sétálni, nézelődni, és rácsodálkozni az érdekes házakra. Sokkal többet tud nyújtani ez a múzeum, amit én szívből köszönök!

Ezt a köszönetmondást szeretném még kiterjeszteni, ezzel fejezném be ezt a megnyitót, hiszen elég lett volna, ha kiállok, és azt mondom, a kiállítást megnyitom, és akkor mindenki örülne, hogy nem kell tovább beszédeket hallgatni. De hát valóban meg kell köszönni a szakmának, a főigazgató úrnak és a munkatársaknak, akik ezt létrehozták, és úgy hozták létre, ahogy kell, világszínvonalon. És szeretnék azoknak köszönetet mondani, akik odaadták az épületeket. És tudom, hogy sok helyen már a helyi önkormányzat tudja, hogy milyen értékes épületeik vannak, és helyben felújítják azokat. Szeretném köszönteni mindazokat, akik itt vannak ebből a tájegységből. És szeretném megköszönni azt a helytállást, amit az elmúlt hetek természeti

csapásai alatt tanúsítottak, ez is mutatja, hogy mennyi összefogás van a népünkben, mennyi aranytartalék van, ami a bajban mindig előkerül.

Adja Isten, hogy ne csak a bajban kerüljön elő!

SÓLYOM LÁSZLÓ

Palotából látogatóbarát múzeum

A Néprajzi Múzeumban 2010. szeptember 29-én ünnepélyes keretek között zárták le a *Palotából látogatóbarát múzeum – A Néprajzi Múzeum szolgáltatáskínálatának minőségi megújulása a kulturális intézmény látogatóbarát fejlesztése érdekében* című projektjét, melyet Az Új Magyarország Fejlesztési Terv Közép-Magyarországi Operatív Programjának keretében uniós támogatással valósítottak meg. Ehhez a Regionális Operatív Programok Pályázaton 253 805 886 Ft támogatást nyert el a múzeum. A 2009 őszétől kezdődő munkálatok során – többek között – eredeti térszerkezeti elemeket állítottak vissza, korszerűsítették a látogatótereket, illetve újabbakat alakítottak ki az épületben, így például átalakult a fogadótér, a pénztárak és a ruhatár az új alagsori részben kapott helyet. Ugyanitt alakították ki a kávézó és a múzeumi bolt helyét is. Kiepült egy ingyenes WIFI-hálózat, bővült a látogatói információs rendszer, valamint a Néprajzi Múzeum filmjei is megtekinthetők az erre a célra kialakított első emeleti részen. Különböző segítségeket vehetnek igénybe a fogyatékkal élők: a múzeum honlapján tájékozódhatnak a vakok és gyengénlátók, őket segíti a „hangos térkép”, az épület minden részét akadálymentesen meg lehet közelíteni, akár kerekesszékekkel is.

Erre az alkalomra időszaki kiállítás is készült *Átváltozások – Palotából múzeum* címmel, amelynek segítségével bepillantást nyerhettek az érdeklődők az épület történetébe, korszakaiba.

A rendezvényen Szarvas Zsuzsa megbízott főigazgató köszöntő szavai után – beszédét alább közöljük – Szócs Géza kultúráért felelős államtitkár (Nemzeti Erőforrás Minisztérium) adta át ünnepélyesen a múzeum új tereit és nyitotta meg az időszaki tárlatot, majd Mányi István *Ybl-díjas* építész mutatta be a projektet.

A SZERK.

Megnyitóbeszéd a Palotából látogatóbarát múzeum című projektzáró rendezvényen

Tisztelt Államtitkár Úr, Helyettes Államtitkár Úr, Tisztelt Megjelentek, Kedves Vendégeink!

A múzeumokba általában kiállításmegnyitóra hívunk vendégeket. Ezek az ünnepélyes pillanatok arra is valók, hogy egy megvalósult álm lezárásaként, ugyanakkor nyitányaként a megnyíló tárlat végiggondolására és a közönség előtti bemutatására szolgáltatassanak alkalmat. Hogy saját szakmám terminológiájával éljek: egyfajta átmeneti rítusként vezetik át az érdeklődőket egy létrehozott alkotás bemutatása felé.

A mai napon nem csupán egy kiállítás megnyitására gyűltünk itt össze: a Néprajzi Múzeum életében egy ennél is nagyobb jelentőségű esemény ünnepelésére hívtuk Önöket.

Nagy megtiszteltetés számomra, hogy ezen az alkalmon én képviselhetem a Néprajzi Múzeumot. Megtiszteltetés, mert meggyőződésem szerint ennek a hányatott sorsú intézménynek új korszaka kezdődik a mai napon, egészen más minőségben fogadhatja majd a látogatókat. Megtiszteltetés, mert részese lehettem egy olyan folyamatnak, melynek során ez a Budapest építészeti térképén oly nagy jelentőségű reprezentatív épület úgy tudott megújulni, hogy közben nem sérültek – sőt, mondhatni megerősödtek – eredeti építészeti jellegzetességei. Megtiszteltetés, mert egy olyan csapat munkájában vehettem részt, melynek tagjai – az építészektől a kivitelezőig, a pályázatírótól a gazdasági szakemberekig, a muzeológusoktól a számítógépes szakértőig – mindent elkövettek azért, hogy ezt a projektet sikerre vigyük.

Szerte a világon nagy hulláma van a múzeumok átépítésének, a múzeumi funkciók, terek és ezzel együtt a múzeumi szerepek újragondolásának. Gondoljunk csak a legismertebbek közül a British Museum, a Louvre, a berlini múzeumsziget vagy akár a bécsi múzeumi negyed átépítésére vagy éppen kialakítására. Itthon is folyik az ezzel kapcsolatos gondolkodás és a szó valódi és átvitt értelmében történő építkezés. Vannak nagyszabású, kiemelt figyelmet és támogatást élvező projektek, és vannak kisebbek, amelyek kisebb léptékben, de egy-egy intézmény életében ugyanolyan meghatározó módon próbálják újragondolni saját lehetőségeiket. Ezek közé tartozik a Néprajzi Múzeum *Palotából látogatóbarát múzeum* című vállalkozása is, amely az Új Magyarország Fejlesztési Terv Közép-Magyarországi Operatív Programja keretében valósulhatott meg. A program megvalósítására 253 millió Ft támogatást kaptunk, amely 10% önrészt is tartalmaz. Ezt a fenntartó közvetítésével a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség biztosította. Nagy öröm számunkra, hogy – mint ahogyan ezt a jelen alkalom is bizonyítja – minden felmerülő nehézség ellené-

re megoldottuk ezt a feladatot, és mostantól megújult keretek között üdvözölhetjük a hozzánk betérő látogatókat.

Egy ilyen reprezentatív, egészen más szerepkörre szánt épületben folyamatos kihívást jelent a múzeumi funkciók elhelyezése. Tiszteletben tartani és sérülés nélkül megőrizni az eredeti térszerkezetet, építészeti elemeket, ugyanakkor megfelelni a 21. századi múzeumi szemlélet kihívásainak, nagy és szép feladat. Amikor a látogató belép a Néprajzi Múzeumba – leszámítva a felállványozott bejáratot, amin a látogatóbarát múzeumot pillanatnyilag kénytelen megközelíteni (de örömmel jelenthetem, hogy ez nem sokáig lesz már így) –, szóval, amikor belép a múzeumba, az eredeti formájában megmaradt előcsarnokban, folyosócsarnokban, illetőleg a lélegzetelállító aulában találja magát, s a 19. századi épület hangulatából csak az itt elhelyezett képernyők, multimédiás eszközök zökkentik ki. A Néprajzi Múzeum nyilvános múzeumi tereinek használatát alapjaiban gondolta újra és alakította át 2009–2010-ben. A megvalósítás során az épület több reprezentatív belső tere teljes egészében visszanyerte eredeti állapotát és funkcióját, míg az új fogadótér kialakítása új, letisztult formavilágú tereivel a 21. századi múzeumi látogatók igényeit szolgálja.

De milyen feladatokat is kellett megoldanunk?

Ki kellett költöztetnünk műtárgyraktárakat, több ezer tárgyat kellett megmozgatnunk. Szerencsére egy másik megvalósult projektünk lehetővé tette, hogy ezek a tárgyak a padlástérben kialakított, klimatizált raktárakba méltó körülmények közé kerülhessenek. Az így felszabadított terekben munkaszobákat alakítottunk ki, illetőleg a mélyföldszinten különböző terek egybenyitásával fogadóteret hoztunk létre, melyben korszerű elhelyezést nyert a múzeumi bolt, a kávézó, a pénztár és a ruhatár.

A bejáráthoz közel, új helyre került a múzeumpedagógiai műhely, amely az egyre fontosabbá váló múzeumi funkció, a nagy érdeklődést kiváltó múzeumpedagógiai foglalkozások számára teremt méltó, az ide látogató gyerekek igényeit messzemenően figyelembe vevő helyszínt. Mellette helyezkedik el a Kommunikációs Főosztály szintén felújított munkaszobája, amely ily módon a látogatókkal való kapcsolattartást könnyíti meg.

Egy új kamarakiállítási helyszínt is igyekeztünk kialakítani, ahol talán a leginkább meg kellett küzdeni az eredeti funkció és a jelenlegi kívánalmak nehezen összeegyeztethető ellentmondásaival. A teljes átépítés (a tervezéstől a megvalósításig, az új terek berendezéséig) reflektorfénybe helyezte az épület építésének és használatának történetét. Ezért tűnt különösen izgalmasnak, a viszonylag jól dokumentált építéstörténet mellett az épület több mint egy évszázados, de részleteiben alig ismert térhasználatának a feltárása. A kiállítás három meghatározó időszak, a bírósági, a múzeumi, és azon belül is a Nemzeti Galéria és a Néprajzi Múzeum épülethasználatát mutatja be gazdag fotódokumentáció segítségével. A kihelyezett fotók ugyanazokban a terekben, sokszor ugyanolyan beállítással készültek, ami látványosan sűríti a tér és az épület több mint 100 esztendő's átváltozásait.

Az új, kényelmesebb, modernebb infrastruktúra létrehozása mellett fontos feladatnak tekintettük az információátadás új eszközeinek megjelentetését, és azok színvonalas tartalmakkal való feltöltését. A betérő látogatók képernyőkön tájékozódhatnak az aktuális kiállításokról, programokról, megismerkedhetnek a múzeum történetével, gyűjteményeivel, szolgáltatásaival. Az aulában elhelyezett nagy kivetítőn, melyen jelenleg az építkezés képsorait láthatják, a múzeum feladatairól, sajátosságairól kaphat képet a látogató. Az első emeleten a múzeum archív filmjeiből válogathat kedvére, illetve a díszterem előtti két képernyőn a múzeum gyűjteményi anyagból, illetve az intézmény történetéből kaphat ízelítőt.

A bejárati aulában, a kiállítóterekben, illetve a közlekedő tereken a WIFI-rendszer kiépítésével lehetőség nyílik arra, hogy az épületen belül a látogatók vezeték nélküli kapcsolat nélkül férjenek hozzá internetes tartalmakhoz. A különböző terekben elhelyezett képernyőkön részben az intézmény aktuális kiállításairól, programjairól, rendezvényeiről, foglalkozásairól kapnak a látogatók több nyelvű információkat, segítséget a térbeli és időbeli tájékozódásban. Előre összeállított anyagok bemutatásával a múzeum „privát” szférájába engednek betekintést. Az épület hátsó lépcsőházában úgynevezett „hangfolyosón” a múzeum hanganyagából, és a témájának megfelelő hangeffektusokból, hangdokumentumokból, zenei felvételekből kaphatnak a látogatók ízelítőt.

Alapvetően fontos feladat volt az épület akadálymentesítése. Ehhez – jellegéből adódóan – külön folyosót, megközelítési útvonalat kellett kialakítanunk. A mozgássérültek bejutását motoros ajtómozgató segíti, vakoknak és gyengénlátóknak „hangos térkép”, nagyothallóknak indukciós hurok áll rendelkezésre. Megvalósult a Néprajzi Múzeum honlapjának akadálymentesítése is.

A pályázat, amit megnyertünk, elsősorban az infrastrukturális beavatkozást támogatta. A tartalom átértékelését, újragondolását saját erőből kell megvalósítanunk. Fontos és állandó feladat számunkra egyrészt az épület meglévő adottságaihoz való igazodás, oly módon történő kihasználása, hogy a múzeumról alkotott elképzeléseinket segítse.

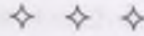
Most megújult terekben fogadhatjuk a látogatókat. Ezek a terek természetesen nemcsak a látogatók, hanem az itt dolgozók számára is vonzóbb körülményeket teremtenek. Folyamatosan szem előtt kell tartanunk (nem nehéz, hiszen minden nap ebbe ütközünk) azt is, hogy az épület többi része, kiállítási terei is megújulásra várnak.

Ez a mai alkalom tehát lezárása egy fontos átalakulásnak, ugyanakkor azonban – reményeink szerint – kezdete is további megújulásoknak. Újabb pályázatokra készülünk, kihívásokkal nézünk szembe, hogy ne csak a látogatókat fogadó tereink, hanem kiállítótermeink is megújulhassanak, s bennük új, korszerű kiállításokat, mindenekelőtt egy új állandó kiállítást rendezhessünk.

Teljes erővel készülünk erre még akkor is, ha – átmenetileg – a múzeumi funkciók és az épület adottságai közötti folyamatos egyensúlykeresésben lehetséges, hogy a közeljövőben nem a múzeumi funkciók kerülnek majd előtérbe.

A mai alkalom egyértelműen az ünneplésé, egy sikeresen megvalósított vállalkozás lezárásáé. Olyan projekté, amely minden bizonnyal mérföldkő az egykori igazságügyi palota és a Néprajzi Múzeum életében egyaránt.

SZARVAS ZSUZSA

TÉKA

Könyv a hortobágyi pásztorkalapról és készítőiről

Mihalkó Gyula–Pozsonyi József: *A hortobágyi pásztorkalap – és készítői, a balmazújvárosi Mihalkó család*. Tiszántúli Történeztársaság, Balmazújváros, 2010. 128 old.

Tisztelt Hallgatóság! Kedves Vendégek!*

„Kinek milyen kalapja van, olyannal köszön” – tartja a mondás. Gyergyóban pedig így figyelmeztetik a neveletlen embert: „Köszönj kalap, mert a gazdád paraszt!”

Hát én most megemelem a kalapom a szerzők és a tisztelt hallgatóság előtt. A témájában hiánypótló kiadványt vehet a kezébe a kedves olvasó, amikor fellapozza az albumot. Hiánypótló, hiszen a kalaposmesterség témakörében számos cikk, tanulmány jelent meg az elmúlt másfél évszázad során, de összefoglaló önálló kiadvány ilyen formában még nem látott napvilágot. A kihalóban lévő paraszti kézművesipart pedig kiszorítja a modern nagyüzem tömeggyártása. Mondhatjuk azt is, hogy egy kalap alá vesznek mindent.

A hét fejezetre tagolt könyv bemutatja a kalaposmesterség páratlan művészetét, hiszen minden egyedileg készített kalap egy igazi műalkotás. Az előszóban rövid áttekintést kapunk a fejedők kultúrtörténetéből.

Több ezer éves múltra tekint vissza a kalapviselés. Viselik díszként, rangjelzőként, az időjárás kellemetlenségeitől védő praktikus ruhadarabként, vagy megkülönböztető ruházati kellékként egyaránt. Megtudhatjuk, mit hordtak honfoglaló őseink. Hát persze, süveget, aminek viselését elterjesztették kalandozásaik során Nyugat-Európában is. Velázquez és Rembrandt festményei, a középkori címeradományok jól illusztrálják a korabeli divatot. Megismerhetjük a magyar néprajztudomány eredményeit, a témakörben keletkezett legjelentősebb cikkeket, tanulmányokat Frecskay Jánostól Ecsedi Istvánon, Gönyey Ébner Sándoron át Benedekfalvy Luby Margitig. Utóbbi két cikke: *A kalaposmesterség szókinccse* (1949) és *a Kézi gyapjúkalap készítése* (1951–52) adja az apropóját, hogy a megjelent kötet bemutatására engem kértek fel a szerzők, ugyanis Luby Margit mintegy 20 000 oldalas kéziratos hagyatékát a mátészalkai Szatmári Múzeum őrzi.

A második fejezet a kalapkészítés szerszámaait mutatja be. Tizennégy oldalon 39 speciális szerszám részletes leírását olvashatjuk és magas színvonalú grafikák segítenek az eligazodásban a német nyelvből származó szerszámnevek között. A nyelvújítás a kalaposmesterséget sem kerülte el. A Magyar Tu-

* Elhangzott 2010. július 18-án a Néprajzi Múzeumban a kötet bemutatóján.

dományos Akadémia 1832-ben felszólította a céheket szókinszüknek az idegen nyelvekből vett szavaitól és elnevezéseitől való megtisztítására. Ezen törekvés bizony kevés sikerrel járt.

A következő fejezet a nyersanyag előkészítéséről szól. Hogy miből lehet kalapot készíteni? Emlős állatok szőréből, úgymint: nyúl, teve, tehén, juh, láma, hód, vidra stb. Hol és hogyan mosták a gyapjút tisztára Mihalkóék? Előbb a Tiszában, később Hajdúszoboszlón a melegvízforrásnál.

A negyedik fejezetben a kalapkészítés folyamatát ismerhetjük meg korabeli és mai fotókkal. Ötven fotón keresztül részletetekbe menően mutatja be a Mihalkó család a munkafázisokat.

Az ötödik fejezet az egyik legizgalmasabb, amely már a kész termékeket, a kalapfajtákat mutatja be. Legelső a hortobágyi *csikóskalap*, amelyet *betyárkalap*nak is neveztek, igaz, ez a viselet a betyárvilág idejében valóban hozzátartozott a uniformishoz, sőt, meghatározó volt olyannyira, hogy „1815-ben a Helytartótanácsnak kellett országosan megtiltania, hogy a karimát nyolc hüvelyknél (vagyis 20 cm-nél) szélesebbre ne készítsék, mert úgymond: [...] ilyeneket leginkább a gonosztevő zsványok s más gyanús személyek vásárolnak meg, hogy azok fedezete alatt bátrabban gyakorolhassák tolvajlásukat.” A mai világ nem ennyire szemérmes és bártortalan. Manapság kalap nélkül megy a tolvajlás, vagy csak egérvattintással a számítógépen.

Van tehát a *csikóskalap*, aztán a *gulyáskalap*, ami a gulyásnak esernyő és napernyő is egyben. Van hortobágyi *juhászkalap*, *kondáskalap*, *bojtárkalap*. Kunsági *csikóskalap*, *juhászkalap*. Nyírségi, vagy *lónyai kalap*. Párizsi *kalap*. *Iparos kalap*, *Kossuth-kalap* (emigrációs), hagyományos *Kossuth-kalap*, *papi kalap*, *zsidókalap*, *Gábor-kalap*, *kupeckalap*, *úJVárosi parasztkalap*, *süveg*. *Debreceni keménykalap*, *vadászkalap*, *matyókalap*, *gyimesi kalap*, *zsványkalap* stb.

A hatodik fejezet a vásározásról szól. Özvegy Mihalkó Jánosné a vásárokrol a következőket mondta el Luby Margitnak: „Az urammal negyven évig vásároztunk. Márciusban megkezdtük Mezőcsáton és tartott egész ősz hátuljáig, novemberig, Tiszacsege volt az utolsó vásárunk. Egy szekérrrel mentünk, egy ládával. Kétszáz kalap is elfért benne. Amíg élt az uram, ez volt a vásárokörzetünk: Hajdúszoboszló, Hajdúhadház, Hajdúböszörmény, Hajdúnánás, Tiszacsege, Kaba, Nádudvar, Egyek, Debrecen, Hortobágy, Mezőcsát, Tiszafüred, Tiszapolgár, Balkány, Nagykálló, Nyíradony, Nyírbogdány, Tiszaföldvár.” Luby Margit megjegyzi azt is, hogy Mihalkó János balmazújvárosi mester vásárokörzetének térképe teljesen azonos a debreceniek vásárokörzetével. A fejezet a Mihalkó család szlogenjével zárul: „A kalap szakadjon, a gazda maradjon, egészséggel viselje el.”

Az utolsó fejezet a Mihalkó család történetét mutatja be a Felvidéktől Balmazújvárosig. Pozsonyi József múzeumigazgató kollégám nagy tekintélyű család kutató, akinek számos családtörténeti kötete jelent meg az elmúlt időszakban. Ebben a munkájában a család kutató pontosságával és aprólékossá-

gával tárja fel a Mihalkó család genealógiai vonatkozásait. Számos anyakönyvet, dokumentumot, oklevelet, fotót, okiratot mellékel írásához és közli Mihalkóék családfáját is. A családi hagyományt a kötet társszerzője, Mihalkó Gyula örökíti tovább, aki számos elismerésben részesült a kalaposmesterség magas színvonalú műveléséért.

Az impozáns kiadványt a forrás- és irodalomjegyzéken kívül szlovák, angol és német nyelvű összefoglaló teszi nemzetközi szintű művé.

A könyv stílusát tekintve könnyen olvasható, a 127 számozott oldalon 143 kiváló minőségű színes fotóval, 46 grafikával, 40 dokumentummásolattal illusztrált album. Tipográfiaiailag jól tervezett, kemény kötésű borítókkal, szépen szerkesztett belévekkel.

A kötet megjelenését tizenöten támogatták, magánszemélyek, intézmények, cégek, önkormányzat, egyesületek. Köszönet mindannyiuknak!

Tisztelt Hallgatóság!

Olyan művet vehetnek most a kezükbe, amire azt mondhatják: „*Le a kappal!*”

CSERVENYÁK LÁSZLÓ

A Néprajzi Múzeum 2010-ben megjelent kiadványai

- Főzy Vilma: *A piaroa gyűjtemény / The Piaroa Collection*. (A Néprajzi Múzeum tárgykatalógusai 15.);
- Csupor István: *Céhes kerámiák / Guild Pottery*. (A Néprajzi Múzeum tárgykatalógusai 16.);
- Kerecsi Ágnes: *Obi-ugor viseletek / Ob Ugrian Costumes*. (A Néprajzi Múzeum tárgykatalógusai 17.);
- Granasztói Péter: *Az eltűnt mindennapok nyomában. Mezővárosi társadalom a tárgyi világ tükrében (Kiskunhalas 1760–1850)*. (Tabula könyvek 10.);
- Jelen János–Wilhelm Gábor (szerk.): *Aranyba rejtett arcok. Aranymaszkok Ázsiából. A Zelnik-gyűjtemény a Néprajzi Múzeumban. Kiállítás a Néprajzi Múzeumban 2010. március 12.–június 20.* Néprajzi Múzeum–Magyar Indokína Társaság Kft., Budapest (Kiállítási katalógus);
- Biró Anna–Jelen János–Wilhelm Gábor: *Aranyba rejtett arcok. Aranymaszkok Ázsiából. A Zelnik-gyűjtemény a Néprajzi Múzeumban*.

ban. *Kiállítás a Néprajzi Múzeumban 2010. márc 12.–jún. 20.* Néprajzi Múzeum–Magyar Indokína Társaság Kft., Budapest (Kiállításvezető);

- Bodnár Kata–Koltay Erika: *Aranyba rejtett arcok. Aranymaszkok Ázsiából. A Zelnik-gyűjtemény a Néprajzi Múzeumban. Múzeumpedagógia füzet 9–14 éves korú gyerekek részére;*
- Szarvas Zsuzsa (szerk.): *Néprajzi Értesítő*, 2009. 91. évf.;
- Szarvas Zsuzsa (szerk.): *Néprajzi Értesítő*, 2010. 92. évf.;
- Fejős Zoltán (főszerk.): *Tabula*, 2009. 12. évf. 2. sz.;
- Fejős Zoltán (főszerk.): *Tabula*, 2010. 13. évf. 1. sz.;
- Frazon Zsófia (szerk.): *Etnomobil – mozgásban a kortárs kultúra* (MaDok-füzetek 7.);
- Frazon Zsófia (szerk.): *Bringanaptár 2011.*

ÉVFORDULÓK, MEGEMLÉKEZÉSEK, KÖSZÖNTÉSEK

Évfordulók, köszöntések 2010

Száz éve született Erdei Ferenc

Az etnográfusok családjának is van miért emlékeznie e kerek évfordulón Erdei Ferencre (Makó, 1910. december 24.–Budapest, 1971. május 11.), aki mégiscsak agrárközgazdász, agrárszociológus és politikus, tehát nem a mi szakágunk művelője volt. Van miért emlékeznünk, hisz „ennek ellenére” – csak egyetlen példát hadd idézzek – a *Magyar néprajz* című szintézisünk II. *Gazdálkodás* kötetében 4, III. *Kézművesség* kötetében 3, IV. *Életmód* kötetében 2 és VIII. *Társadalom* kötetében 12 könyvét vagy tanulmányát veszi számba az összesített irodalomjegyzék. Tehát a közelmúlt évtizedekben, a rá való hivatkozásokból következően, az etnográfiai eredményeinkhez és a paraszti társadalomról való gondolkodásunkhoz számottevően hozzájáruló társadalomtudósként tartottuk számon!

Ha másért nem, azért is emlékeznünk és emlékeztetnünk kell Erdei Ferencre, mert üzenünk kell az eljövendő etnográfus-generációknak. Azoknak, akik – a manapság érzékelhető jelek erre látszanak utalni – alkalmasint azt fogják, mert azt akarják észrevenni, hogy a mögöttünk hagyott szocialista korszakban, a hatalmat szolgálván és kiszolgálván, veszni hagyta, megtagadta Erdei ifjúkori eszményét: a történeti szociológia (e stúdium részeként az agrártörténet, a településtörténet, az agráretnográfia és több más rész-diszciplína) impozáns gondolati építményére alapozott paraszti polgárosulás-programot, és az azóta elátkozott, módszeresen szétvert termelőszövetkezetek propagátorává lett. Mert mi még tudjuk, azt kell tehát megüzennünk eljövendő pályatársainknak, hogy indokolhatatlan és értelmetlen, ha a „mi 20. századunk” egyik legnagyobb emberi teljesítményét „példás ifjúkorra” és „kollaboráns java férfikorra” szabdalja az utókor emlékezete, ahelyett, hogy értelmezni törekednék a „szolgáló” szerepre felépülő életút belső logikájából megérthető részsikereket: a történelmileg adott helyzet tudomásulvételével/elfogadásával szükségyszerűen együtt járó gátoltságon, kompromisszumokra kényszerítettségen mégiscsak felülkerekedő gondolkodó elme és cselekvő ember apróbb-nagyobb csendes diadalait.

Etnográfiai gondolkodásunkat persze elsősorban és meghatározóan az ifjúkori művekbe belefoglalt korszakos felismerések járták át, készítették még-újabb összefüggések felismerésére és társadalomtörténeti igényű következtésekre. Hozzátehetem: korántsem függetlenül attól, hogy a fiatal (bár nem

tanítvány) Erdei viszont iránymutató jelentőségű kutatási eredményként kezelte, a maga gondolati építménye fundamentumának tekintette Györffy Istvánnak az alföldi tanyarendszer kialakulásával kapcsolatos véleményét és részfeldolgozásait. Mikorra könyvekké érett Erdei Ferencnek a magyar mezőváros és tanyái szoros összetartozásáról, illetve a tanyarendszer „túlfejlődéséről”, az ún. *farmtanyák* kialakulásáról szóló nagy hatású, inspiratív koncepciója,¹ mely a paraszti gazdálkodással és a mindennapi életszervezéssel kapcsolatos „otthoni” (azaz makói) tapasztalatokból is sokat merített,² bizonyosan ott volt a háttérben a Györffy számára is, Erdei számára is felettebb fontos tudományközi párbeszéd termékenyítő hatása.

Arról már kevesebbet lehet tudni (hisz alig voltak a magyar néprajzban „hatástörténeti” elemzések), hogy a magyarországi paraszttársadalomnak a rendi alávetettségéből levezetett lényegi egységét, de igen erős társadalmi-vagyoni rétegzettségét,³ a falurendszert és a jellemző falutípusokat,⁴ valamint az egy-egy mezővároson belüli települési és társadalmi szegregáltságot⁵ felmutató, a néprajzi kutatásainkban szintén orientáló hatású Erdei-művekhez, illetve a parasztkertészeknek a belterjesedés irányába mutató kezdeményezéseivel kapcsolatos „otthoni”⁶, majd a Duna–Tisza közén⁷ elmélyített személyes tapasztalatok nagyvonalú és invenciózus általánosításához mennyiben járultak hozzá az addigi etnográfiai parasztságtudományok. Úgy tűnik: igen kis mértékben! Az mindenképpen feltűnő (és ez a tény alkalmasint kutatástörténetünk ilyen szempontú újragondolására is inspirálni fog), hogy *A magyar paraszttársadalom* című Erdei-kötetnek a forrásokat regisztráló záró-fejezetében⁸ – az itt is idézett Györffy István, valamint a szépírók (Móricz Zsigmond, Veres Péter, Illyés Gyula) és a kortárs szociográfusok (Szabó Zoltán, Böződi György) mellett – csupán arra a Kiss Lajosra hivatkozott/hivatkozhatott Erdei,

¹ *Magyar város*. Budapest, 1939. (Hasonmás kiadás: Budapest, 1974); *Magyar tanyák*. Budapest, 1942. (Hasonmás kiadás: Budapest, 1976)

² A makói tanyarendszer. *Népünk és Nyelvünk*, IV. (1932) 81–91, 140–148, 193–198. (Hasonmás kiadás: *Településpolitika, közigazgatás, urbanizáció. Összegyűjtött írások és beszédek*. Budapest, 1977. 241–268.)

³ *A makói parasztság társadalomrajza*. (Csanádvármegyei Könyvtár, 26.) Makó, 1934. (Hasonmás kiadás: *A magyar társadalomról*. Budapest, 1980. 11–69.); *Paraszttok*. Budapest, 1938. (Hasonmás kiadás: Budapest, 1973); *A magyar paraszttársadalom*. (Magyarságismeret, V.) Budapest, 1942. (Hasonmás kiadás: *A magyar társadalomról*. Budapest, 1980. 83–252.)

⁴ *Magyar falu*. Budapest, 1940. (Hasonmás kiadás: Budapest, 1974)

⁵ Területi csoportok egy mezőváros társadalmában. Adalékok Makó társadalomrajzához. *Népünk és Nyelvünk*, VI. (1935) 244–252.

⁶ *A makói hagyma iskolája*. Makó, 1941. (Hasonmás kiadás: A Makói Múzeum Füzetek, 49. Makó, 1985)

⁷ *Futóhomok*. (Magyarország felfedezése) Budapest, 1937. (Hasonmás kiadás: Budapest, 1977)

⁸ *A magyar társadalomról*. Budapest, 1980. 166–167.

aki „*olyan teljes szociográfiáját nyújtja az alföldi szegénységnek, hogy élettelen írói előadásában ennek a parasztrétegnek minden változata megelevenedik*”, No meg a '30-as évek „falukutató” irodalmával érintkező, tehát az „intézményes néprajzon” kívüli Kemse-monográfiára és Ortutay Gyula *Paraszt-ságunk élete* (1937) című könyvecskéjére hívta fel nagy nyomatékmal a figyelmet – olyan művekre, melyeknek korántsem volt igazán termékenyítő hatása a későbbi társadalomnéprajzi kutatásokra, mint ahogy ebből a ráhivatkozásból következnie kellett volna. (Jellemző pl., hogy később – a jelek szerint – maga Ortutay sem sorolta ezt az ifjúkori munkáját a kezdeményező jelentőségű „fő művek” közé, nyilván azért nem, mert idő telvén lényegesen kisebb hangsúlyú lett munkásságában a „társadalmias látásmód” szorgalmazása, s mert a szakág első számú vezetőjeként erre is lehetősége lett volna: „kikényszerítése”!) Amiből pedig tudománytörténeti-kutatástörténeti értelemben annak (is) következnie kell, hogy az 1930-as évektől önálló részdiszciplínává alakuló-fejlődő magyar társadalomnéprajz (bár előzményként figyelembe vehettek, figyelembe is vettek a kutatások kezdeményezői Erdei által inkább elvi és kutatástechnikai megfontolásokból, mint a maga tájékozatlansága miatt nem idézett műveket és életműveket) szinte-szinte rákényszerült a '30-as évek falukutató mozgalma java eredményeinek, s mert a szociológiai általánosítás igénye csak Erdei Ferencre volt igazán jellemző, elsősorban az ő rendszertremtő készségének, lényeglátó típusleírásainak és történeti következtetéseinek az integrálására: tovább-építésre inspiráló alapvetésként való kezelésére.

Hogy milyen mértékben hatotta át magyar etnográfia egészét mindaz, amit a parasztmunkásokról és a parasztkertészekről Erdei Ferenctől tudni lehetett – anélkül hatotta át persze, hogy direkt hivatkozások a kapitalizmus kori magyar parasztról való néprajzi gondolkodás „etalonjává” avatták volna az ő, mégiscsak „szakmán kívüli” történeti-szociológiai munkásságát –, elegendő e helyütt a különböző parasztmunkás-csoportok (uradalmi cselédek, summások, arató-cséplő munkások, kubikosok) leíró jellemzését vállaló néprajzi monográfiák és hosszabb-rövidebb dolgozatok sokaságára, illetve az egy-egy árunövényre (pl. a dohányra, a hagymára, a paprikára, a káposztára, a dinnyére) szakosodott, szinte-már-nem-is-paraszt kertészspecialisták iránti érdeklődés folyamatosságára hivatkoznom. Az ilyen tartalmú és célú munkálkodás, mely az agráretnográfia (ha úgy tetszik: az „anyag műveltség”-kutatás) és a társadalomnéprajz érintkező sávjában találta meg a maga szakági térénümát, alapvetően formálta át a magyar etnográfia és folklorisztika egészének az erősen rétegzett parasztsággal mint a kapitalizmus évszázadában meghatározó jelentőségű társadalmi tömbbel – tehát, nagyon hangsúlyosan, nem a karakteres kultúrát teremtő és azt megőrző-megtartó „néppel” – kapcsolatos felfogását. A szemléletváltás – meggyőződésem – legalább részben az ifjú társadalomtudós Erdei Ferenc mindedig kevésbé tudatosított, s inkább közvetett, mint közvetlen hatásának köszönhető!

Abban viszont jószérével semmilyen hatása nem fedezhető fel a paraszti létforma szocialista korszakbeli lebontódásának tényeire is igen érzékenyen figyelő, s a radikális lebontásban politikusként is részt vállaló Erdei Ferencnek, hogy illendő lett volna újra meg újra tudatosítania a magyar néprajznak a változásvizsgálat és a jelenvizsgálat szükségességét. Bár létezett az '50-es években az akkori hatalom által preferált program a termelősövetkezetek néprajzi kutatására, s később is léteztek a politikai pressziótól kisebb-nagyobb mértékben függetlenített kísérletek a mindenkori jelen néprajzi birtokbavételére, a közelmúlt húsz évben pedig az egyéni (bár már nem-paraszti) gazdálkodás reorganizálásának lehetősége volt a néprajzi (és persze a szociológiai) kutatások legfőbb motiválója, e programok és egyéni kísérletek vagy a szovjet típusú kolhozrendszer legitimálására, vagy differenciálatlan rendszer-kritikára állítottak be. Pedig, ha olvastuk, pláne ha igazán figyelmesen olvastuk volna Erdei szövetségpolitikai és üzemszervezési könyveit, dolgozatait,⁹ és ennek fényében alaposabban odafigyelünk a termelősövetkezetek által koordinált tagi kisárutermelés (azaz a háztáji), a vállalkozói szabadság (ennek részeként az ipari tevékenység), valamint az agrártermelés hatékonyságát számottevően növelő egyéni anyagi érdekelttség tényleges jelentőségére, észre kellett volna vennünk azokat a jeleket, melyek a termelősövetkezetbe beteretelt (s ezzel az akkortájt elkerülhetetlennek vélelmezett történelmi gesztussal „munkássá”, „alkalmazottá” alacsonyított) magyar paraszt mégicsak-lehetséges-volt, rejtekutakon csak végbement polgárosulásáról: az árutermelés igényéről-lehetőségéről és a polgárius életesményekhez, életnívóhoz közelítésről árulkodtak már a '60-as években is, a '70–'80-as években pedig vitathatatlan egyértelműséggel mutattak ebbe az irányba.

Nem akarok persze utólag „már akkor mindent tudó” bölcsnek mutatkozni, be kell tehát vallanom: én sem olvastam azokat az Erdei Ferenc-műveket, melyekből megtudhattam volna, hogy neki személy szerint milyen része lehetett a pártközponban működő, Fehér Lajos által vezetett szövetségpolitikai műhely által kezdeményezett és taktikusan keresztülvitt agrárpolitikai reformokban. Melyeknek eredményeként „a magyar mezőgazdaság az 1960-as évek közepétől fokozatosan levált a szovjet szovhoz- és kolhozmintáról. Új, más, azaz nemzeti megoldás, magyar agrármodell formálódott.” Ez utóbbi idézet Romány Páltól való.¹⁰ Az ő Erdei Ferencre emlékező írásaiból tudtam

⁹ Pl.: *A szövetségi úton*. Budapest, 1956; *A mezőgazdasági és szövetségi fejlődés kérdései*. Budapest, 1959; *A mai agrárgazdaságtan főbb irányai és hazai fejlődése*. Budapest, 1961; *Üzemszervezési kérdések a szocialista mezőgazdasági nagyüzemben*. Budapest, 1961; *A mezőgazdasági üzemszervezés néhány elméleti és gyakorlati kérdése*. Budapest, 1966; *Zöltségcsökkentés és zöltségtermelés*. Budapest, 1967; *Agrárgazdasági tanulmányok*, 1–3. kötet. Budapest, 1976; *Mezőgazdaság és szövetkezet*. Budapest, 1977; *Szövetségi írások*, 1–2. kötet. Budapest, 1979.

¹⁰ Romány Pál: *Erdei Ferenc*. Emlékbeszéd az MTA elhunyt tagjai felett. (Erdei Ferenc Társaság Füzetei, 21.) Makó, 2009. 9.

meg,¹¹ amit kortársi tanúként, de „egyszerű állampolgárként” csupán sejtenem lehetett.

Ezért hangsúlyozom most, az egyszerre teoretikus hajlamú és taktikusan gyakorlatias Erdei Ferenc, a magyar agrárium valószínűleg legnagyobb 20. századi tudósa születésének 100. évfordulóján: ha a történeti parasztság felszámolódási folyamatáról, és ebben a folyamatban Erdeinek az alapvetően megváltozott körülményekhez taktikusan hozzáigazított „paraszti polgárosulás”-konceptiójáról érvényes véleményt akarunk mondani, a 20. századi magyar valóságot kell alaposan megismernünk: minden lehetséges forrást feltárva, csak e forrásokat vallatva, nem az előítéletes vélekedésekből kiindulva újraértelmeznünk. Elodázhatatlan feladatunk tehát a szocialista korszakra kiterjesztett néprajzi változásvizsgálat!

Ebben a megismerési folyamatban alighanem Erdei Ferenc fog a legtöbbet segíteni az itt maradt *egy és oszthatatlan* életművével az utánunk jövő etnográfus-generációknak.

SZILÁGYI MIKLÓS

Barsi Ernő kilencvenéves

A 90 éves Barsi Ernő köszöntése

Amint az az alábbi sorokból kiderül, a Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Kara és a Magyar Néprajzi Társaság 2010. október 1-jén Győrben, az előbbi intézményben, számos tisztelő és tanítvány jelenlétében a személyes hangvételtől sem mentes és meleg hangú előadásokkal, ének- és zeneszóval köszöntötték Barsi Ernőt, Társaságunk tiszteleti tagját 90. születésnapja alkalmából. A meghitt ünnepségen elhangzott beszédeket a *Honismeret* (2011. 1. sz. 3–13. old.) közölte, lapunk a Magyar Néprajzi Társaság vezetőségének és minden tagjának jókívánságait megismételve, őszinte tiszteletünk és nagyrabecsülésünk jeléül szeretett leányának, Barsi Hajnának a fenti rendezvényen elmondott visszaemlékezése közzétételével köszönti mindannyiunk Ernő bácsiját.

A SZERK.

¹¹ L. még: Romány Pál–Szeift Ivánné: *Más idők – mai tanulságok Erdei Ferencről*. Romány Pál: *Emlékezem, mert még vagyok*. (Erdei Ferenc Társaság Füzetei, 19.) Makó, 2006; Romány Pál–Varga Gyula–Péter László: *Erdei Ferenc világa*. (Erdei Ferenc Társaság Füzetei, 20.) Makó, 2008.

Levél a születésnap ünnepség szervezőihez

Drága Lelkeim!

Ugyan június 28-án Isten kegyelméből már betöltöttem 90. életévet, úgy tűnik, még mindig nem ért véget ez a kerek esztendő és a köszöntések sora. Pedig nem egy kerek évfordulón idéztem már fel Arany János *Epilógus*ának sorait:

„Ada címet a hír-név, mint az érdem.”

Ma kaptam kézhez a Magyar Néprajzi Társaság és az Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskola szép meghívóját, amely újabb, nagyon megtisztelő köszöntésre, gazdag, tartalmas együttlétre invitál.

Éppen október elsejére!

Amiről még nekem is elénekelték 1970-ben Csíkkarcfalván ezt a Bartók Béla gyűjtötte szép népdalt:

*„Októbernek, októbernek elsején,
Nem süt a nap Csíkkarcfalva mezején.
Elbúcsúzom a madártól, az ágtól,
Azután a csíkkarcfalvi lányoktól.”*

Nem tudom, 2010. október 1-jén Győrben fog-e sütni a nap, de énám bizonyosan! És sem a madártól, sem az ágtól, senkitől sem fogok búcsúzni, hiszen rengeteg tervem van még, hanem örömmel és szeretettel fogok mindenkit fogadni kedves vendéglátóinkkal együtt, aki megtisztel jelenlétével! Aki lélekben és gondolatban velünk lesz, az ugyanúgy szívünkbe zárjuk!

Köszönettel és sosem fogyó szeretettel:

2010. szeptember 27.

Ernő bácsi

Ünnepség Barsi Ernő kilencvenedik születésnapja alkalmából

Különleges születésnapot ünnepelt a Magyar Néprajzi Társaság és a Nyugatmagyarországi Egyetem Apáczai Csere János Kara 2010. október 1-jén a kar győri épületében: Barsi Ernő június 28-án töltötte be 90. életévét. S. Lackovits

Emőke néprajzkutató, az ünnepséget kezdeményező társaság küldöttjeként, Cseh Sándor, a tanítóképző kar dékánja, valamint Lanczendorfer Zsuzsanna etnográfus, egyetemi docens pedig a házigazdák nevében képviselte a rendező intézményeket. Az ünnepi ülés háziasszonya és levezetője S. Lackovits Emőke volt.

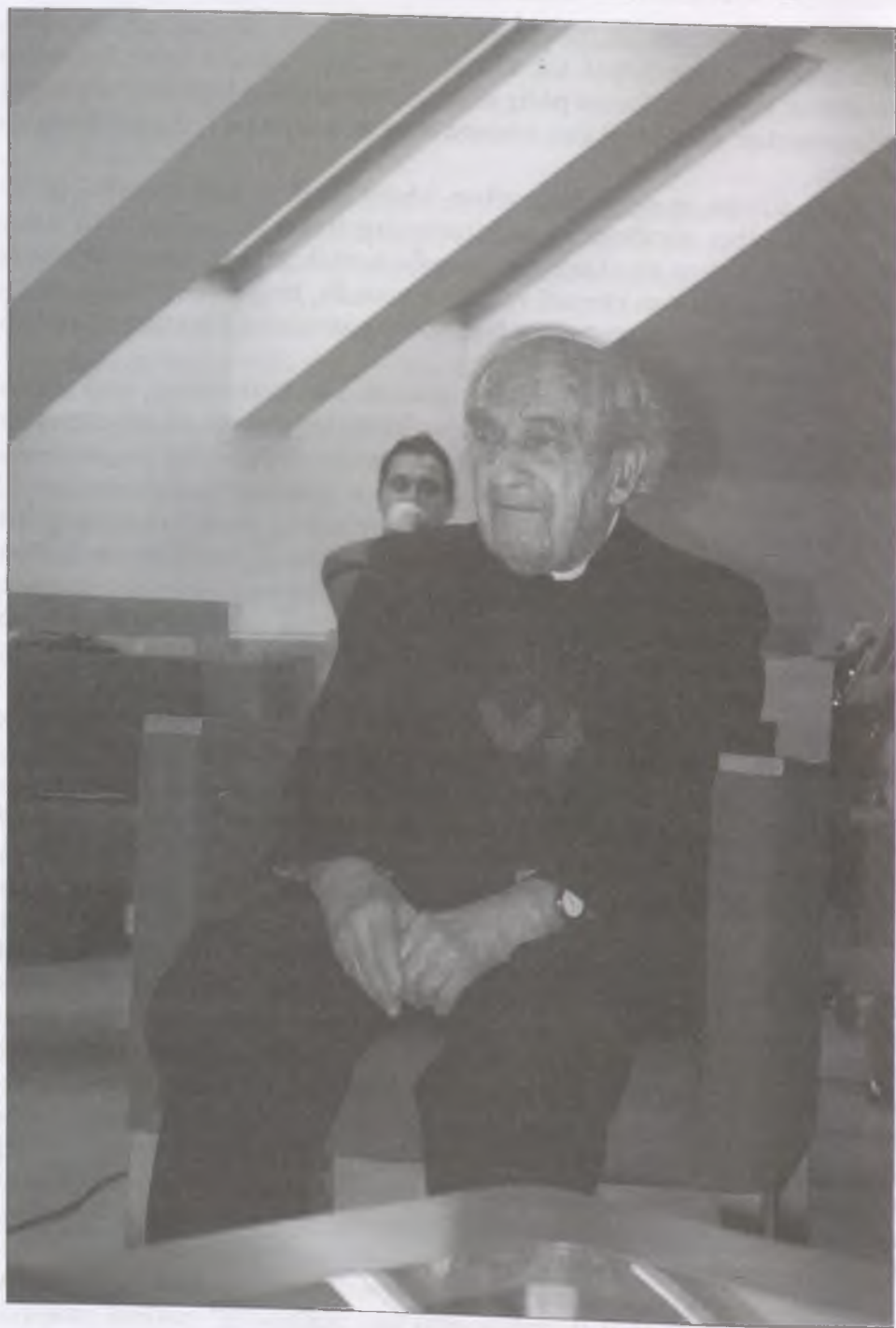
Cseh Sándor az egyetem nevében üdvözölte az ülés résztvevőit. Az intézmény nevében köszöntötte „nagy tanáregyéniségét”, „iskolateremtő” tanárát, aki a 20. század derekától tanít a győri tanítóképzőben. Ennek történetét *Ötven év szolgálatában* címmel vázolta. Elmondta, hogy kilencvenedik születésnapja alkalmából érdemeiért a Nyugat-magyarországi Egyetem *díszpolgárává* választotta Barsi Ernőt.

Lanczendorfer Zsuzsanna egyike azoknak a tanítványoknak, akik tanítójelöltként az ő hatására váltak a néprajz elkötelezettjévé, és aki követte utódként a tanítóképző főiskola katedráján is. Tanítója életútját *Mestereknek mestere* címmel ismertette. Róla mint „küldeteses emberről”, „fáklyagyújtóról” beszélt, eredményei közül kiemelve a néphagyományi nevelés megalapozását az 1990-es évek elején Győr-Moson-Sopron megye 60 általános iskolájában elinduló néprajzi neveléssel. Kiemelte azt a továbbsugárzó erőt, melyet tanítványai már a legfiatalabb pedagógus-nemzedékeknek is átadnak. Ezt később Léránt Zsuzsanna egyetemi hallgató *Egy szakdolgozat lelki háttere* című köszöntőjében erősített meg.

Barsi Ernő Győrött kötelezte el magát az önkéntes hagyománygyűjtők szervezett tábora és a néprajz tanítóképző főiskolai tanítása mellett. E munkát, a mozgalom történetébe ágyazva, Halász Péter, a Honismereti Szövetség elnöke elemezte „fegyvertársként”, szívből jövő szavakkal *Az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom öt évtizede – ennek jelentősége Barsi Ernő életében* címmel. (Halász Péter akadémizálására miatt az előadást a levezető elnök asszony olvasta fel.)

S. Lackovits Emőke a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Néprajzi Gyűjtő Szakosztálya elnökeként köszönetet mondott a hitét és példáját generációkra átsugárzó, elkötelezett munkáért, melyet értékelő előadásban elemzett. Barsi Ernő személyiségében vizsgálta a kutató sokoldalúságát; elemezte munkásságának jelentőségét a néprajztudományban, a honismeretben és pedagógiában. Életművének érdeme az a szolgálat – fejezte ki –, melyet a magyar népművelés ügyéért folytat, „[...] *vallva, hogy a magyar népismeret [...] a nemzetművelés alapja, tudatosítva azt, hogy a társadalom legnagyobb erőforrása [...] a hagyományokban található meg, és amelyeknek az élet minden területén felszínre kell kerülniük.*”

Barsi Hajna néprajz és magyar–török szakos tanár emlékeit idézte fel. A kisgyermekkortól a pályaválasztásig tartó utat, amíg szülei szellemi utódjává lett. Családi diaképek vetítésével örvendeztette meg a közönséget, miközben halkán jegyezte meg: „*Ilyen indíttatással választhattam volna más pályát? [...] Csak köszönnivalóm van.*”

*Barsi Ernő az ünnepségen
(Fotó: Nagy Mónika)*

Kováts Dániel főiskolai tanár barátként továbbította a sárospataki székhelyű Kazinczy Ferenc Társaság elnökének és tagságának jókívánságait. A „pataki láng” ápolására és továbbadására szövetkezett tagság nevében tanúbizonyosságot tett arról az erkölcsi példáról, amelyet az egyik alapító tag, Barsi Ernő munkássága jelent a 300-as létszámot megközelítő társaság minden tagja számára.

Laczkó Gabriella református lelkipásztor, a sárospataki Református Kollégium Adattára, a Faluszemináriumi Gyűjtemények igazgatója a felnevelő iskola köszöntését tolmácsolta a faluszeminárium egykori munkatársának. Köszöntőjében felidézte a faluszemináriumot és alapítójának, a Barsi Ernő előtt tanári példaként örökké ragyogó Újszászy Kálmánnak szellemét is.

A két, szülőföldként szeretett ország rész egymástól távol eső területein végzett gyűjtőmunkájáról, azok feldolgozásának háttéréről a régiók küldöttei szóltak. Rémiás Tibor, a Borsod-Abaj-Zemplén Megyei Múzeumok Igazgatóságának küldötte a múzeumok munkatársai üdvözlésével a megye *Herman Ottó-émlékplakettjét*; a Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok és a győri Xántus János Múzeum képviselőjében Perger Gyula igazgató az *Arrabona* című periodika két alkalmi különszámát (köztük a Győr környéki énekes gyermekjátékok 1963-ban publikált első kiadását) adta át az ünnepeltnek.

A Kiss Áron Magyar Játéktársaság 2009-ben *Kiss Áron-díjjal* ismerte el Barsi Ernő gyermekjátékgyűjtő munkáját. Keglovich Ferencné, a győri Zichy Palota igazgatója a társaság 800 tagjának nevében mondott köszönetet a népi gyermekjátékok gyűjtésében végzett fáradhatatlan munkájáért.

A megyei pedagógusok módszertani lapja volt az 1990–2005-ig megjelenő *Hogyan Tovább?* Barsi Ernő a szerkesztőség doyenjeként szellemének alakítója, rovatvezetőként és szerzőként a népi hagyományápolás szószólója volt. Lilik Ferencné főszerkesztő „*Hol van a magyar népdal?!*” – *Barsi Ernő szerepe a pedagógusok magyarságtudatának ébrentartásában a Hogyan Tovább? hasábjain keresztül* címmel ismertette munkáját és köszöntötte őt.

Zsilavi Fábiánné, a Ménfőcsanakai Népfőiskola Egyesület ügyvezetője köszöntőjéből kiderült, hogy Barsi Ernő tevékenysége a kisalföldi népfőiskolák 50 éves történelmével fonódik össze. Beszámolt a személyét azóta övező tiszteletről és szeretetről, megkülönböztetett népszerűségről, a munkája nyomát őrző népdalkörök, pávakörök, klubok sikereiről. Ajándékol az egyesület „elnökének” születésnapjára készített *Barsitól–Barsiról* című kötetet mutatta be.

Az ünnepség meghatározó színfoltja a tanítványok művészi produkciója volt. A gyakorlóiskola kisiskolásainak tekintete ide-oda rebbent Barsi-tanítvány kórusvezetőjük, Milbik László és Ernő bácsi tekintete között. Az egyikről cinkosan azt nézték, hogyan kell ajándékba éneklést adni, a másikon pedig a „hatást” figyelték.

Kollégái hegedű- és zongorajátékkal köszöntötték. „*Azt játszom neked, amit te hegedültél először Ida néninek*” – vezette be Beyer István a zeneszá-

mot. Baróthy Zoltán, Ernő bácsi zongorakísérője a közös előadásokat idézte fel játékával.

Ha nem mondta volna is az egyik kórustag, hogy „*Szeretjük Ernő bácsit...*”, a Melodiárium kórus szerete akkor is nyilvánvaló lenne. A régi főiskolás népdalkórus (Barsi Ernő: „kis kórusom”) lassan öszülő tagjai bármikor készek a szereplésre vezetőjük kedvéért. Ernő bácsi és a pataki diákdalok között évszázadok összekötői, de hirdetői annak a legendás diákszeretnek is, amelynek példáját is tanáruk sugározta rájuk.

A program végén Barsi Ernő emelkedett szólásra: „*Jaj, de nehéz ezek után megszólalni! Hogy köszönjem meg a rám sugárzó szeretetet? Hiszen én csak a magot hintettem. [...] Az Úristen milyen növekedést adott! Hát ez hihetetlen! Mindenütt megy tovább népünk szeretete. De jó, hogy viszik ezt tovább, nagyon, nagyon köszönöm mindnyájuknak! [...] Hadd kívánjak ehhez sok-sok erőt!*”

LILIK FERENCNÉ

Gyerekkori emlékeim

Két okból is ezt a címet adtam a köszöntésemnek. Egyrészt azért, mert valóban a gyermekkorom az, amely meghatározta egész életemet és valószínűleg, ha van még időm, a továbbiakat is irányítani fogja. Másrészt ez a címe Gárdonyi Géza könyvének is, amelyről annyit hallottam Édesapámtól. Ebben ír szeretettel Édesapám szülőfalujáról, a bükkaljai Sályról, ahová uradalmi kovács édesapja révén került és ahol a betűvetést tanulta Malyáta Ignác iskolájában. Ahol rácsodálkozott a falu világára. Ahol először érezhette a kakukkfű illatát a domboldalon fekvő temetőben. Azt hitte, a halottak lehelete. Azóta is, ha a kakukkfű lila virága kerül elé, mindig a gyermek Gárdonyi Géza jut eszembe. Meg Sály. És a tanítások. Leginkább Édesapámé!

Ha már „meglehető módon” néprajzos lettem, akár a mese világához is fordulhatnék. Nem szeretném matematikai képletekbe foglalni, mint ahogy Propp, *A mese morfológiája* című könyve alapján Vas Gereben anekdotáit kellett volna az egyetemen. Révültem volt, akár csak Bromlej *Etnosz és néprajza*.

Maradok a mese hagyományos világánál. Egyszer volt, hol nem volt, még az Óperenciás-tengeren is túl, a nagy Üveghegyeken is túl, élt egy szép szöke kislány a nyugati határszélen. Olyan volt, mint a pacsirta. Csodálatos koloratúrszopránjával bővölte el környezetét. Mindig tanítani szeretett volna, ezért tanult szorgalmasan. Álmát meg is valósította. Bár közbejött a második világháború, de az alföldi, a Sopron közeli, majd a Győr melletti gyerekek kezét akkor is fogta. Miközben énekelni tanult a győri konzervatóriumban, ahol

később ének- és szolfézstanári diplomáját szerezte, naponta 10 km-t gyalogolt az énekórákért.

Az Óperenciás-tengeren és az Üveghegyeken innen, valahol az északi hegyek között viszont élt egy csendes, okos legény, aki erre a vidékre vándorolt, munkát keresve, szerencsét próbálni. Tarisznyájában ott volt az a tudás és bölcsesség, amit szüleitől szerzett. Református kántortanító édesapjáié, aki Szőnyből került a Bükkaljára, ahol generációkat nevelt fel, miután túlélte Isonzót. Akkor vette feleségül a háromszéki születésű, lelkészárva Erzsikét, akit szintén tanítani vezérelt a sors az Üveghegyek közé.

Így született meg az ő remek kislegényük, aki 4 évesen már könyvet kért karácsonyra, mert „óvodájában”, az iskolában a maga csendes módján már régen megtanult olvasni. Aki büszke diákja lehetett a sárospataki Református Kollégiumnak. Aki hajnalok hajnalán órákat gyakorolt a hegedűjén, hogy egyszer taníthassa azt. Először lelkésznek tanult, majd hegedűtanárnak a Zeneakadémián, legendás tanároktól, a második világháború alatt. Ő is, akár a szép szőke kislány, órákat, kilométereket gyalogolt egy hegedűóráért. Napi egy marék otthonról hozott aszalt szilva jelentette az „üzemanyagot”. Két nap volt a hazaút, lebombázott állomásokon keresztül, mozdonylépcsőn ülve, közben hegedűversenyeget játszva a fejében, hogy le ne essen.

A viláégés után ez a legény elvetődött az Óperenciás-tengeren és az Üveghegyeken túlra. A sors egy szeptemberi vasárnapon elvezette egy kis Győr melletti faluba, ahol bemutatták a szép szőke kislánynak. Énekelt is a szelíd legénynek. Ez a 63 év előtti vasárnap mindkettőjük végzetévé vált. A legény elgondolkodott: „*Ha ez a leány képes arra, hogy naponta 10 km-t gyalogoljon egy énekóráért, akkor talán el tud viselni engem is.*” És így lett. Ez a valóban égben kötetett szövetség tart a mai napig is, amikor Édesanyám már csak összeroskadt, szegény kis angyal. Akit az a hajdani legény földi ésszel fel nem fogható szeretettel és kitartással ápol. Persze, nem csak a mesében, hanem a valóságban is utódjaik születtek. Egy fiú és egy lány. A fiú olyan okos lett, mint az a hajdani legény.

A hajdani legény fia végül olyan pályát választott, ami tulajdonképpen kötődik az édesapja álmaihoz. Gyerekeket gyógyít nagy tudással és szeretettel. Kívülről tudjuk, hogy nála nincs síró gyerek. Mint ahogy arról is az internetről értesültem, hogy elkötelezett tevékenységéért kitüntetést kapott. Csendes, szerény, mint az a hajdani legény. Három nagyszerű gyermeke, négy tüneményes unokája van. Kimondhatatlanul szereti a természetet, a fotózást és a zenét. Legelsősorban pedig a családját. Ugyan gyermekkorunkban rendszeren „nyüstöltük” egymást, ami nem meglepő egy kiskamasz fiú és egy jóval fiatalabb leánygyermek között, de felnőttkorunkra lehiggadtunk. Azóta nagyon szeretem, tisztelem, becsülöm a bátyámat. Mint ahogy gyermekeit és unokáit is. Aztán beléptem a képbe én. Ezzel kell most foglalkoznom, hiszen erről szólt a felkérés.

Udvarias gyermek voltam. Tiszteletben tartottam a tizedik házassági évfordulót, másnapra időzítettem a világrajöveletemet. Annál is inkább, mert még egy nap múlva arra a hónapra már nem járt volna családi pótlék. Korán kelő nem voltam már akkor sem, 11 órakor bújtam elő a Szent István (akkor Tanácsköztársaság, korábban Sztálin, még azelőtt Vilmos császár) úti szocreal ház IV. emeletén, 4 kg-mal és 60 cm-rel. Édesapám legnagyobb bánatára, mert ő erdélyi felmenői és Ernő bátyám után mindenképp Gergőt várt (hál' Istennek, ma már egyik dédunokája az). Én meg Hajna lettem – Vörösmarty *Zalán futása* nyomán. Szomorú volt, csalódást okoztam. Egészen addig, amíg nem kezdtem el bömbölni. Nyár közepe, déli fekvésű IV. emelet. Megijedt. „*Mi baja lehet ennek a gyereknek? Biztosan szomjas!*” Főzött valami nagyon világos teát, és elkezdte kiskanállal adogatni. Állítólag olyan ügyesen cuppogtam, hogy elolvadt: „*Milyen ügyes kislányom van nekem!*” Innen datálódik kölcsönös szeretetünk.

Ezt az eltéphetetlen köteléket szerintem – bár nem vagyok pszichológus – Barsi nagyapám váratlan halála is megerősítette. Isonzót, Körösmezőt, két világháborút, fogságot is megjárva szívbeteg lett. Két hónapos voltam, amikor elment kontrollra, a miskolci kórházba. Azt mondták, soha nem volt ilyen jó az EKG-ja. Leszállt a mezőnyáradi vasútállomáson, összeesett és vége volt. Nagyanyám kiterítve látta viszont, soha nem heverte ki. Szerintem Apám sem. Én is rögtön megéreztem. Anyám olyan ideges lett a hírré, hogy én menten elkezdtem hányni. El sem tudott menni miattam a temetésre. 300 km-ről volt szó és a két hónapos gyermekről, 1958-ban. Onnantól kezdve vették az anyatejet, hogy ne szenvedjek hiányt. Szerintem az is erősítette kettőnk között a köteléket, hogy szeretett édesapja hirtelen elvesztését miattam kellett elviselnie. Ott volt az a kisgyermek, akinek szüksége volt rá, akiről gondoskodnia kellett. Ezt is tette egész életében és ezt is teszi a mai napig.

Azt, hogy Barsi nagyapámat nem ismerhettem, nagyon sajnálom. Isonzói naplóját olvastam, csodálatos. Várom az *Apa–Fiú* kötetet, amelyet a Magyar Kultúra Könyvkiadó hamarosan elkészít. Annak azért örülök, hogy Barsi nagyapám legalább tudott rólam. Állítólag – ki tudja, honnan kódolva – örzöm némely mozdulatait. Úgy tudom, ő sétált a sályi gangon úgy, ahogy én: háta mögött összekulcsolt kézzel, fel s alá. Az pedig, ahogyan ennyi év elteltével emlékeznek rá, világossá teszi, miért lett Édesapám olyan, amilyen lett. *Az ország Ernő bácsija.*

Én meg lettem, aki lettem. Egy kisgyerek, aki egyéves korában kiköpi a cumit a győri Baross utcán és „halandzsa” szöveggel ugyan, de teli torokból, tisztán végigéneklei az utat. Aki annyit mond édesapjának, hogy „nyatamba” és az az édesapa órákon át fel-alá jár az akkor is szűk lakásban, nyakában velem és együtt énekelünk. Aki már akkor levitt a 300 km-re levő Sályba. Végigélhettem nagyon sok olyan dolgot, amit már sokan csak könyvekből ismerhetnek. Tudtam, milyen a sályi lakodalmas, tudtam, hogyan szántanak–vetnek–aratnak, tudtam, milyen a fonó, a disznótor, készítettem csigatésztát, láttam a

pataokban mosó asszonyokat, tudtam, hogyan lesz a kenyér. És nem csak Sályban. Hiszen mentem én vele mindenhová, ahová munkája szólította, mert Győrben éltünk. A magyar földrajzzal nem is volt gondom sosem. Mentem, amióta a lábam visz, mindig, mindenhova.

A szép emlékek közé tartozik, hogy Édesapa a mai napig őriz egy magán-szalagot, amelynek a végére önként rámondom, hogy „Énekelte Barsi Hajna 4 éves.” De az már a nehezebb esetek közé tartozik, hogy a hangversenyen való csendben maradásom érdekében – a régi Bartókban – azt ígérték, hogy majd én is énekelhetek. Nem bírtam sokáig, bekiabáltam a hangverseny kellős közepébe: „És én mikor énekelhetek?” Ily módon énekelhettem.

Miért is lettem én néprajzos? Lehettem volna más? Biztos, ám fel sem merült. Nem kérte tőlem senki, hogy az legyenek, de a csodálkozó kisgyermektől kezdve a dacos kamaszon át a megrögzött hitű felnőttig egyenes volt az út. Elkezdődött már gyermekkoromban nem csak Sályban, hanem a Kisalföldön is. Első megalapozása 1967-ben történt Rábacsécsényben pünkösdkor. Annyira megfogtak a történések, hogy otthon kerestem egy üres, vonalas irkát és leírtam, amit láttam. Édesapa ezt meglátva, nagyított hozzá 1–2 fényképet és beadta az országos néprajzi gyűjtőpályázatra, a győri múzeumba. Mint legfiatalabb résztvevő, kaptam is egy könyvjutalmat az akkori néprajzostól, Németh Imrétől. Azt hiszem, itt dőlt el minden.

Bár a valódi döntést 1975-ben, harmadikos gimnazista koromban hoztam meg. Részt vettem a győri múzeum nyári gyűjtőtáborában, Bezenyén. Kiállítás is rendeztünk, ez volt az első. Ám népdalokat is gyűjtöttem, hiszen otthonról indulva ez kézenfekvő volt. Igaz, hogy a konfirmációs fülbevalóm fele elveszett a bezenyei főutcán, igaz, hogy a legjobb énekes, Gregor Lőrinc csak akkor volt hajlandó énekelni, ha koccintottam vele, de akkor döntöttem el, hogy néprajzos leszek. Abból a gyűjtésből pedig egy országos első díjas tanulmány kerekedett. Azt hiszem, az elmondottak ékesen bizonyítják, mit hoztam otthonról és megadják a választ arra is, miért lettem néprajzos.

BARSI HAJNA

Voigt Vilmos hetvenedik születésnapja

Tudományos tanácskozás és publikációk Voigt Vilmos tiszteletére

Az ELTE Néprajzi Intézete és Folklore Tanszéke 2010. január 15-én az intézmény Bölcsészettudományi Karának Kovács Máté Termében, *Septem decenniorum artes liberales* címmel tudományos tanácskozást rendezett Voigt Vilmos professzor 70. születésnapja alkalmából, amelyen az alábbi előadások hangzottak el. Nagy Ilona: *Rerum Cognoscere causas: a folklórkutató Voigt*

Vilmos; Bojtár Endre: *Emlékek – elméletek*; Szörényi László: *Voigt Vilmos kutatásai a régi magyar irodalom terén*; Simoncsics Péter: *Voigt Vilmos és az összehasonlító módszer*; Masát András: *Voigt Vilmos és a magyarországi skandinavisztika*; Pusztay János: *A terminológia Voigtogató szükségessége*; Szerdahelyi István: *Voigt Vilmos esztétikai munkássága*; Hoppál Mihály: *Az etnoszemiotika kezdetei Magyarországon*. (Az előadások egy része a *Néprajzi Látóhatár* 2010. 1. számában látott napvilágot.) A konferenciához egy, a Folklóre Tanszéken megrendezett kiállítás is kapcsolódott, amely az *Emlékek és tárgyak a folklorisztika köréből* címet viselte.

A születésnapra a következő kötetek jelentek meg. Filkó Veronika–Kőhalmy Nóra–Smid Bernadett (szerk.): *Voigtloristica. Tanulmányok a 70 éves Voigt Vilmos tiszteletére*. *Folkloristica* 11. ELTE BTK Folklóre Tanszék, Bp., 2010. 312 old.; Keményfi Róbert (szerk.): *Voigt Vilmos könyvészete*. Összeállította: Molnár Szilvia. *Folkloristica et Ethnographica* 54. Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen, 2010. 184 old. Az utóbbi kötet az ünnepektől rövid életrajzát, valamint az 1960 és 2009 között megjelent műveinek (2194 tétel) bibliográfiáját tartalmazza. A Voigt Vilmost köszöntő, illetve a születésnapjával kapcsolatos írások közül az alábbiak jutottak el szerkesztőségünkbe. Leščák, Milan: *Vilmosovi Voigtovi pár slov k Sedemdesiate*; Liszka, József: *Podujatie pri príležitosti sedemdesiatin Vilmosa Voigta* (mindkettő a *Slovenský národopis* 2010. 2. számában); Liszka József: „Amiről Voigt Vilmos nem tud, az nincs is...”. A hetvenéves Voigt Vilmos köszöntése. Budapest 2010. január 15. (Az *Etnológiai Központ Évkönyve* 2010. 181–184. old.); L. Juhász Ilona: *Interjú a 70 éves Voigt Vilmos professzorral* (*Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2010. 2. sz. 137–152. old.); A tanítványok és a barátok: *Voigt Vilmos 70 éves* (*Ethnica* 2010. 1. sz. 24. old.); Kerecsi Ágnes: *Voigt Vilmos köszöntése 70. születésnapja alkalmából* (*Finnugor Világ* 2009. 4. sz. 12–15. old.). A *Népszabadságban* (2010. jan. 18. 20. old.) megjelent, Láng Zsuzsa által írt, Voigt Vilmos sajátos humorát is felvillantó cikke (Voigtonos jelenlét) a bevezető sorok idézésével hívjuk fel olvasóink figyelmét: „*Gondoltam, kinyomtatom műveinek bibliográfiáját, mielőtt meglátogatom, de le kellett mondanom róla, mert nem volt otthon elég papír hozzá. Száznegyven oldalt tett ki csak a címjegyzék, amely Voigt Vilmos professzor könyveit, tanulmányait és cikkeit listázza. Aztán hamarosan kiderült, valami hevenyészett torzóra bukkantam a neten. A hiteles adatbázis több mint kétezer tételt tartalmaz, vagyis megtölt egy (nem is túl karcsú) kötetet, amelyet meg is jelentettek születésnapja alkalmából a hozzá közel álló tudósok, igazi nyomda közreműködésével. Kérdezem is tőle, ha folyton tanít, kutat és ír, árulja már el: mikor alszik? Azt mondja, az ilyen interjúk és előadásai közben...*”

Folyóiratunkban két tanítványának alább közölt írásaival, Társaságunk jókívánságait tolmácsolva, köszöntjük Voigt Vilmos Professzor Urat.

*Voigt Vilmos (balról) az ünnepségen, mellette Leander Petzoldt és Erdélyi Zsuzsanna
(Fotó: Máté György)*

A Tanár Úr A hetvenéves Voigt Vilmos köszöntése

A tanárebereket pályájuk meghatározó fordulóin általában tanítványaik köszöntik. Pályatársak is, meg kollégák is, meg barátok is, persze; ám az idő múlásával ezeknek egyre nagyobbik része kerül ki a tanítványok sorából. Lett légyen a tanítvány bármennyire élemedett korú, tanítvány marad. A tanár meg tanár. Hasonló ez ahhoz a magatartáshoz, ahogy egy szülő viszonyul gyerekéhez. Lehet az ősz vagy kopasz és tekintélyes pocakot eresztett (hogy most csak a férfiembernek az öregedéssel együtt járnai szokott ismérveire utaljak, hiszen a szebbik nem nem idősödik, s ha netán mégis, akkor az természetesen nem látszódik rajta), szóval bármennyire öreg is a gyerek, a szülőnek mindig *kisfiam* marad.

Egy évtizede Voigt Vilmos hatvanadik születésnapja alkalmából arra kértek fel a nagyszabású ünnepség szervezői, hogy a tanítványok nevében köszöntsem a Tanár Urat. Nem kis megtiszteltetésnek éreztem ezt akkor, s örömmel meg is tettem. Most, hogy (mint egy múltó pillanat) eltelt tíz év, s egy újabb „kerek” (a hatvan sem kerek, a hetven miért lenne kerekebb, de hagyjuk is ezt!) évfordulót ünnepeltünk, ismét felkérést kaptam, hogy köszön-

tő sorokat írjak. Nem tanítványi minőségemben, hanem csak úgy. No, de milyen más minőségemben tudhatnék én bármit is elmondani Voigt Vilmostal kapcsolatban, mint éppen a tanítványi. Hiszen az elmúlt évtized alatt is mennyi mindent tanulhattam tőle közös konferenciázások, utazások alkalmával. Hogy mást ne mondjak. Fussunk neki hát még egyszer ennek a tanár-diák viszonynak!

A kezdetekről, mondhatni aranykorról annak idején beszámoltam. Többek között arról is, hogy egy sikertelen vizsgázási kísérletem után hogyan közölte velem: ez az intézmény, ahová járunk: *egyetem*. S nem óvoda.¹ Meg mást is elmeséltem akkor. Most újraolvasva ezeket a sorokat, látom, hogy a „szigorú, de igazságos” tanárember alakját kíséreltem akkor megrajzolni. Annak is azt az aspektusát, amikor a tanítvány az adott pillanatban bizony nem a legkellemesebben (mondjuk ki: szarul) érezte magát, sőt (horribile dictu!), akár igazságtalannak, de legalábbis nem helyénvalónak gondolhatta az őt ért kritika fokát, formáját. Kétségtelen, ha Voigt Vilmosnak van pedagógiai krédója, akkor annak egyik sarkalatos pontja a kemény próbatétel nevelő ereje lehet. A tanítvány amolyan mélyvízbe dobása. Ez, tudjuk, kétesélyes: a delikvens vagy kiúszik vagy belefulladás. Azonban ennek az általam elképzelt krédónak van egy másik pillére is (s ezt annak idején még csak nem is említettem, pedig a kettő együtt ad valós képet), mégpedig a nyújtott teljesítmény értékelése. No, nem azon nyomban! Ha lihegve, levegő után kapkodva kiúszott az áldozat, azért nem jár még dicséret, legfeljebb egy szájszegletben megbúvó félmosoly (-féle). Később aztán, ha valóban teljesített, nem volt már elismerő szavakban (és gesztusokban!) hiány.

A Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság és a komáromi Duna Menti Múzeum Magyar Nemzetiségi Osztálya megbízásából 1991-ben, többedmagammal nemzetközi tanácskozást szerveztünk *Interetnikus kapcsolatok a Kárpát-medence északi részén* címen. Úgy érzem, jól sikerült a rendezvény, olyan előadókat sikerült megnyernünk (hogy csak néhány nevet említsek), mint a szlovák Ján Botík, a cseh Václav Frolec, a Vajdaságból Jung Károly, Silling István, Erdélyből Faragó József, illetve Magyarországról Ujváry Zoltán, Lukács László és hát természetesen Voigt Vilmos. Kíváncsiságból megjelent Barabás Jenő és Ján Podolák is. A konferencia zárszavára Voigt Vilmost kértem fel, aki nagyra értékelte a háromnapos rendezvényt. Ekkor mondta el azt a bizonyos, általam azóta is sokat idézett mondatát a kétnyelvűségről: „Természetesen fontos, hogy az ajtóra két nyelven ki legyen írva, hogy WC, de azért ennél jóval lényegesebb, hogy az ajtó mögött milyen munka folyik.” Én ezt, akkor, dicséretként értelmeztem. S azt hiszem, hogy a szónok is annak szánta... Talán összefüggésben van ezzel a rendezvénnyel a tény, hogy a következő évben meghívott a budapesti tanszékre, tartsak egy féléves kurzust a

¹ Vö. Liszka József: Tanulságos történetek Voigt Vilmosról. *Néprajzi Hírek* 2000. 1–2. sz. 106–107.

„csehszlovákiai magyarok folklórjáról”. Az első óra előtt bátortalanul megjegyeztem neki, hogy de én nemcsak a dél-szlovákiai magyarok folklórjáról, hanem általában a népi kultúrájáról fogok ám beszélni. „Kérdeztem én tőled, hogy miről fogsz beszélni?” – nézett rám (talán kissé) tettetett csodálkozással: „Vendégoktatónak hívtalak meg, ezek után pedig arról beszélsz, amiről akarsz. Ez egyetem!”

Nos, másfél évtized múltán másodszor osztott ki azzal, hogy *ez egyetem*. Mit tagadjam, ez a másodszori jobban esett, de az első nélkül valószínűleg sosem kerülhetett volna sor erre a másodikra sem...

Noha ez akár végszónak is jó lehetne, nem tudom megállni, hogy – ha már a tanár–diák viszonyról van szó – egy következő tanulságos példát el ne mondjak. Tanulságos a mindenkori tanárok és a mindenkori diákok számára éppúgy.

Viszonylag sok tanácskozáson, konferencián volt szerencsém Voigt Vilmossal együtt részt venni. Komoly nemzetköziesen és kevésbé jelentős (persze nem jó ez a kifejezés, hiszen feltehető a kérdés: ki számára jelentős, s ki számára kevésbé jelentős?) tanácskozásokon. Mindig teljes, érdemi jelenléttel vett/vesz részt ezeken, még akkor is, ha látszólag nem figyel. Sosem felejttem el bosszankodásomat amiatt, amit a Komáromban megrendezett *12. Nemzetközi Etnokartográfiai Konferencia* előadásai közben művelt. A németül és angolul elhangzó referátumok közben az asztalon maga előtt kiterített valamilyen fénymásolatokat és gépelt lapokat, majd beléjük mélyedve, szemmel láthatóan összehasonlítgatta azokat, korrigálta a gépelési hibákat. Majd amikor a vitára került a sor, mindegyik előadáshoz hozzászólt (az elhangzás nyelvén), mégpedig érdemben, konkrét javaslatokat, megjegyzéseket téve szólt hozzá. Ezek után már nem üres szólam az Ő szájából, ha egy-egy (akármilyen) tanácskozás után kijelenti: „*Most is sokat tanultam.*” Miközben ezzel a kijelentéssel is tanít (nincs kész, befejezett tudás, hanem holtig tanulunk), elhiszem neki, hogy az adott esetben valóban, tényleges is tanult valami újat.

Kedves Tanár Úr! Ezek után mi mást kívánhatnék Neked nagy tisztelettel, mint azt, hogy adassék meg számodra továbbra is, még nagyon-nagyon hosszú ideig mind a tanítás, mind a tanulás lehetősége!

LISZKA JÓZSEF

Voigt Vilmos nem 70 éves!

A Voigt-jubileumi év végén megállapíthatjuk, hogy a Voigt Vilmos publikációinak mennyiségével csak a Voigt Vilmosról írt laudációk, vele készült interjúk, róla szóló cikkek, könyveiről írt recenziók, munkásságának feldolgo-

zása, illetve munkáira való hivatkozások versenghetnének. Több kötetet tehetne ki a Voigt Vilmos írásaira való nemzetközi tudományos hivatkozások listája is. Szakmai google-ként, origóként használva munkáit, a diákoknak azt szoktuk mondani mielőtt belevágnak egy témába, hogy előbb nézzük meg mit írt arról, vagy milyen (nemzetközi) bibliográfiát készített/közvetített Voigt Vilmos. A vizsgán a diákok gyakran kihasználva ezt, arra a kérdésre, hogy ki is foglalkozott (szinte bármilyen) kérdéssel, mindig kézenfekvő Jolly Joker mentőövként jöhet a válasz: „*Voigt Vilmos.*” Ahogy Szerdahelyi István mondta a 70 éves születésnapján: „*Amiről Voigt nem írt, az nincs is.*” Írásainak széleskörűsége, jelentősége, mennyisége, illetve tudományos kitüntetései alapján Voigt Tanár Úr talán nem is 70, hanem 700 évesnek tűnik...

Egyetemi szobatársaként azonban tanúsíthatom, hogy amikor bármilyen hightech nívumot hasznosíthat legújabb kutatásához, Voigt Tanár Úr mégsem 700, de nem is 70, hanem legfeljebb 17. Igaz, hogy ő lehet az egyetlen a világon, aki még ösfloppyt használ, és időnként úgy tesz, mintha nem lenne mobilja, vagy egy dokumentumot sem tudna csatolni, máskor azonban elszólásaiból véletlenül kiderül, hogy nemcsak különféle blogokat követ, vagy a wikipedián, youtube-on, hanem még a facebookon is virtuózan szörfözik. Ám, amint annak idején az olyan tudományos trendeket sem vélte a fiatalok rácsodálkozásával mindenható elméleti, módszertani megváltásnak, mint a strukturalizmus, vagy a szemiotika, az internet nyújtotta látszólagos határtalanságot is ironikus székszissel kezeli.

Szintén nem a 70 évesek hiperaktivitására jellemző, hogy folyamatosan megjelenő újabb írásaiban, előadásaiiban (kor?)társaival ellentétben nemcsak a saját régi témáit hasznosítja újra, hanem a fiatalabb kollegáit megszégyenítő módon tájékozik a legújabb és legkülönfélébb témák között diszciplínára és elvetemültségre való tekintet nélkül, átlátva a tudománytalan, éppen aktuális fantazmagória-paradigmák és divatos terminológiai varázsige veszélyein vagy az éppen hódító divatos tudományos halandzsákon. Ugyanakkor már meg sem lepődünk azon, hogy miként bilokál, vagy trilokál a világ legkülönbözőbb pontjain különféle előadásokon, konferenciákon, bizottságokban, előadásokon egyszerre, úgy hogy közben „nyugdíjazása” óta is ő érkezik reggel a legkorábban, és – Györffy karosszékét kivéve – magasan vezet az egyetemi jelenléti kvótán. Ő az, aki nemcsak a saját előadásaira jár el, aki ténylegesen számon tartja a szakma szélesebb körének publikációt, előadásait, részt vesz ezeken, elolvassa, ismeri, figyelemmel kíséri, miközben a személyes kis csetepaték felett nagyvonalúan elnéz. Ha pedig figyelembe vesszük, hogy a gazdasági hivatalnokoktól a KISZ-titkárokig mindenki névvel, címmel, életrajzi adattal szerepel az egyetem mindennapjairól szóló anekdotáiban, meg kell állapítanunk, hogy a memóriája a mi hardunknál lepirítóan frissebb, gyorsabb, naprakészebb.

Szerény társadalomtörténeti logikával mindebből csak arra következtethetünk, hogy Voigt Vilmos vagy nem lehet 70 éves, vagy több példány kering belőle, vagy egyszerre 7 élete van.

VINCZE KATA ZSÓFIA

Paládi-Kovács Attila hetvenedik születésnapja

Ünnepségek Paládi-Kovács Attila hetvenedik születésnapja alkalmából

2010. október 14-én zsúfolásig megtelt az Akadémia Budapest Országház u. 30. szám alatti épületének Jakobinus Terme: a tisztelők, kollégák, tanítványok és barátok sokasága gyűlt össze a 70 éves Paládi-Kovács Attila akadémikus köszöntésére.

A zenéről és az énekszóról a Carmina Danubiana Együttes (Juhász Katalin, Csörsz Rumen István és G. Szabó Zoltán) gondoskodott, az (alább olvasható) ünnepi beszédek Kocsis Gyula, az ELTE Tárgyi Néprajzi Tanszékének vezetője és Balogh Balázs, az MTA Néprajzi Intézetének igazgatója mondta. Utóbbi adta át az ünnepeltnek az erre az alkalomra készült tanulmánykötetet.

Az *Inde aurum – inde vinum – inde salutem – Paládi-Kovács Attila 70. születésnapjára* címet viselő kiadvány (szerk.: Bali János–Báti Anikó–Kiss Réka. ELTE BTK Tárgyi Néprajzi Tanszék–MTA Néprajzi Kutatóintézet, Bp., 2010. 700 old.) a tanítványok, valamint az egyetemi és a kutatóintézeti munkatársak tanulmányain kívül Balogh Balázs köszöntőjét (15. old.); az ünnepelt felmenőiről és róla készült fényképeket (17–24. old.); az ő visszaemlékezését (25–55. old.); Báti Anikó összeállításában a 2000 és 2009 között megjelent műveinek jegyzékét (679–689. old., az 1961 és 1999 között napvilágot látott publikációk adatait lásd Hála József–Szarvas Zsuzsa–Szilágyi Miklós [szerk.]: *Számadó. Tanulmányok Paládi-Kovács Attila tiszteletére*. MTA Néprajzi Kutatóintézet, Bp., 2001. 629–649. old.) és a budapesti tudományegyetemen 1981 és 2010 között megtartott óráinak címeit (összeállította: Mohay Tamás, 690–696. old.) is tartalmazza.

A Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kara és Néprajzi Tanszéke 2010. november 25-én köszöntötte egykori hallgatóját és volt munkatársát (Bartha Elek ünnepi beszéde az *Ethnica* 2010. 4. számának 107–108. oldalain olvasható). Erre az alkalomra jelentették meg az ünnepelt első, *A keleti palócok pásztorkodása* (Debrecen, 1965) című könyvének második, javított és bővített kiadását.

Társaságunk nevében ezúton is minden jót kívánunk egykori főtitkárunknak, elnökünknek, jelenlegi választmányi tagunknak és – egyetértőleg – idézzük Lukács László tagtársunk szavait (A hetvenéves Paládi-Kovács Attila köszöntése. Az *Etnológiai Központ Évkönyve 2010*. [192–195. old.] 195. old.): „Kívánjuk, hogy Isten éltesse továbbra is jó egészségben, az eddigiekhez hasonló fizikai és szellemi kondícióban tartsa meg Őt családjá, a magyar és az európai néprajztudomány körében! Újabb könyveivel, előadásaival, útmutatósaival ezután is legyen a számadónk, szószólónk!”

A SZERK.

Az ELTE Néprajzi Intézete köszönti Paládi-Kovács Attilát

Tisztelettel és nagyrabecsüléssel köszöntöm Paládi-Kovács Attilát az emberi élet egy jeles fordulója, életének 70. esztendeje és tudományos pályájának jeles fordulója, akadémiai rendes tagsága alkalmából a Tárgyi Néprajzi Tanszék és a Folklore Tanszék hallgatói és oktatói nevében.

A következőkben annak ismertetésére törekszem, hogy mit jelentett az egyetemi néprajzi oktatás számára az ünnepeelt munkássága, tevékenysége. Paládi-Kovács Attila 1981 óta oktatója az ELTE Tárgyi Néprajzi Tanszékének, valamint 1985-től több cikluson keresztül tanszékvezető is volt. Két szempontot – oktatás és tudományszervezés – veszek figyelembe áttekintésem során.

Paládi-Kovács Attila egyetemi munkája kezdetén részt vett a Tárgyi Néprajzi Tanszék megújított képzési rendjének kialakításában. Ez a rend alkalmazkodott a 20. század végének valóságához. Ez alatt arra kell gondolnunk, hogy a hallgatók közül egyre kevesebben hoztak magukkal ismereteket a falusi-kisvárosi létről, az egyéni gazdálkodásról, a hagyományos tárgyi világról, életmódról, és a gyűjtési gyakorlatokon is egyre kevésbé volt lehetőség találkozni mindezzel. Így fogalmazódott meg a két szakaszra osztott képzés terve. Ennek az első, négy féléves szakaszában a néprajzi kutatás által a megelőző évszázadban felhalmozott, rendszerezett ismeretanyagot közlő *Bevezetés* (földművelés, állattartás, település-építkezés, kézművesség) ismeretanyagát oktattuk. Az első szigorlat után ezt követte a köztörténeti korszakolás szerint ugyancsak 4 félévre szakaszolt, *A magyar nép anyagi kultúrájának története* című kurzus, amelyben az anyagi kultúra és a társadalom változásait, történeti folyamatait tárgyaló előadások hangzottak el. Ezt a nyolc félévet kellett a bolognai 6 + 4 féléves szakaszolásba transzformálnunk.

*Paládi-Kovács Attila a 70. születésnapja alkalmából tartott ünnepségen
(Fotó: Nagy Károly Zsolt)*

Balról jobbra: Balogh Balázs, Paládi-Kovács Attila és Kocsis Gyula

A képzési rend kialakításán kívül természetesen rész vett – és remélem még részt is fog venni – az oktatásban is. Nekem az utóbbi 20 évről vannak ismereteim. Ezekben az esztendőekben a fentebb már említett kurzusok mellett a néprajz tudománytörténetéről és a társadalom, valamint a népi kultúra táji tagoltságáról tartott előadásokat, vezetett szemináriumokat. Tanszéki munkásságának fontos területe volt a szakdolgozók tutorálása. Azt gondolom, hogy több itt jelenlevő, köszöntő kolléga is részese lehetett Paládi-Kovács Attila ezen óráinak, valamint szemináriumi dolgozatuk továbbfejlesztését, esetleges publikálását segítő szakirodalmi és egyéb tanácsainak.

Paládi-Kovács Attila oktatói személyiségéről hallgatói minőségben szerzett személyes tapasztalat hiányában nem nekem, hanem a hallgatóknak – közülük számosan az NKI munkatársainak – kellene a véleményt formálni. Úgy vélem azonban, hogy a Tárgyi Néprajzi Tanszék Paládi-Kovács Attila vezetése alatt, de utána is, közismert volt arról, hogy az oktatók személyes, mondhatni családi kapcsolatban vannak a szak hallgatóival. Töreksenek a vizsgakövetelmények időbeni közlésére, következetes alkalmazására és a vizsgán a hallgatók tudását kereső, a bizonyítottat elismerő emberséges vizsgáztatói magatartásra.

Az ünnepeltnek a nappali képzési rend kialakításában vitt szerepét is ide-sorolhatjuk, de a tudományszakunk perspektívája szempontjából hangsúlyosabban kívánom említeni a doktori iskola megszervezését.

Paládi-Kovács Attila szellemi terméke az Európai Etnológia Program. Ezen a néven 1996-ban akkreditálták a Tárgyi Néprajzi Tanszék doktori iskoláját. Később az előírások, szabályozók változása miatt az európai összehasonlítható folklorisztikával egyesített Néprajzi Doktori Iskolát alkotó egyik programjaként folytattuk a képzést. A jelenleg az ELTE Történettudományi Doktori Iskolájának keretén belül működő Európai Etnológia Programban a kezdetől, 1996-tól fogva az európai (angolszász, francia, skandináv, német) etnológiai/antropológiai szemléletmódoknak, kutatási, elemzési metódusoknak megismertetése volt a cél. Ezek mellett a hazai néprajzi kutatás eredményei, kérdéfeltevései, valamint a gyűjtés, feldolgozás etikai szempontjai is hangsúlyt kaptak, kapnak. (Hozzá kell tenni, hogy a program az oktatók nagy részének, akik nem ELTE-polgárok, önkéntessége (értsd: ingyen munkája), a szakma iránti személyes elkötelezettsége, „áldozatvállalása” alapján valósulhatott és valósul meg.) Szellemi termék alatt a koncepciót értem, azt, hogy miről kell szólni egy doktori iskolai programnak. A Paládi-Kovács Attila által elképzelt és általunk elfogadott szellemi termék mellett azonban az ő személyes tekintélyének, szervezőképességének is fontos szerepe volt a doktori program elindításában és működtetésében. Tudományágunk jövője szempontjából remélhetőleg továbbra is lehet számítani az Ő és a program az alapító tagjainak támogatására.

2009. december 31-ig az ELTE BTK-n működött az egyetlen önálló néprajzi doktori iskola, míg a néprajzi doktori képzés más egyetemeken a tudományközi iskolákba beépülve és az ELTE-hez viszonyítva késéssel valósult meg. Részben ennek, részben Paládi-Kovács Attila kiválóan jó szakmai, emberi kapcsolatainak tulajdoníthatjuk, hogy a Szegedi Tudományegyetemen végzett, tudományos igényű hallgatók – tegyük hozzá: ma már egyetemi oktatók, muzeológusok – közül számosan az általa vezetett programban nyerték el tudományos minősítésüket.

Ebből az ünnepélyes alkalomból talán az sem volna haszontalan, ha összeszámolnánk Paládi-Kovács Attila PhD-témavezetéseit, beleszámítva az MTA Néprajzi Intézete igazgatójának, Balogh Baláznak és saját magamnak a témáját is. A most átadásra kerülő kötet közvetve és részben ezt is megteszi, így a tisztelgő közönséget nem kell untatnom ezzel.

Azonban ki kell emelnem, hogy még számosan vannak jövőbeli reménysek, akik Paládi-Kovács Attila témavezetésével végzik felkészülésüket doktori munkájukra. Így a jövőbeni ünneplő kötetek szerzőgárdája is biztosított-nak mutatkozik.

Ennek ismeretében mondhatom, kívánhatom: adjon a jó Isten erőt, egészséget Paládi-Kovács Attilának, hogy továbbra is eredményesen munkálkodhasson szakunk mindhárom szintű képzésének továbbvitelében, ismereteink társadalmi hasznosságának elismertetésében!

KOCSIS GYULA

A hetvenéves Paládi-Kovács Attila köszöntése

Kedves Tanár Úr, Tisztelt Hölgyeim és Uraim, Kedves Születésnapj Köszöntésre Egybegyűlt Kollégák, Barátok!

Tíz évvel ezelőtt, az ünnepelt 60. születésnapja – amely számomra is olyan, mintha csak tegnap lett volna – alkalmat adott már az *addigi* életút szakmai számvetésére, ezért engedjék meg, hogy ennek a sikerekben gazdag pályának most csak bizonyos részleteire térjek ki, jószerével csak az utóbbi évtized eseményeit említem meg.

Ahogy az éppen tíz évvel ezelőtt készült *Számadó* című tisztelegő kötet méltatásában Szilágyi Miklós megjegyezte, Paládi-Kovács Attila a honi etnográfáról, mint a kezére adott jószágról tartozik számot adni napról napra, évről évre mindannyiunk gazdájának: a jó sorsnak. E találó hasonlat hűen tükrözte az akkori helyzetet, hiszen Paládi-Kovács Attila *akkor* is már (Szilágyi Miklós szavaival) „*évtizedek óta a vállán cipelte a szakma megannyi gondját*”. 2000-ben már 15 éve vezette a Néprajzi Intézetet, egy évtizedes tanszékvezetői tapasztalat állt a háta mögött, volt a Néprajzi Társaság főtitkára, csak hogy az *addigi* legfontosabb feladatait említsem. Nem csodálkozhatunk, hogy az ünnepelt az azóta eltelt évtizedben is rengeteget vállalt magára a néprajztudomány működtetéséből, a tudományos munka műveléséből.

2001-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották. 2003-tól két cikluson keresztül a Magyar Néprajzi Társaság elnöke volt. 2004-ben elnyerte az Akadémiai Kiadó *Nívódíját*. 2004 és 2008 között az MTA Doktori Tanácsának tagja volt. 2005-ben *Fábry János-díjjal*, 2006-ban *Ipolyi Arnold-díjjal* jutalmazták. Szintén 2006-ban, a néprajztudomány terén elért eredményeiért *A Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztjével* tüntették ki. 2005 és 2008 között az MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának elnökhelyettese volt, majd 2008-tól az I. Osztály elnöke. Végül 2010-ben az Akadémia rendes tagjává választották, székfoglalóját pár héttel ezelőtt tartotta meg.

Mindeközben több mint másfélszáz publikációval gyarapította egy évtized alatt tudományos közleményeinek számát. Sok kutató egész életében nem

tesz le az asztalra ennyi megjelentetett cikket, tanulmányt. E helyt hadd említsem csak a legfontosabbakat, a könyveket, köteteket. 2002-ben a *Tárgyunk az időben*, 2003-ban a *Tájak, népek, népcsoportok* és a *Szekerek, szánok, fogatok a Kárpát-medencében* jelent meg. 2006-ban *A nemzetiségek néprajzi felfedezői* és másodkiadásban *A Barkóság és népe*, majd 2007-ben az *Ipari táj – Gyarak, bányák, műhelyek népe a 19–20. században* tanulmánykötete látott napvilágot. És ki ne felejtjük az intézet legnagyobb feladatvállalását, a Tanár Úr főszerkesztésében megjelenő nyolckötetes *Magyar néprajz* kézikönyvnek a *Táj – Nép – Történelem* című I/2-es kötetét, amelyet tavaly foghatott kezébe a szakma, és amelyet már csak a záró félkötet követ majd. Ez a hatalmas vállalkozás, nyugodtan mondhatjuk, hogy mérföldkő tudományszakunk életében, amely megkerülhetetlen viszonyítási pont a jövőbeni kutatások kijelölésekor.

Láthatják, kedves köszöntésre összegyűltek, hogy csak az elmúlt évtizedből kimazsolázott legjelentősebb momentumok összeszedése, felsorolása is mennyi időt vesz igénybe, és hol vagyunk a teljes pályakép felvázolásától?! Az adatok felsorolásából sok minden kitűnik, sok mindenre következtethet az is, aki szakmán kívüliként hallgatja e méltatást. Mégis engedjék meg, hogy kicsit személyesebb hangot is megüsek mint Tanár Úr valamikori hallgatója, majd beosztottja, később doktorandusa, végül hivatali utódja. Az időben visszafelé haladva: utódjaként kivétel nélkül megszívlelem tanácsait, de azonnal hozzá kell tegyem, hogy szinte mindig ki kell kérnem azokat. (Jól látom, hogy nem szeretné, ha tekintélye miatt nyomást éreznék magamon a döntések meghozatalánál.) Doktorandusként tiszteltem tudását, beosztottként nagyra becsültem vezetői erényeit, egyetemi hallgatóként pedig félttem tőle. Ez a kronológiai sorrendbe rendezett, a szemszögemből bemutatott interperszonális viszony azonban, azt hiszem, az én személyiségem alakulásáról árulkodik leginkább.

Paládi-Kovács Attila Tanár Urat mintegy negyedszázada ismerem. Hivatástudatát, a néprajztudomány szeretetét ellenségei – ha vannak ilyenek – sem vitathatják. Felelős gondolkodásának legkézenfekvőbb bizonyítéka a szakunk utánpótlásában játszott szerepe, ami messze sokrétűbb a pusztán egyetemi oktatásnál. Ő a szakma egészére figyel. Számon tartja a hallgatók, a fiatal kutatók eredményeit, ajánlásokat ír, kutatásokba vonja be az arra érdemeseket. Figyel a részdiszciplínák arányosan hangsúlyos képviselőit a különböző intézményekben, grémiumokban. A ma derékhadat képező néprajzkutatók jó része az ő tanítványa. Elég, ha csak a mai kutatóintézeti vezetőket említem, ahol rajtam kívül az igazgatóhelyettes, tudományos titkár, osztályvezető és számos főmunkatárs, munkatárs és segédmunkatárs az ő tanítványa volt, egyszerűen az ő köpönyegéből bújtunk ki.

Végül hadd idézzek fel egy nem rég múlt konkrét esetet. Két évvel ezelőtt még hosszasan az Egyesült Államokban tartózkodtam. A Midwestern élő magyar, egykori munkásközösségek vizsgálatával foglalkoztam. Megvallom, Magyarországon sem végeztem soha korábban terepmunkát munkástelepüléseken és nem volt kapcsolatom munkásközösségekkel. Paládi-Kovács Attilá-

val egy hosszabb internetes levélváltásom volt, amelyben részleteztem a Nyugat-Pennsylvania-i egykori magyar munkáskolóniák körében végzett kutatásaim nehézségeit. Rá egy héttel meghozta a posta az általa írt *Ipari táj – Gyárak, bányák, műhelyek népe a 19–20. században* könyvet. Azonnal végigolvastam. A zárófejezetből hadd idézzek egy rövid részletet, amelyben Tanár Úr a munkáskultúra iránti érdeklődésének személyes indítékáról vall egyes szám harmadik személyben. „Életrajzi tény, hogy maga is ipari tájon – Ózdon – született és nevelkedett 18 éves koráig. Álmában ma is hallja a vasgár jellegzetes hangjait, a gőzkalapács ütemes dübörgését, a hengerművekből áradó fémes csikorgást, a nyersvasat olvasztó kohókból és az acélt termelő Martin- és Maercz-kemencékből kicsapódó gőzök és gázok sistergését, a szállítást végző daruk és gőzmozdonyok zakatolását. Orrában éri az acélműből az utcára is kicsapódó gázok kesernyés, csípős szagát, szeméből dörzsöli az érc-tömörítő százméteres kéményéből kiáradó, s az utcákra, házakra is lerakódó ércpor karcos szemcséit, s mossa magáról gyári látogatások olajos, kenőcsös nyoma- it. Látja a nagyolvasztók csapolásának az eget is megvilágító fényeit, a kigyuladt pakuratartályból felszálló, gomolygó kormos füstöt és a felmagasló lángnyelveket, hallja a vízhűtőtornyok vizének egyhangúságukban is megnyugtató esőszerű hangját, s hallja a gyári gőzduda időjelzéseit, a templomi harangszónál is messzebbhangzó és megbízhatóbb hangjeleket. A felvillantott emlékek közös emlékei Ózd minden lakosának és valahány onnan elszármazott embernek” – írja Paládi-Kovács Attila irodalmi értékű zárszavában. Nekem, ott Amerikában, a Borsodból, Gömörből, Abaújból, Ungból és Szatmárból kivándorolt magyar földművesek vasmunkás leszármazottjainak körében lélekig hatoló, a kutatás egészét más optikába helyező élmény volt a könyv olvasása. Megértettem, illetve, jobban mondva megéreztem hirtelen valamit a Monongahéla és Ohio folyók völgyében húzódó végeláthatatlan acélgyárak és vasöntődék magyar munkásainak múltjából. Nem hittem volna, hogy az emberi közösségvállalásnak, a kutatói, erkölcsi példamutatás leírt szavának a hazától sok ezer kilométerre is ilyen ereje van.

Tisztelt Tanár Úr!

Eltelt egy újabb évtized. Hatvanadik születésnapodra *Számadó* címmel jelent meg egy nagy terjedelmű köszöntő kötet, amelybe a néprajzkutatók írásai mellett a rokon tudományok területeiről is érkeztek szép számmal tanulmányok. Az újabb, jeles évfordulóra mást eszeltünk ki: ezúttal a közvetlen munkatársak és tanítványok gyűjtötték csokorba tisztelgő tanulmányaikat. Az általad igazgatott Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézete és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Tárgyi Néprajzi Tanszéke, illetve Európai Etnológia Doktori Programja jelentette számodra azt a kutatói-oktatói kollektívát, mindennapjaid tudományos közegét, amely – visszatekintve, reményeink szerint magad is így ítéled meg – serkentően hathatott alkotóked-

vedre, szakmai légköre inspirálhatta sokrétű vezetői és tudományos munkádat. Ezeknek az intézményeknek az irányítását végezve, gondjait hordozva és jövőjét egyengetve alakult tudományos pályád.

Kedves Tanár Úr!

Hosszú, boldog életet kívánunk szerető családotd körében! Kívánjuk, hogy még nagyon sokáig alkoss, dolgozz, szervezz, irányíts az egész néprajzi szakma örömeire és javára! Fogadd szeretettel ezt a kötetet, amelyet a munkatársak és a tanítványok állítottak össze Mesterüknek, egykori igazgatójuknak, tanszékvezetőjüknek, szakdolgozati témavezetőjüknek vagy doktori disszertációjuk tutorának!

Isten éltesen sokáig!

BALOGH BALÁZS

Évfordulók, köszöntések 2011

Száz éve született Dorogi Márton

Dorogi Márton nem élt 70 évig sem. Halála után többek közt a *Néprajzi Hírek* is és az *Ethnographia* is közölt róla megemlékezést.² Az azóta eltelt három évtized után illő újra föllelevenítenünk szakmánk szemszögéből munkássága értékeit, és e sorok írójának is vannak kellemes személyes emlékei a „tanár úr” szerény és szorgalmas egyéniségével kapcsolatban.

Dorogi Márton (1911–1980) köztisztviselőként álló néptanító volt, aki önkéntes néprajzi gyűjtőként is jeleskedett. Pedagógusi tevékenységének teljes egésze Püspökladányhoz kapcsolódik, bár nem ott, hanem az egyik szomszéd faluban, Szerepen született és más helységeken végezte tanulmányait. Fiatal korától haláláig, azaz az 1930-as évektől az 1970-es évek végéig szorgosan kutatta a Hajdúság, a Hortobágy, a Nagykunság és a Nagysárrét hagyományos népi állattartását, különös tekintettel az állati termékek hasznosítási módjaira. Vizsgálta nemcsak a domesztikált juh, marha, ló, disznó és a háziszárnyasok termékeinek feldolgozását, hanem a vad- és félvadállatok minden apró részének felhasználását is.

² Balassa Iván: Dorogi Márton. 1911–1980. *Néprajzi Hírek* 1980. 112–113.; Molnár Balázs: Dorogi Márton. 1911–1980. *Ethnographia* 1981. 568–570.

Dorogi Márton

Az állati termékek fő haszonvételi formái közül főleg az állatbőrből, elsősorban a juhbőrből készült régies parasztviseleti ruhadarabok foglalkoztatták. Kutatta azt is, hogyan dolgozták fel kezdetleges technológiával az önellátó pásztorok és az ún. „parasztszűcsök” a szőrös vagy szörtelenített bőrt ruhának és lábbelinek. De egyik legkedvesebb témája volt a szőrös bőrnek ruhadarabká alakítása a szakképzett kisiparos szűcsök munkafolyamatában. Különösen

a mutatósabb, hímezett mellényekre, ködmönökre, kis- és nagysubákra mint népművészeti objektumokra irányult a figyelme. A rájuk hímezett hagyományos motívumokat és kompozíciókat nemcsak összegyűjtötte, hanem jó pedagógusként és népművelőként figyelmet fordított megismertetésükre, továbbadásukra is. Püspökladányban megszervezte továbbélésüket a modern kor ruhadarabjain és lakástextíliáin. A népi bőrruhák szabástípusait és díszítményeit nemcsak a Tiszántúlon vizsgálta, hanem tanulmányozott Magyarország más tájain készült és viselt darabokat is a nagyobb múzeumi gyűjteményekben. Eredményeit több kiadványban publikálta, továbbfejlesztett kéziratai viszont kiadatlanul maradtak.

Munkássága másik fontos területét képezték az állati termékek melléke-sebb hasznvételi formái. Dorogi Márton ezt a nem annyira „mutatós” témakört is szívügyének tekintette. Az általa bejárt térségben felkereste azokat a személyeket, akik a legnagyobb mértékben kihasználták az állatvilágból nyerhető, természet adta formákat és fizikai-kémiai tulajdonságokat, „*akik mindenhez értettek, akik mindent felszedtek, mindent gyűjtöttek, mindenben meglátták a használati eszközt, a javításhoz szükséges anyagot.*”³ Pákászok, pásztorok, parasztok körében kerek képet nyert arról, hogy milyen eljárásokkal voltak hasznosíthatók az állati termékek és testrészek a régiesebb táplálkozásban, illetve a ruházatkodáson túl más használati tárgyak és a környezetkultúra körében, valamint bizonyos, praktikus vagy mágikus cselekmények során. Az élő állatok esetében a tej, illetve tojás, a szőr, illetve toll; valamint az ürülék volt a téma. Az állatok elpusztulása/leölése után minden részük szerepet kapott: bőruk, szőrük, illetve tolluk, csontjuk, (foguk, agyaruk is), szarujuk (szarvuk, csőrük, körmük), húruk, zsiradékuk (szalonna, háj, faggyú), inaik, szívük, ereik, vérük, emésztőrendszerük (gyomor, begy, máj, bél), légzőszerveik, ivarszerveik.

Sok állati anyagú, kisebb-nagyobb eszköz és használati tárgy került már a 20. század közepe előtt múzeumokba és magángyűjteményekbe anélkül, hogy készítésük és alkalmazásuk módját pontosan följegyezték volna. Dorogi Márton fölismerte, hogy „*Gyűjteményeink bőven őriznek ezekből, de nyersanyaguk szerzésével, megmunkálásával, alkalmazásának módjaival alig-alig foglalkozik a szakirodalom.*”⁴ Ezt a hiányt igyekezett pótolni, a néma tárgyakat megszólaltatni, amíg még feledésbe nem merültek a készítésükre és használatukra vonatkozó ismeretek. Alaposan, különös műgonddal dokumentált minden apró részletet, időben a 19. század utolsó negyedéig visszanyúlóan.

Püspökladány városa 2011-ben, Dorogi Márton születésének századik évfordulóján tiszteleg az emléke előtt. Ünnepléséhez való hozzájárulásként készült az Alföldkutatásért Alapítvány ösztönzésére és segítségével egy gyűjteményes kötet a megjelent és kéziratban maradt, családja által őrzött munkái-

³ Dorogi 1958a. 277.

⁴ Dorogi 1978. 586.

ból *Hasznos minden porcikája* címmel. Dorogi Márton annyira átfogó teljességgel és részletességgel örökítette meg egy magyar nagytájon belül végzett „mélyfúrással” az állati termékek mellékesebb hasznosítási formáit, a kisipari technikáknál régebbi eljárásokat feldolgozásuk során, mint senki más. Míg szücsmunkákkal, díszes bőrtárgyakkal sok hivatásos néprajzkutató foglalkozott hazánkban és külföldön is, addig az állatok „minden porcikájának” sokoldalú felhasználásáról csak ő tudott ennyit, rögzített ennyit, adott tovább ennyit. Méltánytalanul mellőzte ezt a témakört a művelődéstörténet és a néprajz is, ezért a szakmai figyelemfelkeltés céljából is szükséges és Dorogi Márton emlékéhez méltó egy ilyen válogatásnak a közreadása.

BALOGH JÁNOSNÉ HORVÁTH TERÉZIA

Dorogi Márton publikációi

Életében jelent meg

- 1934 Ismeretlen magyar költők III. Dorogi Márton. (Önvallomás és vers.) *Nyugat* XXVII. 269.
- 1935 Hogyan él a magyar nép VI. A telep gyermekei. *Magyar Út* IV. 24. sz. december 15. 7.
- 1948 Pályázat – Püspökladányi földosztás. *Válasz* VIII. 1. sz. 56–79.
- 1956a Népi bőrkikészítés a Nagykunszágban. *Jászkunság* III. 113–116.
- 1956b A juhbőr népi kikészítése és felhasználása a Hajdúságban és a Nagykunszágban. *Ethnographia* LXVII. 301–319.
- 1957a Gulyászás. *Néprajzi Közlemények* II. 3–4. sz. 264–266.
- 1957b Emlékiratok. *Néprajzi Közlemények* II. 3–4. sz. 335–344.
- 1958a Bőrből készült népi dohánytartók. *Ethnographia* LXIX. 271–284.
- 1958b Népies csúfolók Püspökladányban. *Néprajzi Közlemények* III. 4. sz. 225–240.
- 1958c A bunda. Adatok a nagykunszági népviselethez. *Jászkunság* V. 1. sz. 41–48.
- 1959 Emlékiratok... II. (Paraszti feljegyzések a XIX. sz. első feléből.) *Néprajzi Közlemények* IV. 1–2. sz. 310–322.
- 1960a Gombozások. *Néprajzi Közlemények* V. 3–4. sz. 145–152.
- 1960b Adatok a szarvasi szücsmesterséghez. Erkel Ferenc Múzeum, Gyula, 36 old.
- 1961 A kunszági kisbunda. In: *Múzeumi Levelek* [szerk. Kaposvári Gyula] Damjanich János Múzeum, Szolnok, 5. sz. 13–16.
- 1962 A kunszági kisbunda. Damjanich János Múzeum, Szolnok, 36 old.

- 1969 Adatok a hajdúsági és nagykunsági állattartáshoz, különös tekintettel a ló, a szarvasmarha és a szamár betanítására. *Néprajzi Közlemények* XIV. 3–4. szám, 44–124.
- 1973a Adatok a szaru népi feldolgozásához. *Múzeumi Kurír* II. 2. sz. 80–83.
- 1973b Adatok a belek, burkok, hólyagok, erek, inak kikészítéséről és felhasználásáról. In Dankó Imre (szerk.): *Bajomi krónika – Néprajzi és helytörténeti antológia Szűcs Sándor 70. születésnapjára*. 140–152. Biharnagybajom.
- 1973c Sárreai és nagykunsági adatok a kacagány viseletéről. *Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyv* 137–148.
- 1973d Ladányi népdalok nyomában. *Ladányi Híradó* I. 1. sz. 6–8.
- 1977 Börmellény, börmunka, börnadrág, bőrruha, dohányzacskó, elejbőr. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* I. 366–368, 368–372, 372–373, 373–374, 598–599, 663–664. Budapest.
- 1978 A csont, a szőr, a toll, a tojánhéj és a trágya felhasználása a Hajdúságban és a Nagykunságban. *Ethnographia* LXXXIX. 586–599.
- 1979 Kacagány. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* II. 701–702. Budapest.
- 1980 Ködmön, lábbőr, mellbőr. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* III. 292–296, 380, 554. Budapest.

Halála után jelent meg

- 1981 Oldalgombolós mellény, suba. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* IV. 87–88, 492–496. Budapest.
- 1982 Szironyozás, szücshímzés, szücsmesterség, szücsmintakönyv, szürhímzés, szürszabó mintakönyv. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* V. 46–47, 120–122, 122–124, 124–125, 137–138, 140–141. Budapest.
- 1985 *Püspökladányi ácsmunkák, díszítések, cirádák*. Püspökladány, 65 old.
- 2002 Adatok a szaru népi feldolgozásához. In Bodnár Imréné és Nyirkos Tibor (szerk.): *Emléknep jeles püspökladányi pedagógusok tiszteletére 2001. április 28. Dorogi Márton, Kecskés Gyula és Retteg Istvánné emlékezete*. 68–74. Püspökladány.
- 2007 Adatok a belek, burkok, hólyagok, erek, inak kikészítéséről és felhasználásáról. In Dankó Imre (szerk.): *Bajomi krónika – Néprajzi és helytörténeti antológia Szűcs Sándor 70. születésnapjára*. Alföld Könyvek 7. (Második kiadás.) 154–167. Karcag–Túrkeve.

IN MEMORIAM

**In memoriam Jerko Bezić
(Kranj, 1929. június 10.–Zágráb, 2010. január 9.)**

Jerko Bezić

2010 elején, 81 éves korában elhunyt a horvát népzene-tudomány jeles személyisége, Jerko Bezić akadémikus. Temetése Zágráb Mirogoj nevű temetőjében volt január 13-án.

Gazdag tudományos életének, tanításának, a nemzetközi népzene-tudományi életben való intenzív közreműködésének hiánya a horvát népzene-kutatás többszörösen pótolhatatlan vesztesége. Többszörösen, mert odahaza jelentős népzenei kiadványok, tudományos folyóiratok (pl. *Narodna Umjetnost*) tapasztalt szerkesztője volt, s közreműködött nemzetközi kiadványok szerkesztőbizottságaiban is. Tudományos munkásságán kívül igen jelentős volt a szerepe a népzenei mozgalomban: a hagyományos zenei fesztiválok sorában rangosnak számító Zágrábi rendezvények aktív szervezője és tanácsadója volt egyben. Halála azért is veszteség, mert

szemléletmódja előremutató volt, munkája a széles körű népzenei anyag- és népzene-tudományi műismereten alapult. Bár a jelenleg működő kutatók többnyire mind tanítványai, akik Bezić iránt a legnagyobb tisztelettel vannak (70. születésnapjára ők adták ki a *Glazba, Folklor i Kultura. Music, Folklore, and Culture. Svecani zbornik za Jerka Bezića. Essays on Honour of Jerko Bezić*. [Eds.: Naila Čeribašić, Grozdana Marošević. Zagreb, Institut of Ethnology and Folklore Research, Croatian Musicological Society, 1999] című kötetet, melyben Paksa Katalin és Tari Lujza írása is szerepel), ők már nem azt az utat járják, amelyet Bezić, Vinco Žganec egykori tanítványa számukra kijelölt. Vajon hogy élte meg az utolsó éveiben rákbetegséggel küszködő Bezić a szemé előtt folyó gyors átalakulást, amelyben magas nemzetközi posztokra törő (és azokat nem tudományos érdemekkel megszerző) volt tanítványai anyagismeret helyett „political correctness”-ről kezdetek beszélni, kifejezésre juttatva azt is, hogy „a népművészetben nincs olyan, hogy értékes-nem értékes”, valamint, hogy „népzene minden, amit ma bárki bárhonnán megtanul és bármilyen formában előad”, egyébként pedig a népzene-kutatás egy országra lebontva csakis eleve „nacionalista” lehet.

Számunkra a szomszédság révén különösen fájdalmas a hallatlanul szerény, halk szavú, a népek békés együttélését, a kisebbségeknek a többséggel való egyenrangúságát tudományos írásaiban politikai felhangok nélkül kifejezésre juttató Bezić távozása. Őszintén nagyra becsülte a magyar kutatást, melynek eredményeit is jól ismerte. Jó kapcsolatot ápolt Kiss Lajossal, tagja volt az International Folk Music Council Történeti Munkacsoportjának és szinte fiúi ragaszkodás fűzte annak vezetőjéhez, Rajeczky Benjaminhoz (Rajeczky is úgy nyilatkozott róla, hogy „*Jó gyerek ez a Jerko!*”), több konferencián kereste a magyarok társaságát, s szerepelt együtt Sárosi Bálinttal, Olsvai Imrével, Tari Lujzával, Paksa Katalinnal.

Jerko Bezić zágrábi (1941–1945), zadari (érettségi 1948) és ljubjanai (Zeneakadémia 1951–1956) tanulmányok után előbb Zadarban tanár volt, egyben önkéntes gyűjtőként működött. 1964-től 1999-ig, több mint 30 éven át a Zágrábi Ethnológiai és Néprajzi Kutatások Intézetében dolgozott, a Zenei Osztály vezetője, majd az egész intézménynek is éveken át igazgatója volt. 1970-ben szerezte meg PhD-fokozatát. Kutatómunkája mellett etnomuzikológiát tanított a Zágrábi Zeneakadémián. 1980-tól a Horvát Tudományos Akadémia levelező tagja, majd 1991-től rendes tagja volt. Ugyanitt 1997–2003-ig a Zene és Zenetudomány Osztályának titkára volt. (Ismereteink szerint egyébként ő volt az egyetlen akadémikus a népzene tudomány területén.) Rendszeres meghívott előadója volt külföldi egyetemeknek Európában és az USA-ban. 1968-tól 1983-ig az ICTM Horvát Nemzeti Bizottságának elnökeként tevékenykedett.

Népzene kutatói munkásságán belül számos földrajzi területre kiterjednek gyűjtései (beleértve magyarországi horvát falvakat is). Tudományos munkái közt fontosak az ilyen területeket bemutató monográfiái (a Sinj terület, a Zlarin, Hvar, Brač és Šolta nevű szigetek zenéjét bemutató monográfia, a Zagorje és Požega Basin területét, valamint Burgenland horvátok lakta falvai hagyományos népzenejét bemutató munkája). Neki köszönhető a népzenei dialaktusterületek új (6 területre osztott) meghatározása Gavazzi után, mely I. Ivancannak néptáncdialektus-meghatározásán alapul. Igen jelentősek az egyházinépelek-kutatás területén elért eredményei, különösen a népi többszólamú énekmódot (azon belül az orális tradícióban fenntartott faux-bourdon technikákat) illetően.

A népzene kutatás tudományos módszereinek finomítása a horvát tudományosság számára, míg a történeti és interetnikus kapcsolatok feltárása, európai népzenei kapcsolatok összegzése a tágabb népzene tudomány számára jelent maradandó eredményeket. A szorosabban vett tudományos munka mellett a népzene széles körű ismertté tétele is szívügye volt. Rendszeres tanácsadásaival segítette a különböző együtteseket, s tudományos érdeklődésének köszönhető, hogy Észak-Dalmáciában nem veszett ki végleg, hanem feltámadt és ma is virágzik a hagyományos technikákkal öröklött többszólamú templomi éneklésmód.

Halálával a horvát és a nemzetközi népzene tudomány valóban egyik legszorgalmasabb, alázatos munkását veszítette el, akire nekünk magyaroknak is illik emlékeznünk.

TARI LUJZA

Búcsú Major Miklóstól* (1933–2010)

Hálával tartozik a magyar néprajz Major Miklósnak több évtizedes munkájáért! A társadalomtudomány több területén is jártasként végezte meghatározó kutatói tevékenységét. Földrajzusként indult pályáján, de néprajzi és történeti érdeklődése következtében meghatározót alkotott e tudományterületek találkoztatásának gyümölcsöztetésével.

Szerencsésnek mondhatja magát a Szilágyság, amiért Major Miklós életútja úgy alakult, hogy igen fiatalon Szilágynagyfaluba került. Áldásosnak bizonyult ez az összekapcsolódás. Elválaszthatatlanná vált Major Miklós neve a Szilágyság-kutatásoktól és elválaszthatatlan lett a Szilágyság valamennyi néprajzi tája Major Miklóstól. A '70-es évektől folyamatosan végzett néprajzos terepmunkát és történeti forrásfeltáró kutatást ezen a vidéken. Sokat dolgozott. Lenyűgöző rendszerességgel gyűjtötte az adatokat: írt, rajzolt, vázlatokat készített nagy igényességgel és következetességgel. Jelentős tudásanyagot halmozott fel az évtizedek során. Figyelme középpontjában a társadalomföldrajz, a helytörténet és a tárgyi néprajz volt, de foglalkozott társadalomnéprajzi és történeti néprajzi kérdésekkel is. Dolgozott, hogy ismertté tegye Szilágyságot, a Felső-Berettyó mentét és Szilágynagyfalut. Töretlen, szívós és csodálni való kitartása volt. Munkája eredménye látványos: több kötet és monográfia jegyzi a nevét, számos folyóiratban közölt írásokat, fontos néprajzi adattárak anyagát gyarapította kutatási eredményeivel. Egyik monográfiájának bevezetőjében ezt írta: „A Szilágyság ma is amolyan »átmenő« terület, »senki földje« az anyaország és a történelmi Erdély között, ahol az átutazó legfeljebb megpihen, ha van hol, hogy továbbmehessen Erdély belsőbb, festőibb tájai felé.” Azért küzdött, hogy változtasson ezen. Méltán mondhatjuk: Major Miklós egyike azon keveseknek, akik beírták a Szilágyságot a szakmai és a széles körű köztudatba.

* Elhangzott Szilágynagyfaluban 2010. május 23-án.

*Major Miklós (balra) gyűjtés közben
(Fotó: Magyar Zoltán, 2001)*

Hálával tartoznak továbbá a néprajztudomány alapintézményei is. Tevékenyen vett részt az erdélyi és a magyarországi intézmények működésében: gyűjtőpályázatokra küldte el kutatómunkája eredményeit, előadásokat tartott néprajzi konferenciákon, tanulmányokat közölt a jelentősebb folyóiratokban, kötetekben.

Hálával tartozik az új néprajzos generáció is. Háza és dolgozószobája mindig nyitva állt az egyetemisták és pályakezdő kutatók előtt. Bármikor fel lehetett keresni kérdéssel, kéréssel, vagy éppen csak egy kis beszélgetésre a legújabb könyvekről, terepélményekről. Könyvtárát és tudását készséggel bocsátotta mindannyiunk rendelkezésére. Az utóbbi másfél évtized Szilágyság-kutatásaiban nagy szerepet játszott ebben a közvetett formában is: a háttérben szerényen és kedvesen támogatta tudásával és biztatásával a formálódó fiatal generációt. Így biztosította a folytonosságot a szilágysági néprajzi feltáromunka számára.

És hálával tartozom én magam is! Egyetemista voltam, amikor terepmunkára vitt a Tövishátra. Két lábon járó Szilágyság-lexikon volt a számomra. Minden előkerülő tárgyhoz, jelenséghez vagy történethez tudott történeti adatokat mondani, tudta előfordulásuk kiterjedtségét, és tudta, hogy kit érdemes megkeresni további információk gyűjtése érdekében. A későbbiekben a

Felső-Berettyó mentén végzett kutatásaim során is sokszor felkerestem. Mindig a dolgozószobájában találtam. Mindig foglalkoztatta valami, mindig írt valamit, mindig volt valami új a batyujában, amit még el akart mondani a szakmának. Köszönettel tartozom Miklós bácsinak az első nagyfalui interjúkért, hiszen ő vitt el első beszélgetőtársaimhoz. Köszönöm Miklós bácsinak az érdeklődését munkám iránt. Köszönöm, hogy komolyan vett, még akkor is, amikor csak tanultam, csak próbálgattam, hogyan is kell néprajzosnak lenni. Köszönöm a nagy örömet, amivel mindig fogadott. Köszönöm, hogy számíthattam rá. Köszönöm, hogy kutatóként és emberként volt mellettem ebben a mindkettőnk által nagyon szeretett szilágysági szellemi kalandban.

Búcsúzom most. Hiányát még nem is tudom felfogni. Nehezen tudom elképzelni Nagyfalut nélküle. Könyvespolcom tele van írásaival – ahogyan eddig, a továbbiakban is társam marad a munkában. De a beszélgetéseket, a kedves biztatásokat és dolgozószobájának a hangulatát most elveszítem. Ha fontos feltöltődést is jelentettek ezek számomra, most el kell engednem. Nemrégiben cseréltünk könyveket, a nyáron egyik kollégámmal terveztem meglátogatni, rajzainak átvétele és megörökítése is előkészítés alatt volt. Most hirtelen lezáródik mindez, pedig folytatni kellett volna még.

Búcsúzom a Magyar Néprajzi Társaság nevében is, ahol Major Miklós munkájával tiszteletet és elismerést szerzett magának. Vártuk előadóként a Néprajzi Szemináriumokra, majd pedig vártuk írásait kiadványainkba. Köszönettel tartozunk mindannyian azért a munkáért, amit a Szilágyságért tett.

Ég áldjon, Miklós bácsi!

TURAI TÜNDE

Elhunyt Bodor Anikó (1941. június 15.–2010. július 9.)

Bodor Anikó

Az ének, a zene hűség: hűség otthonunkhoz, múltunkhoz, édesapánkhoz, édesanyánkhoz, történelmünkhöz, anya- és zenei nyelvünkhöz... Ennek a hűségnek volt szorgos gyűjtője, tudós kutatója, lelkes megszólaltatója, népszerűsítője és közvetítője Bodor Anikó magiszter, zentai népzene kutató, aki egy életre szóló szövetséget kötött a népi művészettel, a népzenevel és aki 2010. július 9-én hosszú, súlyos betegség után örökre itt hagyott bennünket.

1941. június 15-én született Zentán. 1960-ban a zentai gimnáziumban érettségizett, majd 1969-ig

jogi tanulmányokat folytatott Újvidéken és Zágrábban. 1966 és 1972 között zenetudományi, művészettörténeti és magyar nyelvi tanulmányainak helyszíne Stockholm és Uppsala volt, ahol zenetudományi diplomát szerzett. Tanulmányait 1976 és 1980 között Belgrádban folytatta, ahol 1984-ben a népzene-tudományok magisztere lett. Több mint félszáz tanulmány, nagyobb cikk és népzenei kiadvány (könyv, kotta, lemez) tanúskodik immár lezárult munkásságáról. Ezek közül a legnagyobb horderejű az öt könyvre tervezett *Vajdasági magyar népdalok* című sorozata volt, amelyből eddig négy kötet jelent meg (*Lírai dalok*, 1997; *Balladák, betyár- és pásztordalok*, 1999; *Párosítók, lakodalmások, szerelmi dalok*, 2003; *Énekes népi gyermekjátékok*, 2008). Szerkesztésében készült el a *Daloló vajdasági fiatalok* és a *Vajdasági élő magyar népzene* című népzenei lemezsorozat. A Délvidéki Népzenei Archívum létrehozója és gondozója volt.

Fél évszázada töretlenül szolgálja a magyar népzene feltárását, terjesztését. Kimagasló tudományos, zenetanári munkássága mellett nagy hangsúlyt fektetett a délvidéki és a magyarországi népzenei csoportok szakmai munkájának segítésére is. A KÓTA-minősítés vajdasági indítását, sikeres kiterjesztését is neki köszönhetjük. Nélküle a Durindót és a Gyöngyösbokrétát el sem tudjuk majd képzelni. Nem csoda hát, hogy legnagyobb hatása a közművelődési tevékenységének volt. A népdal és a népzene népszerűsítése, megszerettetése, őrzése és ápolása terén a Kárpát-medence egyik legkiválóbb és legönzetlenebb népművelőjét tisztelhattuk személyében, aki fáradhatatlan volt abban is, hogy szűkebb és tágabb pátriánkban minél gyakrabban teremtsünk nyilvánosságot mindazoknak a lelkes öntevékeny fiataloknak és felnőtteknek, akiket a magyar népdalban, néptáncban és népzeneben rejlő, ihlető értékek felfedezésének igénye fog össze, s akik e néphagyományból elsősorban azokat az értékeket keresik, amelyek a mai életet is szebbé, élhetőbbé és gazdagabbá tehetik, megőrizve annak egy magasabb szinten, fejlettebb formában megvalósuló közösségi szellemét.

Vallomása szerint: „*A népdal ma már nem termelődik újra, de a nagy zeneszerzők műveihez hasonlóan ránk maradt mint őseink öröksége, mint az egyén és a közösség egészséges egyensúlyából született műalkotás, és ez számunkra is eszköz az érzelmek viharai ellen. Nem csupán megbecsült művészi érték, hanem használati tárgy is, mely a közös éneklés és összetartozás örömét szolgálja.*” Ez az igény pedig továbbra is bennünk él, „*mert – ahogyan Andrásfalvy Bertalanal együtt ő is hirdette – a dal szükségletből születik; az emberi lélek egészségének biztosítója. Nem műsor vagy szórakozás, hanem elemi igény, kenyér a lélek számára.*” Köszönjük ennek a felénk nyújtott mindig friss kenyérnek a tápláló melegét, testet, lelket vidító és építő énekét és erejét!

Kedves Anikó, nyugodjon békében!

MINDENFÉLE

Rövid hírek, tudósítások

HATÁRLÉT. E címmel és *Antropológiai tanulmányok Jabloncáról* (szerk.: Kotic József) alcímmel jelent meg könyv a miskolci egyetem Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézete kiadásában (2008, 225 old.). A kötet több szerző műve, azoknak a miskolci antropológus szakos hallgatóknak a munkáiból áll össze, akik 2002 óta kutattak Jabloncán, hogy szakdolgozataikat elkészíthessék.

LOKÁLIS KULTURÁLIS IDENTITÁS – HATÁRON ÁTÍVELŐ PROGRAM. Az Arad Megyei Múzeum és a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága 2008. augusztus 18-án kezdte meg a kutatásokat A román és a magyar falu az Európai Unió integráció tükrében – határon átívelő program a lokális kulturális identitás megőrzéséért című projekt keretében. A kutatócsoport tagjai Sorin Sabău, Elena Rodica Colta, Gabriel Hălmăgean (Ro), Ando György, Csobai Lászlóné és Martyin Emília (Hu) voltak. Az 52 360 euro finanszírozású projekt olyan programokat (kutatás, szemináriumok, kiállítások, film, könyvbemutató) foglalt magában, amelyek célja a két megye román és magyar falvai kulturális identitását meghatározó hagyományos tevékenységek kutatása, népszerűsítése volt. A projekt résztvevői egyrészt fontosnak tartották ezeknek a hagyományos foglalkozásoknak egy lehetséges lokális védjegyként való konzerválását, másrészt pedig igyekeztek a sajtón keresztül európai elismertséget szerezni ezeknek a hagyományoknak. Az irodalmi adatokra és levéltári kutatásokra alapozott terepmunka összesen tizenkét, 8 romániai (Borosjenő, Magyarád, Világos, Gyorok, Kismaglód, Ácsva, Bélhagymás, Bél) és 4 magyarországi (Méhkerék, Létavértes, Tótkomlós, Orosháza) településen zajlott, a kutatás tárgya pedig a sertéstartás és húsfeldolgozás, a szőlőművelés és borkultúra, a pálinkafőzés, továbbá a kenyérsütés volt. A kutatás részét képezték az ezekkel a hagyományos tevékenységekkel kapcsolatos Európai Unió elvárások és előírások, valamint a két ország viszonylatában hozzájuk kötődő törvényi rendelkezések. A helyszíni vizsgálatok során készült interjúk a parasztság szemszögéből mutatják be, hogy az Európai Unió által megszabott előírások betartásával, hogyan tudják konzerválni a hagyományos magyar és román közösségek ezeket az őket kulturálisan meghatározó tevékenységeket, illetőleg, hogy a változások mennyiben érintik a szokásokat. A romániai és magyarországi szakközépiskolák diákjai körében szervezett interaktív szemináriumokon, a kutatási eredmények bemutatása után párbeszéd alakult ki a tradíció jelentőségéről a nemzeti identitás meghatározásában, valamint az ősi szokások megőrzésének és továbbhagyományozásának esélyeiről. A Világoson megrendezett tudományos ülészenon részt vettek az Agrárigazgatóság szakemberei is. A résztvevők elemezték a régió hagyományainak megőrzésére irányuló törvényi lehetőségeket, és a terepmunka következtetéséből kiindulva felvázoltak olyan jövőbeni etnoturisztikai programokat, amelyek ajánlatai között szerepelnének ezeknek a hagyományos tevékenységeknek a termékei is. A kiállítások és a dokumentumfilm a kutatás folyamatát, a kutatás tárgyát képező tevékenységeket mutatják be, különös tekintettel a modernizációra és azokra a változásokra, amelyek az EU-ba való belépés előtti és utáni években következtek be. A román és

magyar nyelvű kötet tartalmazza a hagyományos foglalkozásokhoz kötődő hiedelmeket, történeti adatokat, törvényi szabályozásokat, interjúkat, melyeken keresztül igyekszik képet adni e tevékenységeknek a közösség számára való fontosságáról és megőrzésének szükségességéről a román és magyar falvakban egyaránt. (A román és a magyar falu az Európai Unió integráció tükrében – határon átvélő program a lokális kulturális identitás megőrzéséért. Szerk.: Elena Rodica Colta. Arad, 2009. 216 old.)

KRISTON VÍZI JÓZSEF: SZALMABÁB A KERÉKPÁRON – NÉPRAJZI TANULMÁNYOK (PONT KIADÓ, BP., 2009). „Hogy mit keres Jakab a pap kapujában, vagy az egér a padon, és ki minnek is az irigye? – megtudhatjuk a *Szalmabáb a kerékpáron* elbeszéléseiből! De ki is ültette fel a bábót a kerékpárra, hogy miközben évtizednyit kerekéz az időben – nyelvtörő mondókákat, vagy éppen átkokat és szitkokat, falvédőket és az egi borvidék emlékeit, meséket és a múlt filmoktatástechnikáját, a jelen SMS áramlatát, Valentinokat és Bálintokat (?), ballagókat és holtakat hagyjon maga mögött? Kriston Vízi József könyve a közelmúltbeli írásaihoz (*Közös nyelven Ungon, Berken*, 2003; *Homo Ludens Hungaricus*, 2005. Pont Kiadó, Budapest) hasonlóan a kortárs etnográfia hagyományostól eltérő, különleges műfajiba kalauzolja az olvasóját.” (Gécziné Laskai Judit. *Honismeret* 2010. 5. sz. [101–102.] 101. old.)

TAMÁS KÁROLYNÉ KISS-TÓTH VILMA: JUHÁSZOK A BAKONYBAN. Az értékes kötetet az S. Lackovits Emőke előszavából vett alábbi idézettel (5. old.) ajánljuk olvasóink figyelmébe: „Tamás Károlyné Kiss-Tóth Vilma *Juhászok a Bakonyban* című munkája nemcsak néprajzi, hanem szépirodalmi alkotás egyszerre annak a tollából, aki nem külső szemlélőként, hanem ennek az életformának részeseként, belülről ismerte meg a juhászok társadalmát, életük szép rendjét. A könyv három, egymáshoz szervesen kapcsolódó egységre bontható: Szentgál a történelem sodrában, majd ezt követi a szentgáli juhászközösségnek és törvényeinek, a juhászok életmódjának bemutatása, végezetül pedig az ünneplő juhászokkal ismerteti meg olvasóját a Szerző.” (Szentgál, 2009. 130 old.)

CSONKA MIHÁLY ÉLETE ÉS VILÁGKÉPE. Egy 1875-ben született kiskunhatalasi parasztgazda, Csonka Mihály 1949-ben írogatni kezdett. Évtizedek alatt sok száz oldalt körmölt le gondosan kanyarított betűivel. Megírta élettörténetét, értekezett hitről, hiedelmekről, népszokásokról. A kéziratot Romsics Ignác történész rendezte sajtó alá, látta el jegyzetekkel és tette közzé a fenti címen. (Osiris Kiadó, Bp., 2009)

BARABÁS LÁSZLÓ: AKIKET FOG A FIGURA. E címmel és Farsangi dramatikus szokások, népi színjátékok Marosszéken alcímmel adta ki 2009-ben a marosvásárhelyi Mentor Kiadó Barabás László legújabb könyvét.

EPERJESSY ERNŐ: ŐRILÓSI HIEDELMEK ÉS MONDÁK (FOLKLÓR ARCHÍVUM 21. MTA NÉPRAJZI KUTATÓINTÉZET, BP., 2009. 244 OLD.). „Őrtilos tájilag, természetileg, történeti emlékekben különösen gazdag és szép vidéken fekszik, a falu nevét 1406-ban Ewr néven már feljegyezték, s lakóinak gazdag hiedelemtudása, az elbeszélte történetekből sugárzó megbecsülés a kultúrájuk és szülőföldjük iránt fontossá tette számunkra, hogy ez az értékes gyűjtés e sorozatban megjelenjen. Köszönettel tartozunk Eperjessy Ernőnek, aki hozzájárult, hogy napvilágot láthasson ez a színes, változatos, sok tekintetben új ismereteket tartalmazó anyag” – írta a kötetéről az előszóban Szemerkenyi Ágnes szerkesztő (5. old.) • Magyar Zoltán

véleménye a kötetéről: „Eperjessy Ernő nagyszerű kötete, az *Őrtilosi hiedelmek és mondák* noha látszatra csupán egyike az utóbbi évtizedekben napvilágot látott hiedelmeköteteknek és népköltészeti gyűjteményeknek, a feltárt folklóranyag milyensége és minősége folytán megkülönböztetett figyelmet érdemel. És noha mindössze egyetlen dél-somogyi település folklóranyagát reprezentálja, gyűjteménye átível korokat, tájakat, népeket, országhatárokat, olyan kulturális örökségeket tárva fel, amely harmonikussá olvadt ötvözetben egyszerre két európai nemzetnek is sajátja.” (*Honismeret* 2009. 6. sz. [104–106.] 106.)

KEREZSI ÁGNES: AZ URÁLI NÉPEK NÉPRAJZA. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Fenno-Ugrica Pázmániensia II. köteteként 2009-ben Piliscsabán adta ki Kerezsi Ágnes fenti című könyvét. • A kötetet a Finnugor Világban (2010. 1. sz. 32–34. old.) Dyekiss Virág recenzálta.

VOIGT VILMOS: MESESZÓ – TANULMÁNYOK. A világszerte folyó népmesekutatás főáramában a magyar folklorisztika teljesítményét a gyűjtött és kiadott népmesék száma, valamint az ezekre vonatkozó tudományos kutatások jelzik. Több tízezer ilyen meséről van tudomásunk, az ezekkel foglalkozó szakemberek száma is több százra tehető. A szerteágazó munkának nem született monografikus összefoglalása, és ma már a közölt publikációk száma is megnehezíti az áttekintést. A kötet ugyan nem vállalhatta a teljesség igényét, mégis az egyes írások érzékeltetik a mesekutatás gazdagságát, tudománytörténeti, szövegfolklorisztikai, módszertani sokrétűségét. (Szövegek és Elemzések 2. MTA–ELTE Folklór Szövegelemzési Kutatócsoport, Bp., 2009. 420 old.)

A HAZAI SZAMOJÉDISZTIKA MEGALAPOZÓJA ÉS MENTORA. E címmel, valamint Tanár és tanítvány – Írások Györke József és Hajdú Péter tiszteletére 2002–2007 alcímmel jelent meg tanulmánykötet Fancsaly Éva szerkesztésében (*Dialóg Campus Kiadó, Pécs, 2009. 270 old.*), amely három konferencia (2004, 2007: Hajdú Péter-emlékülés; 2006: Györke József-emlékülés) előadásait tartalmazza. • A könyvről részletesebben lásd Zaicz Gábornak a Finnugor Világban (2010. 1. sz. 35–38. old.) megjelent ismertetését.

GÁBORJÁN ALICE: A TARDI KENDERTERMÉKEK. E címmel jelent meg a Néprajzi Múzeum Series Historica Ethnographiae címet viselő tudománytörténeti kiadványsorozatának 15. köteteként, Palotay Gertrúd emlékének ajánlva Gáborján Alice könyve. A munka 1950-ben, a tardi női viseletről a budapesti tudományegyetemen írott szakdolgozat első fejezetének készült a szerző 1948–1950-ben végzett helyszíni gyűjtései alapján. (Szerk.: Viga Gyula–Viszóczyk Ilona. Néprajzi Múzeum–Herman Ottó Múzeum, Budapest–Miskolc, 2009. 88 old.) • „Gáborján Alice tehát nemcsak igen nagy szaktudású, nemcsak nagyon alapos, nemcsak az a természet, aki a miértek utolsó zugát sem hagyja megkérdőjeletlenül. Munkájának mindezekon túl is van egy óriási, általunk behozhatatlan előnye: gyűjtésének ideje. Írása 1950-ben született. A folyamatokat még teljességükben látó, számukra napi munkát jelentő, azokat nap-nap mellett megélő embereket és asszonyokat tudott még megszólaltatni. Munkája ezért is teljes, és ezért is nagy ajándék nekünk, a munkát később folytatónak” – írta a kötetéről a *Honismeretben* (2010. 4. sz. [103–104.] 103. old.) Simor Ferencné Bakody Éva.

OLOSZ KATALIN KÉT KÖNYVÉRŐL. Részletek Keszeg Vilmos ismertetéséből (Tabula 2009. 2. sz. [305–312.] 307, 308. old.): „Olosz Katalin kutatása tárta fel a 19. századi folklórgyűjtő tanár, Szabó Sámuel szakmai pályáját, az általa irányított gyűjtőmozgalom történetét és kutatásainak az archívumban lappangott eredményeit. A korábbi szakirodalom által kizárólagosan balladakutatóként ismert gyűjtő érdeklődése valójában sokkal átfogóbb volt. S bár az utókor mindössze néhány folklórszöveg alapján tartotta számon, Olosz Katalinnak sikerült Szabó Sámuel gazdag hagyatékát azonosítania és feltárnia. [Szabó Sámuel: Erdélyi néphagyományok 1863–1884. Szabó Sámuel és gyűjtői körének szétszórt hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közlésezi Olosz Katalin. Európai Folklór Intézet–Mentor Kiadó. Budapest–Marosvásárhely, 2009. 764 old.] [...] A másik kötet [Ne mondd, anyám, főd átkának... Dimény Mózesné Szabó Anna énekei. Szabéd, 1895–1896. Rédiger Ödön gyűjtését Kanyaró Ferenc hagyatékából bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közlésezi Olosz Katalin. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2009. 208 old.] a kolozsvári unitárius főgimnázium tanára, Kanyaró Ferenc (1859–1910) egyik diákjának szabédi gyűjtését jelentette meg. Kanyaró Ferenc Rédiger Ödön (1878–1955) nevű diákja a szabédi papköltő fia volt. Kolozsvárra kerülése után a szünidőben, 1894–1896 között szülőfalujában végzett gyűjtést. Ekkor került sor Dimény Mózesné Szabó Anna (1827–1904) parasztasszony énekrepertóárjának összeírására. Ilyen módon a diák által elvégzett munka az egyéniségkutatás egyik korai eredménye.”

CSERI MIKLÓS: NÉPRAJZ ÉS MUZEOLÓGIA. E címmel és *Tanulmányok a népi építészet és a múzeumi etnográfia köréből* alcímmel jelent meg Cseri Miklós új könyve. A szerző a dolgozatokat az alábbi fejezetekbe csoportosította: Szabadtéri néprajzi muzeológia; Tájházak, kutatók; Kiállítási és pedagógiai programok; Település – építészet – lakáskultúra. (Studia Folkloristica et Ethnographica 51. Debrecen, 2009. 412 old.)

VIDÉKI ÉLETMÓDVÁLTOZÁSOK A 20. SZÁZADBAN. Cseri Miklós és Sári Zsolt szerkesztésében e címmel jelent meg tanulmánykötet, amely *A 20. század falusi építészetének, lakáskultúrájának és életmódjának változásai címet viselő kutatási program eredményei alapján készült tanulmányokat és közleményeket tartalmazza.* (Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 2009. 400 old.) • A kiadványt az *Ethnicaban* (2010. 2. sz. 50–51. old.) Szilágyi Miklós ismertette.

GAÁL KÁROLY: AZ ANDOCSI MÁRIA GYERMEKEI. Több mint hat évtizeddel a megírása (1946) után megjelent Gaál Károly fenti címet és az *Adatok az andocsi búcsújáróhely néprajzához* alcímet viselő doktori értekezése. A kísérő tanulmány (Gaál Károly doktori értekezése és az andocsi búcsújáróhely kutatása) Barna Gábor munkája. (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 24. Szeged–Dunavarsány, 2009. 128 old.)

BÁRTH JÁNOS: TANYASORS, GAZDASORS. E címet és az *Egy illancsi tanya néprajza és vizuális antropológiája* alcímet viseli Báorth Jánosnak a *szülőföldjéről, egykori lakóhelyéről* szóló könyve, amelynek utószavában (159, 160. old.) – egyebek mellett – az alábbiakat olvashatjuk: „Rózsa Terézia fiaként, Rózsa Balázs és Kalmár Teréz unokájaként, Illancsban születtem 1944. december 15-én, apai őseim hajlékában, a császártöltési és a kélesi határ találkozására közelében, a kélesi Cserés erdő

szomszédságában álló Bárth-tanyán. Apám, Bárth János háború végi orosz elhurcolása és bizonytalan sorsa miatt anyám 1947 végén elhagyta a Bárth nagycsaládot és visszaköltözött a Rúzsa-tanyára. Apám közel öt évi kényszermunkával, lágerélettel a háta mögött 1949 novemberében tért haza a Szovjetunióból. 1950-ben, immár a Bárth kiscsalád fejeként anyámmal és velem átmenetileg Jánoshalmára költözött a Doktortelepre. Mindebből következik, hogy 1948-ban és 1949-ben, 3–4–5 éves korom táján a Rúzsa-tanyán laktam. Lestem Rózsa Balázs minden szavát, minden mozdulatát. Sokat tanultam tőle. Mondhatom, hogy az illancsi Rúzsa-tanya jelentette életemben az egyik, talán a legfontosabb »felnevelő tanyát«. [...] A munka során nyilvánvalóvá lett számomra, hogy olyan tanulmányt írok, amelynek középpontjában Rózsa Balázs és Kalmár Terézia illancsi tanyája áll. A tanyára mint településnéprajzi témára fűzöm föl a Rúzsa nemzetség és a Kalmár nemzetség, valamint a tanyai gazdálkodás és a tanyai ünnepek kérdéskörét. [...]” (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete, Kecskemét, 2009. 320 old.)

BARNA GÁBOR (SZERK.): ÉRZÉKEK ÉS VALLÁS. Az ember a természetfölötti világgal, a transzcendenssel, az Istennel való kapcsolattartásra, kommunikációra sajátos kultúrát alakított ki. A vallásgyakorlásban, az Isten tiszteletében az egyén teljes személyiségével részt akar venni. Az őt érzék ezt a teljességet fejezi ki. A vallási ünnep az érzékek komplex és általában intenzív használatának alkalma. Az istentisztelet pedig ilyen ünnepi alkalom. Az istentisztelet szakrális dráma, amely – ha felekezetenként eltérő intenzitással is – minden érzékszervünkre hat. Az érzékek használatának, vagy éppen kikapcsolásának (a bójtnak, a csöndnek például) fontos szerepe lehet a szimbólumok használatában, ami az érzékek alkalmazását jelentheti. Ez pedig ünnepélyességet biztosít. Az érzékek kaput teremtenek az érzelmekhez, de nem keverendők össze az érzelmekkel. A könyv az érzékek és a vallás vizsgálatának első magyar nyelvű, néprajzi, antropológiai szemléletű példája. A szerzők teológusok, ókortörténészek, nyelvészek, művészettörténészek, zenetörténészek, egyháztörténészek, folkloristák. (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvek 22. Szeged, 2009. 304 old.)

NÉPBALLADÁK ARANY A. LÁSZLÓ HAGYATÉKÁBÓL. 1944-ben jelent meg a Nyitravidéki népballadák című füzet, amely a Putz Éva által 1941-ben Zsérén lejegyzett Fehér László balladája címen ismert szöveget adta közre. Ezt a kiadványt a Szlovákiai Magyar Közlemények 2. köteteként tervezett Nyitravidéki népballadák című teljes gyűjtemény követte volna. A beharangozott kötet azonban a háborús állapotok miatt már nem jelenhetett meg, és a magyar folklorisztika az egész népköltési anyagot a legutóbbi időkig elveszettnek hitte. A közelmúltban került elő Arany A. László hagyatéka, benne az említett kiadvány félig előkészített változatával, valamint további szövegekkel, variánsokkal. Kiadványunk Arany A. László korabeli fényképeivel illusztrálva ebből a gyűjteményből ad szinte teljes válogatást. A kézirat kritikai kiadása jelentős kultúrtörténeti esemény, hiszen több mint hatvanöt év elteltével olyan gyűjtőmunka eredményét mutatja be, amely a múlt század legnehezebb időszakában az ún. „Szlovák Állam” (1939–1945) idején valósult meg a Nyitra vidéki falvakban. Kötetünkkel az akkori áldozatkész gyűjtők és adatközlők előtt tisztelgünk Arany A. László születésének 100. évfordulóján. (Nyitra vidéki népballadák. [Arany A. László hagyatékából]. Szerk., a kíséző tanulmányt és a jegyzeteket írta: Liszka József. A kotta- és képanyagot válogatta, gondozta: Nagy Myrtil. Jelek a térben 2. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja 2009. 200 old. • A kötet bemutatójára 2009. november 30-án, A

Felvidék szerepe a magyar tudományosságban V. című konferencia keretében került sor Nyitrán a Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok Karának rendezésében. Komzsík Attila dékán megnyitó szavai után Kríza Ildikó folklorista, az MTA Néprajzi Kutatóintézetének munkatársa mutatta be és méltatta az Arany A. László születésének 100. évfordulója alkalmából megjelentetett reprezentatív kötetet. Vörös Ottó Arany A. László életútját ismertette, Sándor Anna pedig Arany nyelvészeti munkásságát vázolta fel a konferencia résztvevőinek. (www.foruminst.sk)

MARGITTAI GÁBOR: MI A MADZSAR? Margittai Gábor irodalomtörténész, újságíró többször járt olyan népcsoportok körében, amelyek évszázadok óta töretlenül hiszik, hogy őseik magyarok voltak. Kik is ők valójában? Kik és milyenek a törökországi madzsarok, az Egyiptom és Szudán határvidékén élő magyarabok, a kazahsztáni sztyeppék madjarjai és a Franciaországban Illyés Gyula által felfedezett állítólagos magyar leszármazottak? Valamennyien a magyar história és a magyar nemzettudat vonzáskörében keringenek titokzatos, izgalmas, veszendő bolygók, szatellitörzsek gyanánt. Róluk szól Margittai Gábor könyve, amelyet a Scholar Kiadó jelentetett meg 2009-ben Budapesten.

A NAGYKUNSAIGIAK KITELEPÜLÉSE BÁCSKÁBA. A karcagi Városháza dísztermében 2006 novemberében konferenciát rendeztek a fenti címen az esemény 220. évfordulója tiszteletére. A tudományos ülés anyaga (Szilágyi Miklós, Bagi Gábor, Bartha Júlia, Örsi Julianna és Nagy Tibor tanulmányra érlelt előadása) Nagy Molnár Miklós szerkesztésében látott napvilágot. (Karcag Város Önkormányzata, Karcag, 2009. 88 old.)

BIHARI TÁJHÁZAK ÉS KIÁLLÍTÓHELYEK I. A Bihari Múzeum Baráti Köre 2009-ben kiadványsorozatot indított, amelynek célja (a szerzők előszava szerint): „A sorozatban tervezzük tematikusan sorra venni azokat a természeti és kulturális értékeket, amelyekre az egykori vármegye falvai és városai méltán büszkék lehetnek. Elsőként azokat a tájházakat, irodalmi emlékházakat, helytörténeti gyűjteményeket veszünk számba, amelyek a történeti Bihar vármegye napjainkban Magyarországra eső részén található meg. Azokat a kiállítóhelyeket, amelyek a csonkán maradt Bihar tárgyi és szellemi örökségének megőrzését és bemutatását vállalták fel, azokat a településeket, amelyek – akár magán-, akár közösségi kezdeményezés folytán – fontosnak tartották, hogy bihariságukat, illetve lokális identitásukat megmaradt kulturális örökségükön keresztül örökössék át az utókornak, illetve mutassák meg máshonnan érkező kortársaiknak.” (Szerk.: Sándor Mária–Kolozsvári István. Az ismertető szövegeket írta: Kolozsvári István–Lakner Lajos–Sándor Mária. Berettyóújfalu, 2009. 88 old.)

TISZTA SOROK – TANULMÁNYOK A TISZTASÁGRÓL ÉS A TISZTÁLKODÁSRÓL. „Mindannyian találkozunk azzal a közvélekedéssel, mely szerint a piszkos ember, a rendetlen porta, a takarítatlan lakás gyanút kelt. Hajlamosak vagyunk arra, hogy a piszkot, a rendtelenséget elítéljük, sőt valósággal erkölcsi fogyatékként minősítsük. Itt az ideje annak, hogy ennek a már-már előítéletnek is felfogható vélekedésnek a történetét is megvizsgáljuk, illetve a tisztaság–tisztálkodás fogalmkörét több szempontból is körüljárjuk” – olvasható a Meg is mosakodjál című tudományközi konferencia felhívásában. A tanácskozás a Szabadtéri Néprajzi Múzeum 2006 augusztusában nyílt azonos című kiállításához kapcsolódva több szervezet és intézmény

összefogásával valósult meg, ahol néprajzkutatók, szociológusok és történészek tartottak előadásokat a legkülönbözőbb, tisztasággal, tisztálkodással kapcsolatos témákban. A nyitó előadásokban Verebélyi Kincső a nemzetközi kutatást, Kapitány Ágnes és Gábor szociológusok a tisztaság-szimbólum történetét és a jelenkori tisztaság-felfogás szimbolikus jelenségeit tekintették át. Nemcsak a szakemberek, hanem a nagyközönség számára is izgalmas olvasmányok lehetnek az előadások e kötetbe szerkesztett írott változatai. A tanulmányok között a régebbi korok köztisztasági viszonyairól, fürdőkultúrájáról, tisztálkodási szokásairól, szappanfajtáiról szóló írások mellett bőségesen találunk jelenkori néprajzi gyűjtéseken alapuló munkákat is, például a takarításról, a hulladékkezelésről, a mosásról, a mosogatásról, illetve a testápolási szokások változásairól. (Szerk.: Juhász Katalin. *Documentatio Ethnographica* 25. L'Harmattan Kiadó–Angyal földi Helytörténeti Gyűjtemény–MTA Néprajzi Kutatóintézete, Bp., 2009. 332 old.)

JÓZSA JUDIT: MAGYAR TÁNCOK (BP., 2009. 76 OLD). „A *Magyar táncok* című terrakotta kisplasztikát bemutató kiállításom apropóján született meg ez a könyv. Nemcsak képes kiállítási katalógus, hanem a teljes magyar nyelvterületet – a Dunántúltól Moldváig átfogó, magyar táncaink rövid összefoglalásaival, hosszas kutatómunka eredménye. Nem véletlenül választottam ezt a témát, hiszen Izsó Miklós másfél évszázaddal ezelőtt készült *Táncoló parasztok* című terrakottasorozatán kívül nincsenek ilyen műalkotások, amelyek e tárgy jegyében születtek volna. A magyar szobrászatban tátongó űrt egy jól átgondolt, a magyar tánc lényegét megragadó kisplasztikai szoborsorozattal kívántam betölteni. E témában nagyszerű kiadványok jelentek meg kiváló tánc-történészek, művészettörténészek, néptánc-kutatók és -gyűjtők tollából. A kiállítás és az azt kiegészítő könyv esetében azonban a művész és a művészettörténész szemével is betekintheünk egy csodálatos világba.” (Józsa Judit kerámiaszobrász)

A MAGYAR KATOLIKUS PÜSPÖKI KONFERENCIA AZ „ÚJPOGÁNYSÁG” ELLEN. „Szent István király intelmei ma is időszerűek. Közülük az első a katolikus hit megőrzésére vonatkozik. Mi, akik mint püspökök a tiszta katolikus hit őrei vagyunk, nem hagyhatunk figyelmen kívül néhány olyan jelenséget, amely napjainkban híveink körében is terjed. Azt tapasztaljuk, hogy ismét erőre kapott egyfajta pogányság. Ahogyan Szent István halála után, úgy most is támadja a kereszténységet. Néhány évvel ezelőtt még az elvilágiasodást tartottuk szinte az egyetlen veszélynek. Bár továbbra is jelen van népünk körében ez a fogyasztói szemlélet, az élvhajhászás és a hedonizmus bálványa, ma az újpogányság szelleme is erősödik. A kommunista évtizedek alatt próbáltak mindent elfelejtetni, ami magyar és keresztény azonosságunkat erősítette. Kisebrendűségi érzést tápláltak belénk, azt sulykolták, hogy utolsó csatlósok vagyunk, nacionalisták és sovíniszták. Ehhez újabban a kirekesztő és a rasszista jelzőt is hozzátesszük. Mindezeket a szeretettel ellenkező magatartásokat határozottan elutasítjuk. Szükséges és jogos, hogy helyes öntudatra ébredjünk, keressük, újra tudatosítsuk igazi értékeinket, magyar örökségünket kulturális, történelmi és tudományos területen egyaránt. Ennek része az is, hogy megerősödjünk keresztény öntudatunkban, hiszen a krisztusi kinyilatkoztatás magyar kultúránkban is megtestesült, azt megnemesítette és megszentelte. Ezeréves magyar kultúránk a keresztény hit nélkül nem érthető. Ezt az öntudatra ébredést mi is nagyon fontos keresztény és magyar feladatnak tekintjük. Sajnos azonban ennek az öntudatra ébredésnek vannak vadhajtásai is. Ezek

egyike a különböző vallási elemeket keverő ún. »ősmagyar szinkretizmus«. Ez a jelenleg azért is nagyon veszélyes, mert kereszténynek tűnő vallási nyelvezetet használ és könnyen megtévesztheti még a vallásukat gyakorló hívőket is. Ezek közé tartoznak a Jézusról és Szűz Máriáról szóló tudománytalan állítások. Ilyenek pl. a »Jézus, pártus herceg«-elmélet, vagy a táltosok, a sámánok és a pogány ősmagyar vallás egyéb valós vagy vélt elemeinek újraélesztése. Olykor még a legnemesebb hagyományörző mozgalmakat is felhasználják arra, hogy a pogányságot népszerűsítsék. Keresztény hitünk nem pusztán az ember istenkeresésének az eredménye, hanem Isten kinyilatkoztatásán alapul, amely Krisztusban teljesedett be. Ő az út, az igazság és az élet az egyének és a nemzetek számára is. Ezért kell megemlítenünk a hitünk igazságát fenyegető egyéb veszélyeket is, mint pl. az okkultizmust, a spiritizmust és a bálványimádás különböző formáit. Arra kérjük katolikus testvéreinket, hogy óvakodjanak minden ilyen megtévesztő kezdeményezéstől. Pál apostol figyelmeztetése napjainkban is időszzerű: »Mert jön idő, amikor az egészséges tanítást nem hallgatják szívesen, hanem saját ízlésük szerint szereznek maguknak tanítókat, hogy füluket csiklandoztassák. Az igazságot nem hallgatják meg, de a meséket elfogadják« (2Tim 4,3–4). Katolikus hitünk elleni támadás érkezik a szélsőségesen liberális eszmék irányából is, amelyek a relativizmus diktatúráját erőltetik ránk, azt a szemléletet, amely kétségbe vonja magának az igazságnak a létét. Ez az irányzat az élet tisztelete helyett a halál kultúráját terjeszti. Tagadja vagy relativizálja a férfi és a nő különbségét, valamint a házasságot és a családot. Ezzel szemben mi elfogadjuk a teremtő Isten tervét az emberről, a családról, a kultúráról, a nemzetről. A globalizációval szemben a katolicitást valljuk. A katolikus igazság nem nemzetközi, hanem nemzetek feletti, de hogy konkrétan létezessen, a nemzeti kultúrákban kell megtestesülnie. Katolikus hitünket kikezdheti az a felfogás is, amelyet így szoktak megfogalmazni: »vallásos vagyok a magam módján«. Csak akkor vagyunk és maradunk katolikusok, ha az egyház élő hitével összhangban hiszünk, mert egyedül Egyházának ígérte meg Jézus Krisztus: »Én veletek vagyok minden nap a világ végezetéig« (Mt 28, 20). Kelt Budapesten, 2009. szeptember 10-én. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia" (http://bazilika.biz/aktualis/a-magyar-katolikus-puspopki-konferencia-korlevele-a-katolikus-hit-megorzeserol_4363_504280.html)

• A problematika néprajzi megközelítése Povedák István Árpád és a gepárd – A magyar „civil vallásosság” dimenziói című dolgozata (Filkó Veronika–Kóhalmy Nóra–Smid Bernadett [szerk.]: Voigtloristica. Tanulmányok a 70 éves Voigt Vilmos tiszteletére. Folkloristica 11. ELTE BTK Folklore Tanszék, Bp., 2010. 267–280. old.), amelynek bevezetőjében a szerző a következőket írta: „2009. szeptember 10-én a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia nagy visszhangot kiváltó körlevelet bocsátott ki az újpogány mozgalmak terjedése kapcsán. A társadalom egy részének – köztük jelentős számú, magát katolikusnak valló személlyel – heves reakciói zömében a nemzeti identitásában megsértett közösség érzéseit tükrözték. A hangjukat hallatók nem is elsősorban a körlevélben említett »újpogány orientáció«, hanem az ott említett »alternatív őstörténet« kapcsán szólaltak fel, ami arra enged következtetni, hogy az »újpogány orientáció« valójában lényegesen szélesebb jelenségkört foglal magában, mint amire a fogalom s a körlevél szövegezői utaltak. A nemzet, a nemzeti történelem, a nemzeti jelképek, helyszínek, szereplők szakralizálása a szintén vitatott értelmezésű »civil vallásosság« magyarországi létezésére utalnak. Dolgozatomban arra teszek kísérletet, hogy átfogóan bemutassam napjaink egyik legtömegesebb »vallási« mozgalmát.” (266–267. old.).

SOŇA KOVAČEVIČOVÀ HALÁLA. 2009. december 27-én meghalt Soňa Kovačevićová Herder-díjas szlovák etnográfus, a népi építészet, a népviselet, a népi díszítőművészet kiváló kutatója, a Szlovák néprajzi atlasz szerkesztője. Az *Etnológiai Központ Évkönyvében* (Komárom–Somorja. 2010. 209–210. old.) Liszka József emlékezett meg róla.

KÉT VÉLEMÉNY DUPCSIK CSABA CIGÁNYOKRÓL ÍRT KÖNYVÉRŐL. A Magyar Szociológiai Társaság Dupcsik Csabát A magyarországi cigányság története – Történelem a cigánykutatások tükrében, 1890–2008 (Osiris Kiadó, 2009) című könyvéért 2010-ben Polányi-díjjal tüntette ki. • „Végre! Végre! Régóta hiányzott már egy ilyen munka! – örvendezhet a társadalmi problémák iránt érdeklődő olvasó, amikor kézbe veszi Dupcsik Csaba [...] könyvét. [...] A várakozás helyébe azonban az elolvasott oldalak számával arányosan egyre több csalódás, bosszankodás lép. [...] Végre vége! – sóhajt fel a fáradt olvasó, miután nem talált benne egyetlen új vagy eredeti megállapítást. Olyat sem, amelyik ne lenne erősen vitatható. [...]” – írta a kötetről terjedelmes kritikájában (Cigányok tört tükre. Magyar Nemzet 2010. jan. 6. 34–35. old.) Póczik Szilveszter.

VÁLTOZÁSOK A NÉPRAJZI MÚZEUM VEZETÉSÉBEN. 2010 első félévében a Néprajzi Múzeum vezetői posztjai közül az alábbiaknál történt változás. Balázs György főigazgató-helyettesi megbízatása lejártával főtanácsosként tevékenykedik tovább. Az új főigazgató-helyettes Szarvas Zsuzsa, aki korábban a Gyűjteményi Főosztályt vezette. Ezt a posztot Tóth G. Péter tölti be, aki a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum munkatársa volt. A könyvtárvezető Kenyéri Kornélia nyugállományba vonult, az új főosztályvezető Szöllősy Gabriella. További hír, hogy Fejős Zoltán 2010. június 1.–2011. május 31-ig kutatói szabadságát tölti. Ebben az időszakban Szarvas Zsuzsa a megbízott főigazgató, Granasztói Péter – az Etnológiai Archívum vezetője – pedig a főigazgató-helyettesi feladatokat látja el.

PALÁDI-KOVÁCS ATTILA: A KELETI PALÓCOK PÁSZTORKODÁSA. A Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékének Magyar Néprajzi Könyvtár címet viselő sorozatában, Bartha Elek szerkesztésében megjelent Paládi-Kovács Attila fenti című könyvének második, javított és bővített kiadása. Az első változat 1965-ben a Műveltség és Hagomány VII. köteteként látott napvilágot. (Debrecen, 2010. 240 old.)

MAGYAR IDENTITÁS A 21. SZÁZADBAN. Hogyan befolyásolják a szimbólumok nemzeti identitásunkat, hogy néz ki, mire épül és milyen elemekből áll a magyar nemzeti identitás e században? – egyebek közt ezekre a kérdésekre keresték a választ 2010. január 14-én a budapesti Terror Háza Múzeumban a *Skót szoknya versus bocskai – menő, nem menő: magyar identitás a XXI. században* című konferencián. • A tudományos ülésen, amelyről a *Népszabadság* részletesen beszámolt (Matalin Dóra: „A csodaszarvas, a turul és Lenin egyszerre van itt”. 2010. jan. 23. 3. old.), Náray Tamás divattervező nemzeti motívumok ihlette ruháit is bemutatták.

LAMI ISTVÁN HALÁLA. 2010. január 14-én meghalt Lami István egykori néptáncos, koreográfus, népművelő, néprajzkutató, Muharay Elemér és Molnár István tanítványa, Manga János, Gönyey Sándor, Andrásfalvy Bertalan és Martin György gyűjté-

seinek segítője, a hazai szlovákság népi kultúrájának kutatója és ápolója. • A Honismeretben (2010. 3. sz. 102–103. old.) Király Katalin búcsúzott el tőle.

DANCFI JÓZSEF VILLEBALD-EMLEKKÖNYV. A kötet Danczi József Villebald OSB születésének 100. évfordulója alkalmából a kiváló nyelvész, nyelvjárási- és néprajzgyűjtő munkásságát mutatja be. Az elemző, értékelő írásokon túlmenően összegyűjtve olvashatók itt a szerző Kürt község népnyelvével, hagyományos kultúrájával kapcsolatos dolgozatai. (Liszka József [szerk.]: *Kürt egének tündöklő csillaga. Emlékkönyv Danczi József Villebald OSB születésének 100. évfordulója alkalmából.* Fórum Kisebbségkutató Intézet, Komárom–Somorja, 2010. 148 old.)

ELHUNYT NIEDERHAUSER EMIL. *Életének 87. évében 2010. március 26-án elhunyt Niederhauser Emil Széchenyi-díjas történész, egyetemi tanár. Az akadémikus az MTA Történettudományi Intézetének tudományos tanácsadója, Kelet-Európa történeti kutatásának világhírű szaktekinéte volt*

VÁLTOZÓ MÚZEUMI SZEREPEK. A Néprajzi Múzeum égisze alatt évenként megrendezésre kerülő néprajzi muzeológusok konferenciájának 2010-ben a mátészalkai Szatmári Múzeum adott otthont október 4. és 6. között. A helyi múzeum igazgatója, Cservényák László – aki kiváló házigazdája volt a háromnapos rendezvénynek – üdvözölte a megjelenteket, majd átadta a szót Szabó Istvánnak, Mátészalka polgármesterének, illetve Bene Jánosnak, a megyei múzeumigazgatónak. Utánuk Kálnoki-Gyöngyössy Márton (Nemzeti Erőforrás Minisztérium) nyitóelőadását hallhatták a résztvevők. Ezt követően Szarvas Zsuzsa, a Néprajzi Múzeum megbízott főigazgatója mint levezető elnök felkérte Fejős Zoltánt, hogy tartsa meg előadását, s egyszersmind ossza meg vitaindító gondolatait. Az előadó a tavalyi témát is felemlítve (*Múzeumi anyag és tudás hozzáféréseinek kérdései*) most szintén egy igen aktuális kérdést járt körül, mely a konferencia fő témáját szolgáltatta: mennyire változott meg a múzeum, a muzeológus szerepe, azaz mit csinál ma egy muzeológus? Szinte biztos, hogy azonnal lett volna válasza a jelenlévők közül mindenkinek, hiszen mostanra a muzeológus „univerzális ember”-ré, „veszélyeztetett faj”-já, „átalakítható alkalmazott”-á vált, akinek nap mint nap több fronton kell helytállnia. E témához kapcsolódóan a következő előadások hangzottak el a délután folyamán. Cservényák László: *SAMCULT, határon átnyúló, román–magyar közös néprajzi kutatás tapasztalatai egy uniós pályázaton keresztül*; Adela Dobrescu: *Néprajzi kutatások Romániában*; Illés Péter: *A projekt alapú határon átnyúló regionális hálózatok hatása a néprajzi muzeológiára Vas megyében*; Fodor Ferenc: „Szöged híros város...” – *Új állandó néprajzi kiállítás a szegedi Móra Ferenc Múzeumban.* A második nap egy tartalmas szatmári szakmai kirándulást tartogatott a muzeológusok számára. Az utolsó napon folytatódott a tudományos eszmecsere, a következőkkel. Balázs György–Granasztoi Péter–Máté György: *Átány-értelmezések*; Tóth G. Péter: *Helyszínezők – Tárgyak körforgásban a lelőhelytől a múzeumig és vissza*; Perger Gyula: *Egy város vizuális emlékezete*; Danó Orsolya–Lux Zoltán: *A családi emlékezet megőrzése: doboztól az internetig.*

Összeállította:
HÁLA JÓZSEF
MÁTÉ GYÖRGY

NÉPRAJZI HÍREK / ETHNOGRAPHISCHE NACHRICHTEN
Informationsheft der Ungarischen Ethnographischen
Gesellschaft

Schriftleiter:
JÓZSEF HÁLA, GYÖRGY MÁTÉ
H-1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.
Ungarn

Die Zeitschrift informiert Sie über das Programm
der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft,
die ethnographischen Forschungen,
Forscher und Ausstellungen,
volkskundliche Dokumentationen,
angewandte Volkskunde in Ungarn.